

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 1

OBSAH

<i>Eduard Kučera</i> : K obecné teorii systému práva	3
<i>Václav Mandák</i> : Náhrada vazby v trestním řízení	33
<i>Zdeněk Kučera</i> : Zajištění závazků v mezinárodních hospodářských vztazích	55

СОДЕРЖАНИЕ

Эдуард Кучера: К общей теории системы права	3
Вацлав Мандак: Меры пресечения, заменяющие заключение под стражу в уголовном судопроизводстве	33
Зденек Кучера: Обеспечение обязательств в международных экономических отношениях	55

INHALT

<i>Eduard Kučera</i> : Zur allgemeinen Theorie des Systems des Rechts	3
<i>Václav Mandák</i> : Der Haftersatz im Strafverfahren	33
<i>Zdeněk Kučera</i> : Die Sicherstellung der Verpflichtungen in den internationalen Wirtschaftsbeziehungen	55

STŘEDISKO
VĚDECKÝCH INFORMACÍ
PRAHA 1
NÁM. CURIEOVÝCH 7

366

K obecné teorii systému práva

EDUARD KUČERA

V systému práva dochází k prolínání obsahově teoretických (tj. právně filosofických) a právně technických stránek teorie práva. Svým způsobem tedy jde o problematiku výrazně „hybridní“. Zmíněná „hybridnost“ je zřejmě jednou z příčin mnohých neujasněností a jejich důsledku — poměrně značné názorové nejednoty.

Jednou ze základních otázek teorie systému práva je vymezit *náležitou úměrnost* mezi oběma stránkami v obecném, avšak i ve specifickém (tj. v problematice jednoty a diferencovanosti systému práva). Dosavadní výzkum se v tomto směru nalézá stále ještě v úrovni více nebo méně ověřených hypotéz. Předložená studie může v nejlepším případě být jednou z dalších.¹⁾

§ 1. K DOSAVADNÍMU VÝZKUMU

V druhé polovině padesátých let byla teorie systému (socialistického) práva jednou z nejdiskutovanějších. U nás se pod záštitou Ústavu státu a práva ČSAV a právnické fakulty UK v Praze pořádá k dané otázce vědecká konference. V Sovětském svazu proběhlo na téma „Systém sovětského socialistického práva“ několik „dílčích“ konferencí a redakce časopisu „Sovětskoje gasudarstvo i pravo“ zorganizovala k této problematice diskusi na stránkách časopisu.

Jestliže prostudujeme materiály z výše uvedených konferencí a organizovaných diskusí dojdeme k tomuto závěru: Všichni jejich účastníci zřejmě vycházeli z předpokladu *jednoty* systému socialistického práva, resp. systému práva „vůbec“. Blíže ale otázku jednoty zpravidla nezkoumali, resp. její vědeckou analýzu „pomíjeli“. Tato skutečnost může — jak správně poukazuje S. Alexejev — vyústit nepřímou v závěr, že pojmu „systém se v právní vědě používá jen pro označení dělení práva do odvětví a institutů“, nikoli již „pro vazbu elementů jevu v jednotný celek“. Lze ale

¹⁾ Mnohé by mohla v teorii systému práva pomoci zodpovědět teorie kybernetiky. Podmínkou zřejmě je, nalézt vhodné personální spojení obou vědních disciplín (tj. teorie práva a teorie kybernetiky). V tomto směru jsou ale činěny teprve první kroky.

systém práva redukovat (byť i popřípadě jen z pedagogických důvodů) pouze na problém diferenciacie nebo je mu integrální jako každému systému rovněž jednotu. Jestliže je, jaká je povaha této jednoty.

Pokud se diskutující dotýkali otázky jednoty, odvozovali jednotu systému práva z třídní podstaty práva a z logické jednoty (socialistického) právního řádu. Vystává další otázka: Lze jednotu systému práva redukovat na problém podstaty práva nebo je tato teoreticko-obsahově bohatší? Náleží do jednoty systému práva rovněž celý právní řád prostupující právní instituty a integrující znaky či principy právní formy? Pokud ano, je obecným či specifickým znakem právní formy právně logická (právně technická) jednotu? Uvedené otázky zůstávají dodnes nezodpovězeny.

Diskuse o systému socialistického práva se tedy soustředila převážně na otázku diferenciacie práva na odvětví a na určení kritérií této diferenciacie. Diskutující se shodovali v tom, že kritériem diferenciacie je předmět právní regulace — druh společenských vztahů právem upravených. Avšak již v otázce zda je chápat druh společenských vztahů jako výlučné či „jen“ podstatné kritérium se projevila nejednota. Část diskutujících vycházela z předpokladu, že kromě objektu právní regulace existují další diferenciaciální kritéria, mezi nimi i ta, jež jsou vlastní právní formě. Lze konstatovat, že tento názor nalézá stále více stoupenců.

I když hodnotím názor o existenci více diferenciaciálních kritérií při dělení systému práva do odvětví za krok přispívající k dalšímu rozvoji teorie systému práva, existují i v samé úrovni předmětu právní regulace jako diferenciaciálního kritéria jisté nevyjasněné otázky. Předně, lze pokládat předmět právní regulace za obecné kritérium diferenciacie každého historického systému práva, za jediné obsahové kritérium? Za druhé, jak chápat „druh“ společenských vztahů? Jde o problém velmi složitý. Např. majetkové vztahy ve svých různých stránkách a formách prostupují zpravidla celý právní řád a přece se nemluví o jednotném majetkovém právu. Nebo vezmeme zákonodárnou praxi. Zákonodárci (zejména socialistické zákonodárné orgány) v poslední době usilují o „komplexní zákony“, tj. o celkovou právní úpravu „jednotné“ skupiny společenských vztahů, jež se v důsledku toho jeví jako „samostatný“ druh společenských vztahů. Jako příklad lze uvést „právo zahraničního obchodu“, „právo autorské“ atd., vnitřní diferenciaci práva správního atd. Důsledkem podobného přístupu k „druhu“ společenských vztahů by byla hypertrofie právních odvětví, v níž by se nám vytrácela organická, vnitřní jednotu systému práva a jednotné znaky právní formy. Systém práva by se jevil jako mechanické seřazení „právních odvětví“ a jejich existence a působení vedle sebe.

Pakliže budeme vycházet z teoretického předpokladu o přítomnosti více diferenciaciálních kritérií, mezi něž náleží zahrnout i diferenciaciální znaky právní formy, vystává otázka, co je vlastně rozumět právní formou. Běžně se právní formou rozumí prameny práva ve formálním smyslu. Pro diferenciaci systému práva je toto pojetí právní formy druhořadé. Významná pro ni ale je metoda (forma) právní regulace, resp. metoda (forma) realizace práva, tj. právní forma zprostředkování společenských vztahů.

Jde tedy o jiný přístup k právní formě. O přístup, který má svůj původ v Marxově a Engelsově pojetí role práva ve společnosti.²⁾

Již podaný výčet problémů (který si naprosto nečiní nárok na úplnost) naznačuje neobyčejnou složitost teorie systému práva. Je otázkou, nakolik lze tyto problémy zodpovědět tradičními metodami právně vědeckého výzkumu. Nakolik by měly být použity k jejich zodpovězení „moderní“ matematizované výzkumné metody (resp. techniky). Domnívám se, že zejména v problematice diferenciaci systému práva by mohly „nalézt“ posledně uvedené metody své značné uplatnění a jednu z verifikací své „užitnosti“ v teorii práva.

Požadavek použít při výzkumu systému socialistického práva „moderních“ výzkumných metod je patrný rovněž z posledních článků na danou tematiku, uveřejněných v časopisu „Sovětskoje gosudarstvo i pravo“. V těchto člancích³⁾ se rovněž zdůrazňuje nezbytnost objasnění jednoty systému socialistického práva, členitost diferenciačních kritérií systému socialistického práva a dalších otázek, významných pro formulování teorie systému socialistického práva. Pro jejich teoretickou podnětnost se budeme jimi zabývat průběžně v dalším výkladu.

§ 2. OBECNĚ TEORETICKÉ OTÁZKY

Jestliže vyjdeme z klasické Marxovy definice, že (buržoazní) právo je „jenom vůlí vaší třídy, povýšenou na zákon, vůlí, jejíž obsah je určován materiálními životními podmínkami vaší třídy“⁴⁾, je patrné, že v pojetí práva je třeba respektovat tři stránky (roviny). Předně stránku *objektivní*, stránku materiálních životních podmínek vládnoucí třídy, jež se koncentrují ve výrobních vztazích. Výrobní vztahy nejsou pouze objektivními podmínkami existence práva. Jsou zároveň (spolu s dalšími společenskými vztahy) *objektem* právní regulace. Za druhé stránku *volní* — stránku vůle vládnoucí třídy — již se zprostředkuje vyjádření zájmů a potřeb vládnoucí třídy v těchto vztazích a vnucují se její životní podmínky ostatním třídám, celé společnosti.⁵⁾ Třídní vůlí se ve výrobních (a ostatních společenských)

2) Srov. K. Marx, Židovská otázka, Spisy 1, str. 377–393; Německá ideologie, Spisy 3, str. 35–39, 46–47, 75–77; Kritika Gothajského programu, Vybrané spisy II, str. 17 až 19; B. Engels, Ludvík Feuerbach, tamtéž, str. 411–413; Vybrané dopisy, str. 384 až 385 aj. Blíže jsem se touto otázkou zabýval v článku „Regulativní funkce socialistického práva“, Právník č. 2/1974.

3) Srov. zejména: V. Čchikvadze, C. Jampolskaja, O sistěme sovětskogo prava, SGP č. 9/1967; S. S. Alexejev, Obščie teoretičeskije principy issledovanija struktury prava, SGP č. 3/1971; týž, Ob otrasljach prava, SGP č. 3/1972; V. D. Sorokin, Administrativno-processualnoe pravo — otrasl prava, SGP č. 8/1969 a další. Základní myšlenky těchto článků shrnuje J. Macur ve své stati „Občanské právo procesní v systému práva“, Právník č. 6/1973.

4) K. Marx, B. Engels, Vybrané spisy I, str. 42; dále viz tamtéž, str. 369–370.

5) K. Marx a B. Engels v této souvislosti píší: „Všechny dřívější třídy, když do-
byly moci, snažily se zabezpečit své nabyté již životní postavení tím, že podrobily celou společnost podmínkám, zajišťujícím jejich způsob nabývání.“ A dále: „Z toho

vztazích fixuje třídní zájem příslušníků vládnoucí třídy a zároveň se skrze ni tyto vztahy třídně účelově modifikují. Avšak aby vůle vládnoucí třídy mohla takto působit, musí se jí dostat obecné závaznosti, přeměnit se v obecně závaznou vůli. Jsme u třetí stránky práva, stránky *normativně formální*, jejímž prostřednictvím dochází k transformaci vůle vládnoucí třídy v obecně závaznou státní vůli příslušným pramenem práva ve formálním smyslu a státním donucením.

Výrobní (a ostatní společenské) vztahy jako objekt právní regulace nejsou tedy právem něčím vnějším. Jsou *obsahem práva*, jehož realizaci právo (přesněji právní normy a právní vztahy) třídně zprostředkuje. Vůle vládnoucí třídy, jíž se „dostává“ příslušným společenským vztahům třídní účelovosti a cílovosti, vystupuje jako *třídní podstata práva*. Její přeměna v obecně závaznou vůli se děje prostřednictvím *právní formy*, zabezpečené státním donucením. A tak jednotou všech tří stránek práva se vytvářejí předpoklady k naplnění potřeb, zájmů a cílů vládnoucí třídy.

Třídně společenský obsah práva a třídní podstata *zákonitě* integrují právo v *jednotný* společenský jev. Zmíněná vnitřní jednota by nesporně měla nalézt a také nalézá svůj vnější výraz. Měla by se projevit a projevuje se v právní formě. *Jednota práva je jednotou obsahu, podstaty a formy*. Z tohoto hlediska, a pokud tomu tak je, lze právo *hodnotit jako systém*.

Tytéž stránky, jež právo obsahově, podstatově a formálně integrují v jednotný společenský jev, působí *zároveň* jako diferenciační kritéria. Každý historický typ výrobních a ostatních společenských vztahů se „dělí“ v závislosti od složitosti podmínek života společnosti (vládnoucí třídy) do odlišných (specifických) sfér, v nichž se život společnosti (vládnoucí třídy) uskutečňuje. V souhlasu s tím se formují rozdílné druhy a skupiny společenských vztahů, vyznačující se specifickými stránkami a znaky a různým stupněm konkrétnosti. Zmíněné druhy a skupiny společenských vztahů ale *zůstávají* pod determinantou celku — historického typu společenských vztahů, jehož jsou částmi, resp. elementy.

Rozdílnost společenských vztahů nezbytně diferencuje společenský třídní zájem a cíl vládnoucí třídy (které bychom mohli formulovat jako potřebu zabezpečit sociálně ekonomické a politické panství třídy a jeho reprodukci) v zájmy a cíle dílčí. Skrze realizaci posledních pak dochází k naplňování společného třídního zájmu a společného třídního cíle. Proto volní vyjádření dílčích třídních zájmů a cílů bývá specifické. Tato specifičnost naplňuje obecnou vůli vládnoucí třídy, která zůstává jejím „určením“. Podstatová i obsahová jednota jsou jednotami v diferencovanosti, nebo jinak diferencovaností se zmíněné naplňují a objektivizují.

Diferencovanost obsahu práva a diferencované vyjádření jeho podstaty se nezbytně (a *především*) projevuje i v diferenciaci právní formy, zejména v *diferenciaci metod právní regulace*, resp. (nebo a) *metod realizace práva*.

Systém práva nelze chápat jako mechanickou jednotu vedle sebe stojí-

jasně vysvětluje, že buržoazie je neschopna zůstat nadále panující třídou společnosti a vnucovat společnosti podmínky existence své třídy jako *zákon*, jímž je nutno se řídit“ (tamtéž, str. 37 a 38; podtrhl E. K.).

cích a vedle sebe působících právních odvětví a institutů. Právo je organickou, zákonitou jednotou, v níž integrující stránky jsou podstatné a určují povahu, zaměření a funkčnost částí (prvků). Tento závěr potvrzuje skutečnost, že jednotící stránky obsahují v sobě i kritéria diferenciací. Lze proto naprosto souhlasit s V. Čchikvadzem a C. Jampolskou (a s jejich odvoláním na S. Alexejeva), že pro systém (socialistického) práva je zákonitá jednota, projevující se v zákonitých souvislostech, závislostech a vzájemných vazbách právních odvětví a právních institutů, formujících systém socialistického práva.⁶⁾

§ 3. JEDNOTA SYSTÉMU PRÁVA

Jednota systému práva se odvozuje z jednoty obsahu a podstaty práva a z jednotících znaků, principů právní formy, resp. jednotících právních institutů. Jde o jednotu dialektickou

⁶⁾ Srov. V. Čchikvadze, S. Jampolskaja, O sistěme sovětského práva, SGP č. 9/1967, str. 32–34. V. Čchikvadze a S. Jampolskaja usilují ve svém článku osvětlit jednotu systému sovětského práva na základě souvislostí a vzájemných závislostí mezi právními odvětvími a právními instituty, jimiž se harmonizuje právo v organickou jednotu. Naproti tomu S. S. Alexejev se při zdůvodňování jednoty systému sovětského práva snaží „vypomoci“ strukturou práva. Třebaže oba pojmy neztotožňuje, přece mu jen v jisté míře splývají, přesněji řečeno, systém práva je možný „jen“ skrze strukturu práva. V souhlasu s tím považuje S. S. Alexejev za systém práva nejvyšší rovinu struktury práva, která v sobě zahrnuje ostatní nižší strukturální roviny práva. (Viz S. S. Alexejev, Obščie teoretičeskoje principy issledovanija strukturi prava, SGP č. 3/1971, str. 41 a násl.) Alexejevův přístup vyvolává mnohé nejasnosti a navozuje řadu dalších otázek. Jen namátkou. Jestliže není samému systému vlastní jednota a jestliže je tato jednota zprostředkovaná strukturou, tj. odlišně formovanou jednotou (jednotou strukturální nikoli systémovou), můžeme ještě mluvit o systému ve vztahu k právu? Pojetí struktury souvisí s rozkladem jevu na elementy, jež jsou schopny relativně samostatné funkce a s jejich propojením vzájemnými vazbami vertikálními, horizontálními (či oběma zároveň), popřípadě vazbami v rozměru časovém. Otázkou je, co je v právu relativně samostatný element. Mohou to být již určité právní normy, které se nezahrnují do právního institutu (jsou „samostatné“) a působí dokonce i „mimo“ právní odvětví (pro svou hybridnost, „ojedinělost“ regulovaného vztahu apod.). Jsou jím nesporně právní instituty. Proč ale za element chápat právní odvětví, když mezi právním institutem a právním odvětvím neexistuje vždy vertikální vazba. Jsou právní instituty víceodvětvové, resp. instituty, jež přímo nebo nepřímo profilují více nebo všechna právní odvětví (např. socialistické společenské vlastnictví aj.). Tyto instituty jsou svým způsobem „nezávislé“ na odvětví, která je postihují jen zčásti. Naopak lze říci, že právní odvětví jsou „závislá“ na nich, neboť jde o jednu z integrujících stránek systému práva (což není totéž jako způsobílost vzájemného působení s ostatními elementy práva; viz V. D. Sorokin, Administrativno processualnoe právo – otrasl prava, SGP č. 8/1969, str. 13). Zdá se, že základním elementem struktury práva je spíše právní institut. [D. A. Kerimov považuje za základní element struktury práva již právní normu – viz Filosofskie problemy prava, Moskva 1972, str. 309–326.] Obdobně by bylo možné argumentovat ve vztahu k vertikálně hierarchizovaným rovinám systému práva (k níž se ještě při rozboru diferenciací systému práva vrátíme) a v dalších otázkách. Má připomínka naprosto neznamená odmítnutí výzkumu problematiky struktury práva. Naopak považuji ji za podnětnou a žádoucí. Dokonce si myslím, že může být nápomocná i při výzkumu systému práva. Avšak rovněž se domnívám, že nelze nahrazovat při výzkumu systému práva systémová hlediska a kritéria hledisky a kritérii strukturálními.

1. Jak jsme si již ukázali, je jednota obsahu systému práva dána typovou jednotou právem regulovaných společenských vztahů, zejména vztahů výrobních. Tato určenost nevylučuje přítomnost prvků či zbytků společenských vztahů jiného typu, pokud jejich existence je „podřazená“. Tak např. sociálně politické uspořádání života středověkých měst v zásadě korespondovalo s uspořádáním celé feudální společnosti, třebaže jako střediska řemeslné výroby, obchodu, peněžnictví atd. byla města „cizím prvkem“. Zmíněná korespondence nalézala svůj právní výraz např. v korporativismu, v právní formě vlastnictví apod. Právní forma vlastnictví nedosáhla po dlouhou dobu formy klasického individuálního soukromého vlastnictví, nýbrž zůstávala přizpůsobena jeho feudální formě.⁷⁾

Jinou je situace, kdy nově vznikající typ výrobních a společenských vztahů se již „vymaní“ z oné „podřazenosti“ (závislosti) a stává se starému typu konkurujícím, resp. již jej převažuje. Vzniká postupně objektivní potřeba právní regulace společenských vztahů nového typu a tedy i nových právních institutů nebo dokonce právních odvětví, kterou zpravidla provází i potřeba nové právní formy. Jednotícím pro právo zůstává především nebo dokonce výlučně obecná (společná) vůle vládnoucí třídy, která se ale *musí* v jisté míře podříditi nově se formujícím materiálním životním podmínkám společnosti.⁸⁾ Je zřejmě mimo pochyb, že za popsanych okolností nadále trvá původní historický typ práva. Je ale otázkou, zda ještě existuje i původní systém práva. Odpověď na ni by mohly dát pouze konkrétní historickoprávní studie a analýzy.

Nespornými zvláštnostmi se vyznačuje formování systému socialistického práva. Předně v jistém období rozvoje socialistické revoluce zpravidla působí jako „pozitivně právní faktor“ revolučně právní vědomí proletariátu. Za druhé, vznik a formování socialistických výrobních vztahů závisí na převzetí moci dělnickou třídou a základní destrukci kapitalistických výrobních a společenských vztahů. Teprve na základě provedené destrukce lze pozitivně právně upravit socialistické výrobní a další společenské vztahy. Touto úpravou se také tyto vztahy stávají právně (pro počátek) určující a profilující. S tímto momentem se zřejmě také pojí formování systému socialistického práva. Avšak s vědomím, že do plného vítězství socialistických výrobních vztahů zde přezívají kapitalistické a malovýrobní vztahy, které socialistické právo musí regulovat. Činí tak ale z hlediska dominance socialistických výrobních vztahů a perspektiv jejich výlučnosti, čímž zabezpečuje obsahovou jednotu systému socialistického práva již v daném období.

Obsahová jednota systému práva předpokládá výlučnost nebo aspoň dominanci (ať již z hlediska současnosti nebo vývojové perspektivy) určitého typu společenských vztahů a jejich pozitivní právní úpravu. Systém práva se váže, resp. odvozuje z pozitivního práva. Zároveň se nám z celého

⁷⁾ Srov. K. Marx, B. Engels, Spisy 3, str. 38–37 a 75–77.

⁸⁾ Tuto problematiku ve vztahu k formování buržoazního práva jsem blíže analyzoval ve studii „Vznik, podstata a charakteristické rysy buržoazního práva zejména za kapitalismu volné soutěže“, AUC – Iuridica č. 3/1973.

výkladu podává, že systém práva nelze ztotožňovat s historickým typem práva.

2. Jednota práva ve vykořisťovatelských sociálně ekonomických systémech je závislá — mimo jiné — na mimoekonomickém nebo ekonomickém donucení.

a) V podmínkách *mimoekonomického donucení a institucionálně ztrnulé* dělby práce tenduje právo spíše k nejednotě, k *zjevnému* třídnímu, stavovskému, kastovnímu, korporativnímu *partikularismu*. Každý stav, kasta atd. se vyznačují „svým“ právem, které fixuje jejich sociálně politický statut ve společnosti (v podobě stavovského, kastovního, korporativního privilegia) a v zásadě znemožňuje jedincům určitého stavu, kasty atd. přechod do jiného stavu atd.⁹⁾

Zajisté i v takto partikulovaném právu zůstává sjednocující silou obsah práva — daný typ sociálně ekonomických vztahů. Jeho některé — byť popřípadě „cizí“ — prvky dokonce (za určitých okolností a v určitých sférách interkorporativních vztahů) „překonávají“ vliv sociálního korporativismu a vynucují si „jednotící“ právní elementy (např. vliv směny aj.).

Právo uvedených epoch je samozřejmě rovněž ve své podstatě výrazem vůle vládnoucí třídy (kasty, stavu), avšak přece jen s určitými zvláštnostmi. V kastovně diferencovaném právu se nižší kasty podřizují kastě vládnoucí (resp. vládnoucím kastám) způsobem vymezení povinností těchto kast vůči kastě vládnoucí nebo zákazem rušit vládnoucí při realizaci práva (privilegií). Právo, resp. právní postavení vládnoucí kasty tak vystupuje jako integrující činitel práva. (Z hlediska vertikální struktury společnosti jde spíše o spirálu než pyramidu. V čele spirály stojí despota — bůh, resp. syn bohů, který je právně suverénní osobností a vůči němuž jsou všichni formálně v postavení závislých, neplnoprávných. De facto bývá despota příslušníkem nejvyšší kasty.)

Z druhé strany, každá kasta si vytváří vlastní právo pro regulaci vnitřního života. Do tohoto práva právo vládnoucí kasty nezasahuje (zpravidla kromě sféry „náboženství“ — další integrační prvek) — je právem autonomním. Kastovní právo se tak vyznačuje více sociálními „zdroji“ při dominantním postavení práva nejvyšší kasty (nejvyšších kast). Jde o *obecný* znak sociálně partikulovaného práva.

Antický a feudální typy práva se kromě sociálního partikularismu (ve *specifických* formách) vyznačují další zvláštností. Vzhledem k slabosti ekonomické závislosti je každý otrokář a feudál vůči na něm závislé skupině „zákonodárcem“ a nejvyšším vykonavatelem své vůle. Vůle vládnoucí třídy (stavu) se v dané úrovni individualizuje, atomizuje. Ve své individualitě nesporně postihuje společnou vůli třídy (stavu), ale jen částečně. Právo zde se jeví jako „prostý souhrn“ vůle příslušníků vládnoucí třídy (stavu).

Rozvojem třídních (stavovských) vztahů se ale postupně prosazuje „nová“ potřeba. Jednak nutnost regulovat konfliktní vztahy uvnitř panující

⁹⁾ K. Marx, B. Engels, Spisy 1, str. 390–392 aj.

třídy (stavu), jednak nezbytnost zabezpečit její společné zájmy vůči potlačovaným (a to i proti případné vůli jednotlivců z jejích řad). Rozpory mezi individuálními zájmy příslušníků panující třídy a mezi těmito a společným zájmem třídy se tak stávají příčinou potřeby formulovat společnou vůli. Tato společná vůle se osamostatňuje ve „společném“ právu,¹⁰⁾ jež je významným integrujícím prvkem sociálně partikulovaného práva.

Výrazněji než v asijském typu práva prosazují se v antickém právu integrační vlivy obsahu práva. Jestliže ve veřejném životě se vedou přísné hranice mezi svobodnými (navíc rozdělenými do „tříd“ podle „urozenosti“ či majetku), svobodnými, ale neplnoprávními (resp. propuštěnými) a otroky, ve sféře, již bychom mohli (s jistými výhradami) analogicky k buržoaznímu právu nazvat „soukromou“, se rozdíl mezi první a druhou skupinou stírají. Posléze se v této sféře stávají mlhavější i hranice vůči otrokům, nako-lik též oni se mohou stát subjektem práva, vystupovat jako subjekt práva.

S obdobnou vývojovou tendencí se střetáváme ve feudálním typu práva. Od jistého vývojového stupně je její přítomnost neklamným důkazem zrodu a počáteční expanze kapitalistických výrobních vztahů. Ve feudálním typu práva lze dále za integrující prvky práva považovat již zmíněnou typovou analogičnost právních institutů a některé stránky universalismu církevního práva (universální úprava rodinných, dědických apod. vztahů, ale i herese aj.).

Právo východních despotií, právo antické a feudální se nesporně zformovala v *samostatné historické typy práva*, neboť se vyznačují specifickou třídní podstatou a dalšími charakteristickými zvláštnostmi, jimiž se vzájemně odlišují. V rámci dané společenskoekonomické formace zůstal každý z uvedených typů práva právem *sociálně partikulárním* (snad až na římské právo vrcholné epochy, a to ještě podmíněně a v jistých relacích — zejména ve složce *ius gentium*). Tím se ale vymykají z moderní představy o jednotě práva a právního systému. Bude úkolem právní vědy zhodnotit, v jakém smyslu rovněž tyto historické právní řády tvoří organickou jednotu (na některé integrující prvky jsem v rozboru již poukázal) tj. systém práva, resp. nako-lik tvoří systém práva. Pokud bude odpověď na první otázku kladná, pak zda právě onen sociální partikularismus není jejich základním diferenciativním kritériem výrazně specifickým ve vztahu k historicky pozdějším systémům práva.

Odpověď na obě otázky není pouze akademická. Má svůj praktický reflex, neboť v právu některých rozvojových zemí se setkáváme s jistými pozůstatky či modifikacemi předkapitalistických typů práva. Přičemž se o právu rozvojových zemí mluví běžně jako o právních systémech rozvojových zemí.

b) Abychom mohli bez jakýchkoli pochybností hovořit o systému práva, „musí právo nejen odpovídat všeobecné ekonomické situaci, nejen být jejím výrazem, nýbrž také *vnitřně souladným* výrazem, aby samo nebilo ve

¹⁰⁾ Srov. K. Marx, B. Engels, Spisy 3, str. 46—47.

tvář vnitřními rozpory“.¹¹⁾ Musí být „důsledným vymýcením všech vnitřních rozporů“¹²⁾; vnitřně jednotným souladným jevem. Uvedené předpoklady splňuje jako první buržoazní právo, podmíněné kapitalistickými výrobními vztahy a v jejich rámci — ekonomickým donucením. *Plně* se uplatňují v právu socialistickém, podmíněném výlučně socialistickými výrobními vztahy, oprostěnými od třídní, sociálně ekonomické nerovnosti a sociálního útisku, kde ale ještě trvá přirozená nerovnost mezi lidmi s jejími sociálními důsledky.

V podmínkách sociálně ekonomické nerovnosti může být právo vnitřně souladným, nerozporným jevem *pouze* za jednoho předpokladu: Jestliže existuje „*společný jmenovatel*“, pod něhož lze *podřadit* všechny jedince přes jejich sociálně ekonomickou nerovnost. „Právo může podle své povahy existovat *jen používá-li stejného měřítka*: avšak *nerovné jedince*... lze měřit stejným měřítkem jen potud, pokud je postavíme *pod stejný zorný úhel*, pokud se na ně díváme *jen po určité stránce*...“ např. jako na (skutečné či fiktivní) „vlastníky“ určitého zboží nebo — jak uvádí Marx — „pokud na ně hledíme *jen jako na dělníky*, a nevidíme-li na nich nic jiného, nedbáme-li ničeho jiného“.¹³⁾

Jestliže má být právo v třídně antagonistické společnosti „stejným měřítkem“, *nemůže* věrně obrazet třídně nerovné postavení osob ve vzájemných stycích — sociálně ekonomický obsah společenských vztahů. Musí se orientovat na ty stránky společenských vztahů, v nichž se třídně antagonistická nerovnost „*neprojevuje*“, nebo dokonce *vytvářet fikci*, v níž třídně nerovní jedinci jsou považováni za sobě rovné. Jednota práva v třídně antagonistické společnosti předpokládá, aby právo v zásadě „*neznalo*“ třídní protiklady, aby je *překlenulo* fikcí „jednotné a nerozporné“ společnosti. Aby se stalo formou jevového „vyrovnání“ třídní nerovnosti a zároveň novým poutem ji zprostředkujícím. V takovém právu nutně „mizí stále víc a více věrnost zrcadlení ekonomických poměrů“.¹⁴⁾ „Stejně mě-

¹¹⁾ K. Marx, B. Engels, Vybrané dopisy, str. 384.

¹²⁾ K. Marx, B. Engels, Vybrané spisy II, str. 414.

¹³⁾ Tamtéž, str. 19; podtrhl E. K. B. Engels vyjádřil lapidárně rozdíl mezi právem sociálně partikulárním a jednotným právem takto: „A je tomu snad lépe s rovným právem všech lidí na blaženost? Feuerbach kladl tento požadavek absolutně jako požadavek závazný pro všechny časy a okolnosti. Ale odkdy má tuto platnost? Šlo někdy ve starověku mezi otroky a pány, ve středověku mezi nevolníky a barony o rovné právo na blaženost? Nebyl pud blaženosti u potlačované třídy bezohledné a ‚podle práva‘ obětován témuž pudu vládnoucích tříd? — Ano, byl, a bylo to také nemorální; dnes však je rovnoprávnost uznána. — Uznána stavy právě od té doby, kdy buržoazie ve svém boji proti feudalismu a při vytváření kapitalistické výroby byla nucena odstranit všechny starosti, tj. osobní výsady a zavést nejprve soukromoprávní a pak také postupně státoprávní, juristickou rovnoprávnost osob. Ale pud blaženosti je živ jen v nejnepatrnější míře z ideálních práv a v největší míře z materiálních prostředků. A tu kapitalistická výroba pečuje o to, aby velké většině rovnoprávných osob se dostalo jen toho, čeho nejnutněji potřebuje k životu...“ (tamtéž, str. 399).

¹⁴⁾ K. Marx, B. Engels, Vybrané dopisy, str. 334.

řítko“ *nemůže* být obsahovým. Je pouze *formálním* „stejným měřítkem“, odvozeným z fiktivní představy o společnosti.

Tepřve ve společnosti, v níž dochází k překonání třídního antagonismu a ve společnosti třídně neantagonistické může být právo *reálně jednotným* jevem. Právo nemusí vycházet z fikce jednotné společnosti, neboť socialistická společnost se stává, resp. je, *skutečně jednotnou*. Proto právo může v regulativní funkci sledovat *obsahové* stránky společenských vztahů a přímo v nich nalézat to, v čem jsou si již *všichni lidé rovni* a co je základem jejich *shodného* postavení ve společnosti. Socialistické právo je skutečným „stejným měřítkem“, odvozeným z dosaženého stupně společenské rovnosti lidí.

c) Tím jsme si osvětlili výchozí *zásadní rozdíl* mezi buržoazním a socialistickým systémem práva. *Buržoazní právo* spočívá na *monopolu* soukromého vlastnictví výrobních prostředků a z něho odvozené třídní nerovnosti, na *ekonomickém donucení* a na prosazení buržoazní stupnice hodnot jako uznávané hodnotové stupnice stávající společnosti. Ekonomické donucení je *objektivním základem* jednoty buržoazního práva.. Umožňuje a zároveň si vynucuje spojení materiálních podmínek výroby (kapitálu) a osobních podmínek výroby (pracovní síly) cestou směny. Aby byla směna mezi kapitalistou a proletářem možná, je nezbytné právně konstruovat proletáře jako „vlastníka zboží“. Oním zbožím *sui generis*, jež proletář vlastní, se stává jeho pracovní síla. Z hlediska buržoazního práva se tudíž *fiktivně* skládá celá kapitalistická společnost výlučně z „vlastníků zboží“. Postavení „vlastníka zboží“ (skutečného či pouze fiktivního) je také oním „zorným úhlem“, na základě něhož lze měřit „stejným měřítkem“ třídně, ekonomicky atd. nerovné lidi. Pomocí fikce „společnosti vlastníků zboží“, odvozené z ekonomického donucení, se v buržoazním právu jevově „překonává“ třídní antagonismus kapitalistické společnosti. Buržoazní právo může být *aspoň* formálně jednotné, formálně a logicky vnitřně nerozporné; může se utvářet v jednotný právní systém.

Z fikce „společnosti vlastníků zboží“ se odvozují principy, jež prostupují buržoazní právo jako celek. Jde především o neomezenost a *nedotknutelnost* („posvátnost“) soukromého vlastnictví (zboží), o *právní svobodu* všech vlastníků zboží ve sféře ekonomické a později též ve sféře politické a o jejich vzájemnou *rovnoprávnost*. Jako rovnoprávní mají stejné právní možnosti, jejichž praktické využití jednotlivcem dovoluje *důsledná individualizace práva* a právní subjektivity a právních vztahů, tj. individualizace do subjektivních práv, svobod, závazků a povinností, jež se váží důsledně k jednotlivci jako subjektu práva.¹⁵⁾

Při uplatnění uvedených principů lze buržoazní právo, přes jeho třídně antagonistickou povahu, zformovat v logicky jednotný, vnitřně nerozporný celek, tj. předejít tomu, aby právní normy si navzájem neodporovaly a samy nebyly vnitřně rozporné. Prostředkem *logické harmonizace* bur-

¹⁵⁾ Bližší E. Kučera, Vznik, podstata a charakteristické rysy buržoazního práva..., AUC – Iuridica, č. 3/1973.

žoaazního právního systému (vztahující se rovněž na systém socialistického práva) jsou zásady *právní síly a nadřazenosti* původních aktů nad odvozenými normativními akty, resp. jiný způsob hierarchizace pramenů práva.

Jestliže mají být výše uvedené principy všeprostopujícímí buržoazní právo, nemohou být vyjádřeny jednak v konkrétní třídni právní formě, nýbrž v *abstraktní právní formě* při orientaci právní úpravy na *formálně jevové* stránky společenských vztahů. Jednak se nemohou vztahovat na poměry mezi třídami a sociálními skupinami, nýbrž musí být důsledně promítnuty do individuálních vztahů mezi dvěma či více subjekty, tj. „právními osobami“, nikoli příslušníky určitých tříd¹⁶⁾. Jedině tak může buržoazní právo dosáhnout žádoucí vnitřně nerozporné jednoty a přitom *plně zabezpečit* prosazení vůle buržoazie v rovině společnosti, jednotlivého kapitalisty vůči „jeho“ proletářům a velkých materiálních zájmů kapitalismu vůbec. Neboť ve sféře občanské společnosti znamená abstraktně formulovaná zásada ochrany soukromého vlastnictví faktické zabezpečení monopolu kapitalistického soukromého vlastnictví výrobních prostředků. Právní svoboda je v podmínkách ekonomického donucení svobodou vykořisťování „vlastníka“ pracovní síly vlastníkem kapitálu, zprostředkováním ekonomické závislosti proletariátu na buržoazii, hospodářsky slabšího na ekonomicky silnějším. Posledně uvedené je také vlastním smyslem individualizace práva. Závisí na jednotlivci, především na jeho ekonomické síle a „soukromé iniciativě“, kolik subjektivních práv a svobod reálně využije resp. získá, kolika závazky připoutá k sobě osoby třetí, popřípadě jaké povinnosti od sebe odvrátí, tj. jaké je nebo bude jeho skutečné individuální právní postavení. A reálné právní postavení jednotlivců v buržoazní společnosti *není rovné*. Je fakticky *nerovné*. Rovnoprávnost v podobě abstraktně pojatých a individualizovaných stejných právních možností zprostředkuje ve skutečnosti reálnou třídni, ekonomickou atd. nerovnost. Je fikcí, neboť mezi kapitalistou a proletářem nemůže být nejen skutečná (sociálně ekonomická) rovnost, nýbrž ani reálná rovnoprávnost.¹⁷⁾

Společné principy systému buržoazního práva vytvářejí příhodné právní předpoklady pro přítomnost dalšího integračního fenomenu — právních institutů, které prostupují, resp. profilují buržoazní právní řád jako celek —

¹⁶⁾ K. Marx v Kapitálu (díl I, str. 618) píše: „Věc ovšem vypadá docela jinak, pozorujeme-li kapitalistickou výrobu v nepřetržitém toku jejího obnovování a jestliže místo jednotlivého kapitalisty a jednotlivého dělníka bereme celek, třídu kapitalistů a třídu dělníků. Tím bychom však použili měřítek, která jsou zbožní výrobě úplně cizí.“

Ve zbožní výrobě stojí proti sobě jen prodávač a kupec, navzájem na sobě nezávislí. Všechny vztahy mezi nimi končí, jakmile končí smlouva, kterou uzavřeli. Opakuje-li se transakce, děje se tak na základě nové smlouvy, která nemá s předcházející smlouvou nic společného...

Posuzujeme-li tedy zbožní výrobu nebo nějaký jev, který k ní patří, podle jejich vlastních ekonomických zákonů, musíme každý směnný akt zkoumat zvlášť, mimo veškerou souvislost se směnnými akty, které předcházely a následovaly. A protože koupě a prodej se uzavírají jen mezi jednotlivými individui, je nepřipustné hledat v nich vztahy mezi celými třídami.“

¹⁷⁾ V. I. Lenin, Spisy 28, str. 246–261, 471–488.

všechna odvětví systému buržoazního práva. Jde o právní instituty samého pozitivního buržoazního práva, např. o právní institut soukromého vlastnictví ve všech právních formách jeho projevu a vlivu.¹⁸⁾ Dále jde — dalo by se říci — o „teoretické“ právní instituty, tj. o „instituty“, jejichž obecné znaky a zásady jsou specificky aplikovány ve více (resp. všech) právních odvětvích. Jako příklad lze uvést institut právní jistoty, právní odpovědnosti, právní moci apod.

Domnívám se, že jde o jeden z *nejdůležitějších* integrujících činitelů systému práva, který dosud stál mimo pozornost (resp. mimo dostatečně náležitou pozornost) socialistické právní vědy jak ve vztahu k buržoaznímu, tak — a zejména — ve vztahu k socialistickému systému práva. Podrobná analýza této problematiky (k níž by svou hřivnou měly přispět i vědecké disciplíny platného práva, neboť i ony by se měly zabývat nejen tím, co jedno odvětví od druhého „odděluje“, nýbrž i tím, co je k jiným odvětvím váže) by zřejmě přispěla k dalšímu prohloubení poznání jednoty systému práva (zejména systému socialistického práva).

Zůstaňme ale ještě u systému buržoazního práva. Jednotící principy systému buržoazního práva jsou formální až fiktivní, tak jako je formální a fiktivní sama jednota buržoazního práva. Formálnost a fiktivnost také koresponduje s uplatněním vůle buržoazie jako vůle vládnoucí a velkých materiálních zájmů kapitalismu jako zájmů panujících a určujících. Přesto je v oné formálnosti a fiktivnosti skryt potenciální rozpor mezi konkrétním třídním obsahem a abstraktností, jevově nadtřídní právní formou. Jeho přítomnost je dána jednak tím, že buržoazní právo ovlivňují v různém rozsahu objektivní potřeby společenského vývoje, jakož i sociální a politický tlak spojenců buržoazie, tvořících sociální základnu buržoazního státu. Jednak tím, že toto právo musí v sobě zahrnout rovněž základní předpoklady reprodukce proletariátu jako proletariátu. Navíc svou abstraktní formou umožňuje projevování třídních rozporů v občanské společnosti a tedy i rozvoj třídního boje dělnického hnutí o přeměnu formálních principů v reálně společenské principy. A tak chod buržoazního „právního vývoje tkví z velké části jen v tom, že se nejprve usiluje o to, aby byly odstraněny rozpory vyplývající z bezprostředního převedení eko-

¹⁸⁾ Buržoazní právní institut soukromého vlastnictví není pouze všeprostopupujícím institutem „soukromého“ práva (resp. „práva občanské společnosti“). Je rovněž základním institutem liberalistických ústav a zůstává jim rovněž v ústavách, přijatých v některých buržoazních státech po druhé světové válce. (Našel své fundamentální místo též F. D. Rooseveltem připravované deklaraci sociálních práv občana.) A nejen to. V negativní právní dikci je pevně zakotven v trestním právu. Profiluje právo správní (zejména z hlediska právní svobody a právní jistoty soukromého vlastnictví), právo finanční (např. v podobě rozpočtových práv zákonodárního sboru aj.) apod. V tomto smyslu prostupuje institut soukromého vlastnictví celý buržoazní právní řád a profiluje jej — je jednotlivým institutem buržoazního systému práva. Lze předpokládat, že při bližší analýze buržoazního práva by se odhalily další podobné instituty. Je ale nezbytné k nim přistupovat v jejich „totalitě“, tj. nikoli jen z hlediska specifiky tohokterého právního odvětví, nýbrž z hlediska *všech* stránek a forem právní realizace daného regulovaného společenského vztahu.

nomických zásad a aby byl vytvořen harmonický právní systém, a že potom vliv a tlak dalšího ekonomického vývoje tento systém znovu a znovu prolamuje a zaplétá do nových rozporů...“¹⁹⁾

d) Oproti buržoaznímu právnímu systému, je jednota systému socialistického práva *reálnou a obsahovou*. Je podmíněna *společenským* vlastnictvím výrobních prostředků, *odstraněním* vykořisťování člověka člověkem a všech ostatním forem sociálního útisku a tím i třídně antagonistických rozdílů v postavení jednotlivců a skupin v socialistické společnosti. Každý je „buňkou“ kolektivního vlastníka a každý může být ve společnosti pouze *pracujícím*. V tomto smyslu je socialistická společnost skutečně jednotná. Jednotně společnosti odpovídá i *reálná jednota* socialistického práva.

Jednota socialistického práva je dále dána obsahově *jednotnou vůlí* dělnické třídy zprostředkovanou její avantgardou — komunistickou stranou. Charakteristickým znakem vůle dělnické třídy je, že vyjadřuje optimální syntezu momentálního a obecného zájmu dělnické třídy s potřebami vývoje společnosti ke komunismu. Zároveň respektuje oprávněné zájmy a potřeby třídních spojenců sladěné s perspektivou postupného stírání třídních a skupinových neantagonistických rozdílů. Z tohoto hlediska je socialistické právo výrazem zájmů a potřeb všeho pracujícího lidu (resp. společnosti pracujících), vedeného dělnickou třídou. Je *třídně a sociálně* volně jednotné. Není mu vlastní rozpor mezi konkrétním třídním obsahem a právní formou vyjádření tohoto obsahu, jak tomu bylo za kapitalismu. Naopak charakteristickým rysem socialistického práva je *shoda třídního obsahu a právní formy*. To znamená, že socialistický právní systém je jednotný nejen po stránce formálně právní, nýbrž i po stránce *obsahové*.

Významnou pro jednotu socialistického práva je rovněž skutečnost, že třídní stupnice hodnot dělnické třídy, která se po nastolení diktatury proletariátu stává stupnicí *společenských* hodnot, se v zásadě shoduje s hodnotovými kritérii neproletářských vrstev pracujících. Neproletářské vrstvy pracujících ji také dobrovolně uznávají a postupně se s ní ztotožňují. (Není jim tedy sociálně ideologicky vnucována jako za kapitalismu; není něčím, co je jim vnější, cizí.) Jako *jednotná a výlučná* stupnice společenských hodnot musí být socialistickým právem nejen respektována, nýbrž sama svou jednotností a sociální nerozporností působí na *jednotu a obsahovou nerozpornost* socialistického práva.

(Navíc dobrovolné uznání třídní stupnice hodnot dělnické třídy jako společenské stupnice ostatními vrstvami pracujících má důležitý význam sociálně psychologický. Je jedním ze základních předpokladů shody socialistického práva a socialistického právního vědomí a formování jednotného socialistického právního vědomí. Avšak v obou směrech nepůsobí integrační role stupnice hodnot socialistické společnosti živelně. Je organickou složkou uplatňování vedoucí úlohy komunistické strany při tvorbě a v procesu aplikace socialistického práva a právně ideologického působení strany při integraci a upevňování jednoty socialistického právního vědomí.)

¹⁹⁾ K. Marx, B. Engels, Vybrané dopisy, str. 384.

Obsahová a právní jednota systému socialistického práva (a jejich sociálně psychický odraz v jednotě socialistického právního vědomí) nalézají svůj výraz v jednotících obecných principech socialistického práva. Jsou jimi:

aa) *Vedoucí úloha komunistické strany* v tvorbě socialistického práva a při zabezpečování třídní jednoty při jeho aplikaci. Vedoucí úloha komunistické strany je jedním ze základních ústavních principů socialistického práva.

bb) *Třídní politika a sociální svoboda dělnické třídy* zprostředkovaná právní formou jako předpoklad perspektivního osvobození individua jako člověka na základě komunistického sebeurčení. Tak jako buržoazní právní svoboda je rovněž socialistická právní svoboda občana *třídní*. Na rozdíl od buržoazní svobody je účelem socialistické právní svobody občana vytvářet právní předpoklady k sjednocování a *sociálnímu osvobození* pracujících a tím i každého jednotlivce a pro plný rozvoj jejich (jeho) schopností v rámci a ve prospěch socialistické společnosti. Není více právní fikcí pro pracující; je reálnou svobodou, třídně a společensky determinovanou.

Nový obsah a sociální cíl se projevuje rovněž v povaze právní formy zprostředkování svobody. Smyslem právní svobody občana *není* jako za kapitalismu „odloučení člověka od člověka“. *Není* více právem „na toto odloučení, právo *ohraňovaného*, na sebe omezeného individua“. Je právní svobodou, která se zakládá „na spojení člověka s člověkem“, jež „vede každého člověka k tomu, aby v druhém člověku našel... *uskutečnění*... své svobody“.²⁰⁾ Je fenomenem integrujícím.

cc) Všestranná pozitivně právní úprava ekonomického základu socialistické společnosti — *společenského vlastnictví výrobních prostředků* a právní ochrana tohoto vlastnictví. Právní institut socialistického společenského vlastnictví prostupuje celý socialistický právní řád. Je předpokladem pro programové řízení dynamického rozvoje socialistického národního hospodářství prostřednictvím plánovacích právních normativních aktů. Zároveň je právním základem, od něhož se odvozují a na němž jsou závislé jednak institut osobního vlastnictví, jednak fondy společenské spotřeby, skrze něž se zprostředkuje plánovitý vzestup životní úrovně pracujících.

dd) Vztah mezi institutem společenského vlastnictví a institutem osobního vlastnictví je jednou z forem projevu *jednoty obecného a individuálního*. Tato jednota je proměnná, dynamická. Nabývá v jednotlivých etapách vývoje socialistické společnosti konkrétních forem právní integrace společenského zájmu s oprávněnými zájmy a potřebami jednotlivých pracujících. Socialistické společnosti — na rozdíl od společností vykořisťovatelských — je vlastní proces překonání rozporu mezi obecným (společenským) zájmem (stavem) a individuálním zájmem (stavem). Socialistické právo *není* více jen činitelem jevově překlenujícím heterogennost společnosti. Je projevem utvářející se společenské homogennosti a činitelem, který tomuto procesu pozitivně napomáhá.

²⁰⁾ Autorem upravená citace K. Marxe; K. Marx, B. Engels, Spisy 1, str. 388.

ee) *Skutečná rovnoprávnost (skutečná rovnost před zákonem)*. Socialistická společnost zavádí jen částečně faktickou rovnost mezi lidmi. Lidé jsou si rovni ve vztahu k socialistickému společenskému vlastnictví výrobních prostředků. Každý může být jen pracujícím („jen dělníkem jako ten druhý“ — K. Marx) a přispívat společnosti pouze svou prací. Nikdo nemůže být vykořisťován. Uvedené znaky socialistické společnosti jsou určující pro skutečnou rovnost před zákonem, pro *skutečnou rovnoprávnost*.

Avšak socialistická společnost *není* ještě s to zavést úplnou faktickou rovnost mezi lidmi. Realizuje pouze zásadu „každý podle svých schopností, každému podle jeho práce“ a nikoli zásadu..., „každému podle potřeb“. Jednotlivec dostává od společnosti (po společenských srážkách) „přesně to, co společnosti dává. To co jí dal je jeho individuální množství práce“. „Právo výrobců je *úměrné* práci jimi dodané: rovnost tkví v tom, že se měří stejným měřítkem, prací“.²¹⁾

Schopnosti jednotlivců a jimi odvedené množství (a kvalita) práce společnosti nejsou stejné. Rozdílné jsou i jejich (osobní a rodinné) potřeby. Odměňování podle práce zůstává tudíž „stejným měřítkem“ na přirozeně nerovné lidi, *zůstává „právní rovností“*.

Jak vyplývá z podaného rozboru, socialistická rovnoprávnost se *kvalitativně* odlišuje od rovnoprávnosti buržoazní. Neodvozuje se z fiktivního stejného měřítka, nýbrž z obsahově stejného měřítka, reálného pro každého jednotlivce — z práce. Není právním překlenutím třídně antagonistické nerovnosti jako za kapitalismu. Realnost socialistické rovnoprávnosti je určena částečnou faktickou rovností mezi lidmi a zároveň jejich přirozenou nerovností. Aby byla poslední překonána, muselo by být právo spíše nerovné než rovné (odměňování podle potřeb). Ale tím by vlastně přestalo být právem. V socialistické společnosti ale ještě trvá potřeba „stejného měřítka“ — práce — na přirozeně nerovné lidi. S ní trvá i potřeba práva a jemu vlastní rovnoprávnosti.²²⁾ Rovnoprávnost je skutečnou, reálnou rovnoprávností, harmonizující obsah společenských vztahů s jemu odpovídající právní formou.

ff) Vnitřně logická jednota socialistického systému práva, kterou zajišťuje princip *demokratického centralismu* a jím modifikované zásady právní síly a prvotnosti a odvozenosti normativních aktů. Demokratický centralismus zprostředkuje třídně obsahovou jednotu socialistického práva a zároveň zabezpečuje jeho právně logickou nerozpornost, aniž by byla potlačena možnost původní právní úpravy „věcí“ regionálních a místních, resp. specifikace v odvozené právní normativní úpravě, jakož i nezbytnost individuálního přístupu v aplikaci práva a individuálního hodnocení tékteré právní či protiprávní záležitosti.

Na rozdíl od buržoazního systému práva je jednota socialistického systému práva jednotou obsahovou a formálně logickou zároveň. V průběhu

²¹⁾ K. Marx, B. Engels, Vybrané spisy II, str. 18 a 19.

²²⁾ Tamtéž, str. 19–20.

vývoje socialistického systému práva také nedochází k narušení této jednoty, nýbrž k jejímu *upevňování a prohlubování*.

Nová obsahová a logickoformální jednotka *zvýrazňuje* integrující význam společných právních institutů systému socialistického práva. Navíc — vzhledem k možnosti a nutnosti důsledně uplatnit obsahové diferenciační kritérium při dělení systému socialistického práva do odvětví — vystupují jako integrující činitelé tohoto systému rovněž hybridní právní instituty, které se „začleňují“ a spojují dvě nebo více právních odvětví. Jejich vlivem (vedle rozhodujícího vlivu společných právních institutů) jsou příslušná odvětví systému socialistického práva schopna vzájemného působení; projevují se jako integrované složky jednoho systému. Obdobně, i když v menší míře (úměrné jejich významu), působí též hybridní právní normy. V důsledku všech zmíněných integrujících činitelů tvoří systém socialistického práva *organickou, vnitřně harmonizovanou jednotu*.

§ 4. DIFERENCIOVANOST SYSTÉMU PRÁVA

Druhým znakem systému práva, který především soustřeďuje na sebe pozornost vědeckého výzkumu, je jeho *vnitřní diferenciovanost*.

Jestliže blíže prozkoumáme jednotlivé historické typy práva, dojdeme k závěru, že *neexistuje* jednotná diferenciacie systému práva ani jednotné kritérium této diferenciacie. Právní systém (resp. právní systémy) určitého historického typu práva se vyznačuje *specifickou* vnitřní diferenciací na základě zpravidla *pouze jemu* vlastního diferenciačního kritéria (kritérii). Nelze v této otázce zřejmě zevšeobecňovat. Naopak je třeba přistupovat k diferenciaci právního systému *důsledně historicky konkrétně*.

1. Kdybychom vyšli z předpokladu (zmíněného v sub 3/1), že předkapitalistické typy práva tvoří právní systém, pak vnitřní diferenciovanost těchto právních systémů by zřejmě určoval *sociální partikularismus*. Systém práva by se dělil do „práv“ jednotlivých „tříd“, stavů, kast, popřípadě korporací s tím, že „právo“ nejvyššího stavu, kasty atd. určuje a profiluje, resp. sobě si podřizuje „práva“ ostatních.

Diferenciační kritérium uvedených „právních systémů“ závisí na historickém typu práva. Pro rozdělení práva na „právo“ jednotlivých kast, s čím se setkáváme zpravidla v *asijském* typu práva, je dělícím kritériem *ustrnulá dělba práce*.

Ustrnutí je právně a politicky fixováno, takže jednotlivé vydělené „práce“ a je reprezentující skupiny lidí se rovněž vydělují a uzavírají do sebe. Žijí „samostatným“ společenským životem, regulovaným vlastním „kastovním právem“ při respektování sociálně politické hierarchie kast. Typickým příkladem kastovního dělení práva bylo právo indické. S přezítky kastovního práva se setkáváme v dalších rozvojových zemích.

V *antickém otrokářském právu* se z počátku vedlo důsledné právní rozhranění podle dělení společnosti na svobodné a otroky, tj. na základě *důsledně třídního kritéria*. Otrok byl v zásadě *bezprávný*. Další vývoj, zejména římského práva z období impéria, původní vyhraněnost poněkud setřel. Jednak v důsledku přeměny Říma ve „světovou velmoc“ (nezbytnost

právní úpravy postavení „barbarů“ a styků s nimi). Jednak v důsledku vzrůstu počtu propuštěnců, ale též i postupně měnícího se postavení otroků v pozdější době, zvláště „kolonů“. Vedle „práva Římanů“ („římských občanů“) se formovalo „universální“ právo, zahrnující svým způsobem všechny, kteří se nalézali pod římskou správou. A zvláště tato složka římského práva se stala důležitou pro další právní vývoj.

Feudální typ práva z období vrcholícího feudalismu se vyznačoval dvojím dělicím kritériem. Předně místním partikularismem, určeným *mimoekonomickým donucením*. Každé šlechtické panství mělo „své právo“, určující právní postavení poddaných (nevolníků) a jejich povinnosti vůči pánovi. Za druhé stavovským partikularismem, určeným *původně sociálně ekonomickým* a od něho *odvozeným* politickoprávním postavením též které sociální skupiny v hierarchii feudální společnosti. Politickoprávní fixace sociálně ekonomického postavení vedla opět k umělé uzavřenosti těchto skupin – v jejich přeměnu ve *stavy*. Z hlediska stavovského partikularismu lze v zásadě dělit feudální právo na právo církevní, šlechtické, městské atd. Právo každého stavu bylo dále vnitřně diferencované (např. právo městské se zpravidla dělilo na „obecné“ a na právo jednotlivých korporací).

Za stavovské monarchie se začíná formovat rovněž „právo královských výnosů“ (resp. „výnosů stavovského sněmu“), které narušuje obojí druh partikularismu. Za absolutní monarchie „právo královských výnosů“ postupně vytlačuje právní partikularismus. Tenduje k „právnímu universalismu“. Lze v něm spatřovat počátky „moderního práva“ a „moderního právního systému“.

2. Jak jsme si již ukázali, je prvním moderním právním systémem *systém buržoazního práva*. V podmínkách kapitalismu volné soutěže se v zásadě dělil do dvou „celků“: *na právo soukromé a právo veřejné*.²³⁾

²³⁾ Dělení systému buržoazního práva na právo soukromé a právo veřejné vyniká zejména v kontinentálně evropském buržoazním právu. V kontinentálně evropské buržoazní právní teorii se také respektuje a teoreticky analyzuje.

S dělením buržoazního práva na soukromé a veřejné se ale nestřetáváme v britské právní teorii. Má to, podle mého mínění, dvě příčiny. Předně, Velká Británie (a její bývalé „bílé“ kolonie) byla zemí klasického ekonomického, sociálního a politického liberalismu, v níž stát byl jen „trpěnou“ nutností. Proto jednoznačně se stala právně určující sféra „práva občanské společnosti“ a v ní právo „svobodného individua“ (tj. soukromého vlastníka kapitálu). S ní a v závislosti na ní se rozvíjela ona složka systému (anglického) buržoazního práva, která úzce souvisela s individualizovanými konfliktními situacemi ve sféře občanské společnosti – složka práva občansko-procesního, *ale rovněž* složka práva trestního a trestního procesu. Obě posledně uvedené, zejména pak trestní proces, jsou silně poznamenány a profilovány zásadami občanského procesu a práva „svobodného individua“ (srov. např. institut soukromé trestně právní žaloby, postavení obhájce v trestním řízení, povahu soudního trestního řízení jako řízení sporného aj.). Uvedené složky anglického práva bychom mohli označit jako „právo soudní“ (čehož důsledkem je i pramen práva – soudní precedens), jež se přimyká k „právu občanské společnosti“.

Ostatní složky veřejného práva stály oproti „právu občanské společnosti“ a „soudnímu právu“ jakoby v pozadí; byly „nevýrazné“. Bylo to dáno nejen silou anglické občanské společnosti za liberalismu a její právní tradicí, nýbrž též skutečností, že

Kritéria dělení buržoazního práva na právo soukromé a veřejné jsou: *předně protiklad mezi společným („obecným“) zájmem buržoazie jako třídy a individuálním zájmem jednotlivých kapitalistů; za druhé organizační dualismus občanské a politické společnosti.*

Protiklad mezi společenským zájmem buržoazie jako třídy a individuálními zájmy jednotlivých kapitalistů (bližší viz K. Marx, B. Engels, Spisy 2, str. 46—47) si vynucuje vymezit „*autonomní sféru*“, v níž by každý kapitalista mohl *nerušeně* uplatnit svůj individuální zájem v rozsahu, který nenarušuje společný zájem buržoazie jako třídy.

Ekonomické donucení (o němž jsme se již zmínili) dovoluje kapitalistovi, aby nevystupoval vůči dělníkům jako představitel politické (veřejné) moci, nýbrž jako „*soukromá osoba*“. Třída buržoazie se *osobně neztotožňuje* se státním mechanismem. Stát — nástroj diktatury buržoazie — je jen povolán zabezpečit kapitalistické soukromé vlastnictví a kapitalistický způsob vykořisťování námezdní práce. Je vyloučen z jakékoli reglementace a ingerence do občanské společnosti, neboť kapitalismus je schopen sociálního a ekonomického samopohybu. Buržoazní společnost se jakoby „*rozpadá*“ do dvou „*autonomních*“ celků: na občanskou společnost (sféru ekonomickou, sociální a „*duchovně ideologickou*“) a na politickou společnost (sféru politické svobody aktivních občanů a zejména státu). Mezi občanskou společností a politickou společností se vede *přísná hranice*, která obě od sebe *organizačně odděluje*. Tato hranice je vlastním *kritériem* pro diferenciaci buržoazního právního systému na právo soukromé a veřejné.²⁴⁾

Právo soukromé je právem občanské společnosti. Reguluje vztahy občanské společnosti, tj. vztahy vlastnické, průmyslové, obchodní, pozemkové, pracovní, rodinné, dědické atd. Je pro ně charakteristická volní *dispozice* soukromých vlastníků s objekty vlastnictví. Plně se zde uplatňují principy právní svobody (především v neomezenosti soukromého vlastnictví, nakládání s ním a smluvní dohody), rovnoprávnosti smluvních stran, důsledná individualizace právních vztahů a „*svoboda*“ projevu subjektivní

Velká Británie byla státem decentralizovaným způsobem selfgovernmentu, tedy státem *původně bez* centralizované politické správy. V právu pak, bez přísně odděleného veřejného práva od „*práva občanské společnosti*“. Naopak, v selfgovernmentu se důsledně uplatnila zásada „*delegovaného státu*“, tj. „*odvozenosti*“ veřejné moci od aktivních (občanů) „*poddaných*“. Politická pospolitosť — stát — byla výsledkem aktivní politické činnosti těchto právně politicky „*svobodných individuí*“, čímž se rozdíl mezi občanskou společností a politickou pospolitosť stíral. Zároveň se zdůrazňovala její „*odvozenost*“ a „*závislost*“. V tomto smyslu i jednoznačná odvozenost a závislost práva veřejného na právu soukromém.

V uvedených dvou skutečnostech nalézáme zřejmě důvod, proč se v anglické právní teorii nemluví o dělení systému práva na právo soukromé a právo veřejné. To ovšem vůbec neznámá, že dělení na právo soukromé a právo veřejné by nebylo vlastní anglickému systému buržoazního práva. Jsem přesvědčen, že i proň je tato diferenciací charakteristická. Avšak v modifikované podobě a při jednoznačné prioritě práva „*soukromého*“ („*práva občanské společnosti*“).

²⁴⁾ Bližší viz E. Kučera, Soudobý buržoazní stát a jeho hospodářská činnost, N — ČSAV 1965, str. 37—43.

vůle při jejich zakládání, změně a zániku. Stát do sféry soukromého práva *nezasahuje* z úřední povinnosti. Činí tak pouze na požádání účastníků soukromoprávního vztahu. Přitom je v zásadě vázán důkazy a návrhy, které tito účastníci předloží.²⁵⁾

Naproti tomu *právo veřejné je právem politické společnosti*. Zajišťuje ochranu společného zájmu buržoazie jako třídy, bezpečnost kapitalistického řádu (jak vůči proletariátu, tak vůči „přehmatům“ jednotlivých kapitalistů) a zprostředkuje účast (aktivních) občanů na politické pospolitosti (státu — na tvorbě státní vůle, výkonu samosprávy, veřejných funkcí atd.). Náleží sem především právo ústavní, správní, trestní, daňové aj. Člen občanské společnosti *nevystupuje* ve sféře veřejného práva jako soukromá osoba, nýbrž jako *občan podílející* se na politické pospolitosti a *podléhající* této pospolitosti. I když rovněž ve sféře veřejného práva, především ve *vztahu občan : stát*, se uplatňují principy (politické) svobody a rovnoprávnosti (jimiž se zprostředkuje účast občana na politické pospolitosti), občanské iniciativy (volní dispozice, např. v právu petičním, v právu na soukromou žalobu, v právu žádat přezkoumání zákonnosti správního rozhodnutí soudem atd.) a individualizace práva, jsou pro *vztahy stát : občan* naopak charakteristické: *nadvláda* (nadřazenost) státu (státního orgánu) a *podřízenost* občana, tj. *nerovnoprávnost* postavení stran v takovém vztahu. Dále princip *úřední moci a iniciativy* a *nucené podřízení vůle* občana této moci či iniciativě. Případná soustava záruk nedotknutelnosti osobní svobody a zákonnosti v činnosti státního mechanismu na uvedené charakteristice v zásadě nic nemění.²⁶⁾

V podmínkách monopolního (a zvláště státně monopolního) kapitalismu dochází k podřizování státního aparátu monopolům. Zásada, že stát se nemá vměšovat do hospodářství a občanské společnosti vůbec, ustupuje tendencím ingerence státu do občanské společnosti ve prospěch monopolů. Jde o základní příčinu toho, že někteří buržoazní teoretikové nyní odmítají staré „tradiční“ rozlišování veřejného a soukromého práva a prosazují jednotné pojetí buržoazního práva při jeho dělení do „*nových*“ odvětví.

Rovněž boj dělnického hnutí vede k tomu, že buržoazie je nucena činit dílčí ústupky dělnické třídě, což se rovněž projevuje v oslabování zásady neomezeného soukromého vlastnictví a smluvní svobody v rámci buržoaz-

²⁵⁾ Postavení soudu v občansko(soukromoprávním) procesu nebylo jednotné. Tak např. anglický soud mohl rozhodovat jen na základě předložených důkazů a v mezích návrhů sporných stran. Francouzský občanský soud byl vázán jak předloženými důkazy, tak podanými návrhy (stanovisky, vypracovanými obhájci sporných stran). Jestliže soud došel k závěru o právní nedostatečnosti důkazů nebo právní „irrelevantnosti“ návrhů, mohl žalobu zamítnout, resp. vrátit k přehodnocení, tj. podání nových důkazů, resp. nových návrhů. V rakouském občanském řízení bylo přesně specifikováno, kdy občanský soud první stolice postupuje podle zásady dispoziční a kdy podle zásady úřední moci. Teprve v řízení u druhé stolice se uplatňovala pouze dispoziční zásada. Rozdíl, který je i přes stručnost popisu patrný, vyplývá zřejmě ze stupně „čistoty“ liberalismu a stupně jeho vývoje.

²⁶⁾ Podrobněji jsem se otázkou specifických znaků práva soukromého a práva veřejného zabýval ve své stati „Vznik, podstata a charakteristické rysy buržoazního práva...“, AUC — Iuridica č. 3/1973.

ního řádu, avšak při zachování svobody kapitalistického vykořisťování. Proletariát dosahuje např. zákonného omezování pracovní doby, zákonného zákazu zaměstnávání dětí, uzákonění sociálního pojištění, legalizaci odborů, práva na stávku atd.

To vše omezuje původní sféru „soukromého práva“ a zároveň vyúsťuje v proces jeho postupného zveřejňování. Diferenciační kritérium organizačního dualismu mezi občanskou a politickou společností ustupuje do pozadí, resp. přestává být diferenciačně relevantní. Do popředí diferenciace soudobého systému buržoazního práva se stále více prosazují jevové stránky vlastního předmětu právní regulace. To při nedostatku, přesněji nepřítomnosti honorování sociálně třídního kritéria (samého obsahu právní regulace) vyúsťuje v atomizaci soudobého systému buržoazního práva. Systém soudobého buržoazního práva se dělí do mnoha a mnoha „nahodilých“ odvětví. Přeměňuje se v hypertrofii odvětví, v nichž jakoby se zdánlivě vytrácela jeho třídně obsahová a podstatová jednota.

Z druhé strany v systému soudobého buržoazního práva trvá protiklad mezi společným zájmem vládnoucí vrstvy (monopolní buržoazie) a individuálními zájmy jejích příslušníků (tj. individuálními zájmy monopolních kapitalistů a individuálními zájmy těchto a ostatních příslušníků buržoazie). Existence tohoto rozporu se nadále projevuje v přítomnosti rozdílů mezi soukromoprávní a veřejnoprávní metodou právní regulace, *především ale* mezi soukromoprávní a veřejnoprávní metodou a formou realizace práva.²⁷⁾

3. Teprve po převzetí moci dělnickou třídou a zejména v socialistické společnosti se stává *základním* kritériem pro diferenciaci systému socialistického práva *předmět* právní úpravy a *obsah* právních vztahů: *společenské vztahy*. Jde o kritérium předmětné a obsahové.²⁸⁾

Druhům společenských vztahů rozumíme určitou předmětově a chováním stejnorodou skupinu společenských vztahů, která vytváří v rámci souhrnu společenských vztahů jistou relativně autonomní jednotu. Tato autonomní

²⁷⁾ Vývojově se tomuto procesu zveřejňování „soukromého práva“ lépe a snáze přizpůsobovalo právo anglosaské než kontinentálně evropské. Příčiny tkví zřejmě v adaptabilitě, která je jedním z důležitých rysů anglosaské právní kultury.

²⁸⁾ Lze konstatovat, že v socialistické právní vědě se dosud obecně přijímá, že základním, obsahovým kritériem pro diferenciaci systému socialistického práva do odvětví je druh společenských vztahů.

Od tohoto názoru se svým způsobem odklání S. S. Alexejev (viz již cit. stat. v SGP č. 3/1972, str. 10–17). S. S. Alexejev připouští (srov. část „Strukturální znaky odvětví práva“, str. 12 a další), že věcné a právně metodické kritérium *mohou pomoci* vyjádřit právní svéráz daného souboru norem. Nemohou ale poskytnout konečnou odpověď, co to je odvětví práva jako samostatný element struktury práva a která jsou odvětví systému socialistického práva (srov. též první část stati „Úroveň poznání podstaty práva a pojem ‚odvětví práva‘“). S. S. Alexejev se domnívá, že cestu ke správné odpovědi ukázal V. D. Sorokin. Podle názoru S. S. Alexejeva je jen třeba Sorokinovu myšlenku upřesnit. V čem? Pro pochopení pokládám za vhodné ocitovat V. D. Sorokinovo vymezení odvětví socialistického práva: „Aby ta či jiná skupina reálné existujících právních norem mohla být považována za odvětví práva, musí zároveň naplňovat tři znaky: předně *musí mít svůj předmět* (podtrhl E. K.), tj. určí-

skupina společenských vztahů se vyznačuje příslušnými specifickými znaky, které ji odlišují od ostatních společenských vztahů. Zmíněná specifickost je zejména dána odlišným „objektem“ vzniku a trvání společenských vztahů, odlišnostmi v jejich způsobu vzniku a trvání a konečně odlišnostmi ve způsobu postavení a chování lidí v těchto společenských vztazích v průběhu jejich trvání, naplnění, resp. zániku.

Druh společenských vztahů se vyznačuje *jednotou* všech tří rovin specifických znaků. Změna specifických znaků by i v jedné rovině má za následek změnu, resp. *modifikaci* druhu společenských vztahů. Tak např. jestliže socialistickým ekonomickým vztahům je vlastní určitá jednota všech tří rovin specifických znaků, jejich ochrana před narušením ze strany jednotlivců či skupin se — přes shodu v „objektu“ — vyznačuje specifickými znaky v rovině druhé a třetí. A lze konstatovat, že pro povahu právní regulace a tím nezřídka pro určení právního odvětví bývají v jistých (nikoli ve všech) případech určující právě druhá a třetí rovina specifických znaků.

Úkolem právní regulace (socialistických právních norem) je obrazit specifickost tohoto druhu společenských vztahů a převést je do odpovídající právní formy. Dále prosadit právní regulaci v příslušném druhu společenských vztahů třídní účelovost a zajistit v něm třídně sledovaný cíl, tj. vtisknout příslušnému druhu společenských vztahů *třídní jednotu* v podobě dílčího třídního zájmu a cíle. Druh společenských vztahů je tak vyjádřením jednoty relativně autonomní skupiny společenských vztahů nejen po stránce obsahové, *nýbrž* i po stránce *podstatové*. Takto právními normami diferencovaně a třídně účelově upravené druhy společenských vztahů se ve společenské praxi realizují již (výlučně nebo převážně) ve své právní formě — jako právní vztahy určité druhové povahy. Lze tedy předběžně a v zásadě konstatovat, že *určitému druhu společenských vztahů koresponduje v socialistickém právu odpovídající právní odvětví*.

Existují skupiny společenských vztahů, jejichž postavení není posta-

tou kvalitativně se vyčleňující skupinu společenských vztahů; za druhé musí jí být vlastní odpovídající stupeň vnitřní organizovanosti, jinak řečeno musí mít svou vlastní strukturu dosahující takovou úroveň, jež této skupině norem dovoluje vystupovat jako elementu systému sovětského práva v celku; za třetí tato skupina norem musí být schopna vzájemně působit s ostatními odvětvími práva jako s elementy jednoho a téhož systému práva“ (viz cit. článek v SGP č. 8/1969, str. 13).

Upřesnění S. S. Alexejevem především spočívá v tom, že vypouští první Sorokinovo diferenciativní kritérium — druh společenských vztahů. Jako základní diferenciativní kritérium chápe právní celistvost (jednolitost — juridickeskou celnost) skupiny norem, tj. „že daná skupina norem vystupuje vůči jiným odvětvím jako „nedělitelný celek““. (Druhé diferenciativní kritérium se v podstatě shoduje s třetím kritériem V. D. Sorokina.)

Zůstává otázkou, čím je dána ona jednolitost a „nedělitelnost“ určité skupiny právních norem, jež tvoří odvětví práva. Zda se přece jen neodvozuje z obsahového a podstatového kritéria a nenalézá svůj právní výraz ve specifických znacích právní formy. Pokud nebude první diferenciativní kritérium S. S. Alexejeva obsahově dešifrováno, těžko k němu zaujmout stanovisko. Prozatím vyznívá pouze jako rozsahové — kvantifikační. Avšak hranice rozsahu bývají zpravidla určeny obsahem.

vením relativně samostatného a vnitřně integrovaného druhu společenských vztahů. Naopak, jejich vznik a přítomnost se pojí s jistým druhem společenských vztahů, od něhož se (přímo nebo nepřímě) odvozují. Tak např. vznik a existence sociálního pojištění se odvozuje a dodnes významně pojí s pracovními vztahy, vztahy autorské se odvozují od vztahů občanských (majetkových) atd. Nebo pokud je a zůstává za socialismu rodina rovněž „hospodářskou jednotkou“, potud nezbytnou složkou rodinného práva jsou též určité majetkové vztahy. Jde o „satelitní“ nebo „průvodní“ skupiny společenských vztahů, které se sice mohou vyznačovat v jistém smyslu specifickým (avšak nikoli relativně samostatným, nýbrž závislým) objektem a dalšími specifickými znaky, ale *přesto netvoří* samostatné právní odvětví, nýbrž jsou *složkou* (resp. *pododvětvím*)²⁹⁾ příslušného právního odvětví. To znamená, že v uvedených a jim obdobných případech tvoří určitý druh společenských vztahů, který se vyznačuje relativní samostatností a vnitřní jednotou *pouze* „jádro“ právního odvětví, k němuž se pojí „satelitní“ nebo jemu „průběžně“ další společenské vztahy. Teprve *komplex* „jádra“ a na ně se vázajících dalších společenských vztahů formuje právní odvětví.

Konečně v soustavě společenských vztahů existují jako jednotlivé nebo nepočetné skupiny vztahy „přechodné“ mezi jednotlivými druhy společenských vztahů — vztahy hybridní. Jejich zařazení do tohokterého právního odvětví je obtížné, takže pro „rozhodnutí otázky“ se ukazují *nezbytná další* diferenciatní kritéria. Uvedený závěr se ale *netýká pouze* hybridních společenských vztahů. Jde v něm zároveň o *upřesnění* samého pojetí právního odvětví. Lze konstatovat, že není téměř právní odvětví, které by nezprostředkovalo v určitém rozsahu majetkové (resp. ekonomické) vztahy. A přesto nemluvíme o jednotném „majetkovém“ právním odvětví, neboť existují různé druhy majetkových vztahů, popřípadě se tyto rozličně připojují k jednotlivým „druhovým jádrům“ a jsou tedy zprostředkovány odlišnou právní formou. Pro vymezení právního odvětví se ukazuje nezbytným doplnit základní, objektivní diferenciatní kritérium dalšími, které jsou převážně kritérii vlastními právní formě.

b) Druhé kritérium diferenciacie systému socialistického práva souvisí s právní formou. Bylo by možné konstatovat, že jednota předmětu právní regulace se nezbytně odráží v jednotě právní formy. Právní odvětví je *právně jednotné, celistvé*.

²⁹⁾ Termínu „pododvětví“ používají v Čchikvadze a C. Jampolskaja v článku O systému sovětského práva (SGP č. 9/1967, str. 32 a násl.). S tímto označením, jakož i s jejím pojetím „pododvětví“ lze v zásadě souhlasit. Předně se v něm zdůrazňuje příslušná odvozenost dané skupiny společenských vztahů od příslušného druhu a její závislost na tomto druhu (což nachází svůj odraz v *jednotě* právní formy). Přesto se jím podtrhuje pro danou skupinu společenských vztahů pro ni příznačná relativní specifičnost. Konečně označení „pododvětví“ zároveň respektuje stránku „procesu vydělování“, jenž může perspektivně vyústit v konstituování „pododvětví“ v samostatné odvětví. Neboť — a v tom je třeba plně souhlasit s S. S. Alexejevem — diferenciacie systému socialistického práva do odvětví není něco jednou provždy daného. Naopak je skutečností vývojově proměnnou — dynamickou.

Čím je utvářena zmíněná právní jednotka a celistvost právního odvětví? Domnívám se, že nejde o jeden znak, nýbrž o souhrn činitelů (subkritérií), které teprve svou *komplexní* přítomností vtiskují určitému souboru právních norem (resp. právních vztahů) právní povahu odvětví.

Za činitele, jenž vnitřně integruje soubor právních norem v právní odvětví lze, podle mého názoru, považovat především soubor *specifických odvětvových* právních principů. Tyto principy prostupují celý zmíněný soubor právních norem a profilují jej v odvětvovou jednotu; jsou v rámci právního odvětví „obecné“ a zároveň je *integrující*. Ve vztahu k ostatním právním odvětvím jsou odvětvové principy jednoznačně diferencujícími. Z hlediska právní vědy jsou odvětvové principy jedním z předpokladů právně odvětvové teorie (odvětvové vědní disciplíny), jimiž se překračuje horizont vědecké analýzy jednotlivých právních norem.

Druhým činitelem vnitřně integrujícím soubor právních norem v právní odvětví jsou *specifické, právně odvětvové instituty*. Avšak i právně odvětvové instituty mají zřejmě dvojí rovinu. Jednak jde o instituty, jež se v rámci daného odvětví vyznačují „obecnou“ povahou a nezřídka souvisí s odvětvovými principy. Jednak jde o instituty, specifikuující právní odvětví do užších, homogenních skupin právních norem. Pro pojetí právního odvětví jsou významné právní instituty první skupiny, neboť charakterizují jeho jednotu a celistvost. Právní instituty druhé skupiny naopak vnitřně diferencují právní odvětví. Jsou výrazem vnitřní složitosti právem regulovaného druhu společenských vztahů.³⁰⁾

Odvětvové „obecné“ právní instituty jsou dalším předpokladem právně odvětvové teorie a navíc (zpravidla) i pozitivního (a teoretického) odvětvového pojmosloví. Spolu s odvětvovými principy tvoří „obecnou složku“, která profiluje daný soubor právních norem jako vnitřně jednotný a stejnorodý celek, který je zároveň relativně nezávislý na ostatních právních odvětvích. Jestliže se ale určitá skupina právních norem nevyznačuje zvláštními „obecně“ odvětvovými principy a odvětvově „obecnými“ instituty nebo jinak, jestliže vychází z principů jiného odvětví a přejímá jeho odvětvové obecné instituty, můžeme těžko hodnotit tuto skupinu právních norem jako samostatné právní odvětví.

Odvětvové principy a odvětvově obecné právní instituty se rovněž promítají do zvláštností právní formy. Pro rozlišení jednotlivých právních odvětví mají značný význam odlišné způsoby zakládání, průběhu, změn a zániku právních vztahů, řešení sporů nebo jiných metod obnovy právního stavu atd. Z tohoto hlediska lze jako další, upřesňující, diferenciační kritéria vymezit: *způsob chování subjektů právního vztahu určený právní normou* (např. projev subjektivní vůle při zakládání smlouvy nebo nucený

³⁰⁾ Odvětvové „obecné“ principy a odvětvově „obecné“ právní instituty zdůrazňují jednotu právního odvětví. Specifické právní instituty, popř. relativně samostatné právní normy prokazují vnitřní diferencovanost právního odvětví. V tomto smyslu tvoří jednotlivá právní odvětví „podsystem“ systému práva. Domnívám se, že pokud určitý soubor právních norem nelze charakterizovat jako „podsystem“, nelze jej ani hodnotit jako odvětví práva.

vstup do právního vztahu v administrativně právním vztahu), vzájemné *postavení subjektů v právním vztahu* (např. rovnoprávné ve vztazích občanskoprávních, manželských apod. nebo postavení nadřazenosti a podřazenosti v právu správním resp. kombinace obou způsobů postavení v právu hospodářském aj.) a *způsob nastoupení právních důsledků při porušení práva a jejich povaha* (např. nástup sankce ihned po porušení práva nebo na základě řízení; náhrada škody nebo trest atd.).

A ještě jednu stránku právní formy je — podle mého názoru — příhodné zvážit při hodnocení souboru právních norem jako právně jednotného a celistvého. Jde o vzájemný vztah mezi tzv. hmotným a procesním právem a s ním spojenou otázkou, kdy odvětvové procesní právo je samostatným právním odvětvím.

Prozkoumáme-li blíže problematiku procesního práva zjistíme, že kromě obecných procesních zásad a obecně (teoretických) procesních institutů se vyznačují jednotlivá procesní odvětví specifickými zásadami a instituty, vlastními pouze občanskému nebo trestnímu či správnímu apod. procesu. Je tedy zřejmě nepřihodné hodnotit všechna odvětvová procesní práva jako jedno odvětví procesního práva. Zmíněné obecné principy či instituty jsou znaky jednoty systému socialistického práva, tj. jednotícími činiteli celosystémovými, nikoli kritérii odvětvové diferenciacími.

Druhým problémem je, zda odvětvová hmotná práva a odvětvové procesní právo netvoří spolu jednotné, společné právní odvětví. Zde je třeba uvážit, nakolik odvětvové hmotné právo může být realizováno mimo procesní normy, resp. zda jeho realizace může být zprostředkována jen normami procesními. Za druhé, nakolik se odvětvové procesní právo váže jen na své odvětvové hmotné právo nebo nakolik se stává „procesem“ i pro jiná právní odvětví a pododvětví, tj. nakolik je prvkem vzájemného působení s jinými odvětvími práva a jejich realizace. Domnívám se, že pokud z bodu jedna se naplňuje první kritérium a z bodu dvě se naplňuje druhé kritérium, lze o daném souhrnu odvětvových procesních norem hovořit jako o samostatném právním odvětví. Pokud ale odvětvové procesní právo naplňuje protikladná kritéria je otázkou, zda jde o samostatné právní odvětví. Zda netvoří odvětvové hmotné a procesní právo jedno společné právní odvětví.

c) Při hodnocení právního odvětví jako jednotného, relativně samostatného souboru druhově stejnorodých právních norem (resp. právních vztahů) je tedy nezbytné respektovat všechny uvedené právní činitele a soustavně je konfrontovat s obsahovým (předmětovým) kritériem. Avšak ani potom se nám ještě nepodaří vystihnout plně veškerou složitost diferenciacie systému socialistického práva. Kdybychom se omezili výše uvedenými kritérii, vytratilo by se nám jako odvětví např. právo ústavní, právo zemědělsko-družstevní, popřípadě další. Nejde o to, abych zdůvodňoval jsoucnost toho či onoho „tradičního“ právního odvětví. Pokud určitá skupina právních norem nesplňuje kritéria kladená na právní odvětví, pak zřejmě nejde o samostatné právní odvětví. V našem případě se však jedná o něco jiného. Jednotlivé části zemědělsko-družstevního práva by-

chom mohli podle kritéria druhu společenských vztahů a kritéria právní formy snadno začlenit do jiných právních odvětví či pododvětví (např. správního, občanského, pracovního apod.). Ze zemědělsko-družstevního práva by nám pak zůstalo pouze „jádro“ — vlastní družstevně-výrobní vztahy. (Ty ale mají svou obdobu v ostatních družstevně-výrobních vztazích.) Tím bychom ale popřeli ono specifické, co — přes obsahovou a formálně právní různorodost — zemědělsko-družstevní právní normy (a právní vztahy) integruje v relativně samostatný celek. Oním integrujícím je třídní zájem a třídní účel (cíl), objektivně podmíněny potřebou formování a rozvoje třídních svazků a socializací zemědělství na základě dobrovolnosti.

S jistou obdobou se shledáváme též u ústavního práva. Kromě vlastního specifického předmětu a jemu odpovídající právní formy (úpravy formy státu) obsahuje ústavní právo základní právní instituty (resp. jejich principy) společenského zřízení, politické organizace společnosti, právního postavení občana atd. zpravidla vyjádřené znaky jiné právní formy. Tyto právní instituty (jejich principy) by bylo možné rozdělit mezi příslušná právní odvětví. A opět bychom tím popřeli ono integrující, jež ústavní právo vyděluje jako samostatné odvětví práva. Je jím obecný zájem dělnické třídy sladěný s komunistickou perspektivou (s třídním cílem). V podobných zjištění bychom mohli pokračovat. Všem je jedno společné. *Dalším* (nikoli výlučným) základním kritériem pro diferenciaci systému socialistického práva je *objektivně podmíněný zájem dělnické třídy* (obecný nebo dílčí) *a od něho odvozená třídní účelnost*. Jeho funkčnost je funkčností *jednoho z komplexu všech tří základních kritérií*. To znamená, že nepůsobí samostatně (nezávisle), nýbrž pouze za předpokladu specifického jádra (specifického předmětu právní regulace) a jemu odpovídající právní formy. Působí tedy v *jednotě* s ostatními kritérii, třebaže se mezi nimi stává v daném případě činitelem určujícím.

d) Obsahové kritérium a kritérium právní formy, při respektování integrujících činitelů systému, „strukturalizují“ systém socialistického práva v horizontální rovině. Kritérium třídního zájmu (a třídní účelnosti) spolu se vztahy mezi odvětvími vnáší do systému socialistického práva prvek svým způsobem hierarchický. V obou dvou rovinných vazbách připomíná systém socialistického práva strukturu. Nakolik se se strukturou práva „shoduje“ je problém dalšího uvážlivého výzkumu, který by mohl upřesnit samo pojetí právního odvětví.³¹⁾

Ukazuje se, že diferenciaci systému socialistického práva do právních odvětví je neobyčejně složitou záležitostí. Teorie socialistického práva také

³¹⁾ Souhlasím s názorem S. S. Alexejeva, že je potřebný výzkum struktury práva a pozitivně oceňuji jeho první kroky, učiněné v tomto směru (viz cit. článek O odvětví práva, SGP č. 3/1972). Při diferenciaci systému práva by bylo zřejmě vhodné rovněž zvážit, nakolik diferenciační kritéria souvisejí s typem právní kultury, resp. nakolik je typ právní kultury modifikuje. Nelze se ale v této souvislosti dopustit záměny systému práva se systémem normativních aktů (resp. pramenů práva). Třebaže vědecká socialistická právní politika směřuje ke komplexní právní úpravě skupin společenských vztahů, systém „zákonodárství“ se podřizuje jiným kritériím než systém práva.

доднес недошла k obecně přijímanému závěru o právních odvětvích systému socialistického práva a to přes mnohé diskuse, jež se na toto téma vedly a vedou. Nechtěl bych rozmnožit množství názorů na počet odvětví socialistického práva o další. Určení, která odvětví práva tvoří systém socialistického práva, předpokládá hluboké odvětvové a zobecňující analýzy, jež budou respektovat jednotná *obecná* diferenciací kritéria. Z druhé strany by se neměla tato analýza zastavit před „tradičně postulovanými“ právními odvětvími, neboť i v jejich případě je stejně nezbytné prověřit předpokládanou samostatnost. Bylo by možné uvést některá z tradičních odvětví, která se nevyznačují vlastní specifickou „obecnou složkou“ ani dalšími specifickými kritérii právní regulace a realizace atd. Tradičně postulovaná odvětví, v jejichž případě jde spíše o pododvětví. Avšak to bychom právě museli přistoupit k zmíněné odvětvové a zobecňující analýze. Ta ale jednoznačně přesahuje možnosti předložené studie, jakož i jejího autora.

ЭДУАРД КУЧЕРА

К ОБЩЕЙ ТЕОРИИ СИСТЕМЫ ПРАВА

РЕЗЮМЕ

Теория системы права — одна из наиболее дискутируемых проблем общей теории права. Эта дискуссионность явно вытекает из того факта, что в теории системы права переплетаются юридико-философские и социологические стороны теории права с ее юридико-техническими сторонами.

В первом параграфе автор дает свободный обзор хода и результатов дискуссии о системе социалистического права к настоящему времени. Эти результаты вызывают у него определенные вопросы, которые он и пытается разрешить в последующем изложении. Речь идет о следующих вопросах: какое место занимает проблема единства теории в теории системы права; чем дается это единство, исключительно ли иными еще материальными (т. е. по содержанию) факторами или же и факторами правовой формы. В связи с дифференциацией автор выдвинул вопрос, существует ли единый критерий дифференциации системы права по отраслям для всех исторических типов права.

Во втором параграфе автор рассматривает общетеоретические стороны системы права. Он приходит к выводу, что основные признаки права, т. е. содержание права в форме (виде) общественных, особенно экономических отношений, классовая природа права и правовая форма являются одновременно как объединяющими, так и дифференцирующими критериями любой системы права.

В третьем параграфе рассматривается единство системы права. В первую очередь автор останавливается на вопросе можно ли и в каком смысле можно говорить о единстве системы права в докапиталистических типах права. Он приходит к выводу, что этот вопрос спорен и на него нельзя дать исчерпывающий ответ без конкретного исторического глубокого изучения. Затем констатируется, что первой системой права, в которой во всех отношениях осуществляется принцип единства, является буржуазная система права. Это единство исходит из юридической фикции общества „собственников товаров“, которая позволяет буржуазному праву быть универсальным и единым без учета классового подхода. Затем в качестве признаков буржуазной системы права, дающих ему единство выдвигаются юридическая свобода, индивидуализация права, равноправие, абстрактность и формальность правовой формы.

Автор приходит к выводу, что по-настоящему внутренне слаженной и единой по содержанию и по форме является лишь система социалистического права. Затем он выводит последующие объединяющие принципы системы социалистического права, которые можно усматривать в ведущей роли коммунистической партии, в общественной собственности на средства производства, в единстве общего и индивидуального, в подлинном равноправии, в демократическом централизме и в других приводимых в тексте признаках.

Параграф четвертый посвящен проблематике дифференцированности правовой системы. Автор приходит к выводу, что, если можно было бы допустить, что уже докапиталистическое право образует правовую систему, то дифференцирующий критерий следовало бы усматривать в социальном партикуляризме. В отношении буржуазной правовой системы необходимо делать различие между правом капитализма свободной конкуренции (промышленного капитализма) и современным буржуазным правом. Для капитализма свободной конкуренции было характерным деление буржуазной правовой системы на право публичное и частное. Критерии этого деления можно усматривать как в противоположении между правом индивидуальными частными интересами и общими интересами буржуазии как класса, так и в организационном дуализме гражданского и политического общества. В процессе развития буржуазного государства и права второй критерий отходит на второй план и потому к современному буржуазному праву названное деление уже не вполне применимо; на первый план выходит формальный законодательный (в ориг. „легислативный“) критерий.

Что касается социалистического права, то автор приходит к выводу, что критерием дифференциации системы социалистического права в первую очередь является вид общественных отношений (т. е. материальный — по содержанию — критерий правового регулирования) и этому отвечающие общие признаки правовой формы. При этом под дифференцирующими признаками правовой формы автор понимает прежде всего общие отраслевые правовые принципы, общие отраслевые правовые институты и этому соответствующие общие (в рамках отрасли) правовые формы регулирования общественных отношений и отраслевые признаки правовых отношений (или же иные формы реализации правовых норм). В качестве следующего критерия автор выдвигает объективную заинтересованность господствующего класса в процессе строительства социалистического или же коммунистического общества. Особое внимание уделяется проблематике соотношения материального и процессуального права. С этой точки зрения процессуальное право можно рассценивать как самостоятельную отрасль права, если оно обладает относительной независимостью от материального права и если область применения процессуального отраслевого права шире, чем отраслевое материальное право.

Автор не высказывается по вопросу какие отрасли образуют систему социалистического права. Он исходит из предположения что здесь окончательный ответ общая теория права сможет дать лишь после отдельных глубоких отраслевых анализов. Вместе с тем он исходит из предположения, что система социалистического права в отношении правовых отраслей динамична. Социалистическая система права, согласно автору, образуется совокупностью правовых отраслей и правовых суботраслей. Их конкретное определение — задача дальнейшего научного изучения и научного анализа.

EDUARD KUČERA

Zur allgemeinen Theorie des Systems des Rechts

ZUSAMMENFASSUNG

Die Theorie des Rechtssystems stellt einen der meistdiskutierten Problemkreise der allgemeinen Rechtstheorie dar. Diese Diskutabilität ist offenbar eine Folge der Tatsache, dass es in der Theorie des Rechtssystems zu einer Durchdringung der

inhaltlich theoretischen (d. i. rechtsphilosophischen und soziologischen) und der rechtlich technischen Seiten der Rechtstheorie kommt.

Im ersten § fasst der Autor den bisherigen Verlauf und die bisherigen Ergebnisse der Diskussion über das System des sozialistischen Rechts zusammen. Aus diesen Ergebnissen entspringen einige Fragen, die der Verfasser im weiteren zu beantworten sucht. Es geht namentlich um folgende Fragen: Welchen Platz nimmt die Problematik der Einheit in der Theorie des Rechtssystems ein? Wodurch ist diese Einheit gegeben, nur durch das Wesen des Rechts oder auch durch andere inhaltliche Faktoren, gegebenenfalls auch durch Faktoren der Rechtsform. Im Zusammenhang mit der Differenzierung wirft der Autor die Frage auf, ob ein einheitliches Kriterium der Differenzierung des Rechtssystems nach Disziplinen für alle historischen Rechtstypen existiert, und zweitens, welches die Differenzierungskriterien des Systems des sozialistischen Rechts sind.

Im § 2 behandelt der Autor die allgemein theoretischen Seiten des Rechtssystems. Er gelangt zum Schluss, dass die grundlegenden Merkmale des Rechts, d. i. der Inhalt des Rechts in der Gestalt gesellschaftlicher, bes. ökonomischer Beziehungen, das klassenmässige Wesen der Rechts und die Rechtsform, zugleich die Kriterien der Einheit wie auch der Differenzierung jedes Rechtssystems sind.

§ 3 handelt von der Einheit des Rechtssystems. Zuerst beschäftigt sich der Verfasser mit dem Problem, ob und in welchem Sinne man von der Einheit des Rechtssystems in den vorkapitalistischen Rechtstypen sprechen kann. Er kommt zum Schluss, dass es sich hier um eine Diskussionsfrage handelt, auf die ohne konkret-historische tiefeschürfende Studien keine voll befriedigende Antwort gegeben werden kann. Weiter wird konstatiert, dass tatsächlich das erste moderne Rechtssystem, das in jeder Hinsicht dem Grundsatz der Einheit gerecht wird, erst das bürgerliche Rechtssystem ist. Diese Einheit geht von der rechtlichen Fiktion einer Gesellschaft der „Wareneigentümer“ aus, welche Fiktion gestattet, dass das bürgerliche Recht ohne Rücksicht auf das klassenmässige Herangehen universal und einheitlich ist. Weiter werden als einigende Merkmale des bürgerlichen Rechtssystems rechtliche Freiheit, Individualisierung des Rechts, Gleichberechtigung, Abstraktheit und Formalität der Rechtsform angeführt.

Der Autor gelangt zum Ergebnis, dass wirklich innerlich ausgeglichen und einheitlich in inhaltlicher und formaler Beziehung erst das System des sozialistischen Rechts ist. Hieraus werden dann die weiteren einigenden Prinzipien des sozialistischen Rechtssystems abgeleitet, die man in der führenden Rolle der KP, im gesellschaftlichen Eigentum der Produktionsmittel, in der Einheit des Allgemeinen und des Individuellen, im demokratischen Zentralismus und in den weiteren im Text angeführten Merkmalen erblicken kann.

§ 4 ist der Problematik der Differenziertheit des Rechtssystems gewidmet. Der Autor gelangt zum Schluss, dass für den Fall, dass es möglich wäre zuzulassen, dass schon die vorkapitalistischen Rechtsordnungen ein Rechtssystem bilden, dann das Kriterium der Differenzierung im sozialen Partikularismus erblickt werden müsste. Im bürgerlichen Rechtssystem ist es unerlässlich, zwischen dem Recht des Kapitalismus der freien Konkurrenz und dem gegenwärtigen bürgerlichen Recht einen Unterschied zu machen. Für den Kapitalismus der freien Konkurrenz war die Zweiteilung des bürgerlichen Rechtssystems in Privatrecht und öffentliches Recht charakteristisch. Die Kriterien für diese Zweiteilung kann man einerseits im Gegensatz zwischen den individuellen Privatinteressen und dem gemeinsamen Interesse der Bourgeoisie als Klasse und im organisatorischen Dualismus der bürgerlichen und der politischen Gesellschaft erblicken. Besonders das zweite Kriterium tritt im Laufe der Entwicklung des bürgerlichen Staats und Rechts in den Hintergrund, so dass im gegenwärtigen bürgerlichen Recht die erwähnte Zweiteilung nicht mehr voll anwendbar ist und das formal legislative Kriterium in den Vordergrund rückt.

Soweit es sich um das System des sozialistischen Rechts handelt, kommt der Verfasser zur Folgerung, dass vor allem die Art der gesellschaftlichen Beziehungen (d. i. das eigentliche inhaltliche Kriterium der rechtlichen Regelung) und die ihr entsprechenden allgemeinen Merkmale der Rechtsform Differenzierungskriterium des

Systems des sozialistischen Rechts sind. Dabei versteht der Autor unter Differenzierungsmerkmalen der Rechtsform vorzüglich die allgemeinen rechtlichen Prinzipien der Disziplin, die allgemeinen Rechtsinstitute der Disziplin und die dementsprechenden allgemeinen (im Rahmen der Disziplin) Rechtsformen der Regelung gesellschaftlicher Beziehungen und die die Disziplin kennzeichnenden Merkmale der rechtlichen Beziehungen (resp. andere Formen der Realisierung der Rechtsnormen). Als weiteres Kriterium führt er das objektive Interesse der herrschenden Klasse im Prozess des Aufbaus der sozialistischen, resp. der kommunistischen Gesellschaft an. Besondere Aufmerksamkeit widmet er der Problematik der Beziehung zwischen materiellem und Prozessrecht. Von diesem Standpunkt aus kann man das Prozessrecht als selbständige Disziplin werten, wenn es die Bedingung einer relativen Unabhängigkeit vom materiellen Recht erfüllt und das Prozessrecht der Disziplin weiter reicht als ihr materielles Recht.

Der Autor nimmt nicht Stellung zur Frage, welche Disziplinen das System des sozialistischen Rechts bilden. Er geht von der Voraussetzung aus, dass die endgültige Antwort von der allgemeinen Rechtstheorie erst nach einzelnen tiefeschürfenden Disziplinanalysen gegeben werden kann. Gleichzeitig geht er von der Voraussetzung aus, dass das System des sozialistischen Rechts vom Gesichtspunkt der Rechtsdisziplinen aus gesehen dynamisch ist. Das sozialistische Rechtssystem wird nach Ansicht des Autors durch die Zusammenfassung der Rechtsdisziplinen und Subdisziplinen gebildet. Diese konkret zu bestimmen, ist Aufgabe der weiteren wissenschaftlichen Forschung und der weiteren wissenschaftlichen Analyse.

Náhrada vazby v trestním řízení

VÁCLAV MANDÁK

A

ÚVODNÍ POZNÁMKY

a) Nejrozšířenějším donucovacím prostředkem sloužícím k zajištění osoby obviněného zůstává i ve všech soudobých trestněprocesních systémech vyšetřovací (procesní) vazba (dále v souladu s terminologií čs. tr. řádu jen „vazba“).

Již v počátcích buržoazního akuzačního procesu se však stále důrazněji prosazovala myšlenka, která postupně nacházela svůj výraz i v normotvorbě, že vazbu lze považovat za opodstatněnou pouze tehdy, jeví-li se být opatřením z hlediska dosažení účelu trestního řízení nezbytným. Výstižně vyjádřil tuto myšlenku v domácí literatuře na sklonku minulého století Storch, když uvedl, že je třeba, „aby procesní vazba jako nejkrainější a obviněného nejtížeji se dotýkající prostředek k zajištění jeho přítomnosti všude tam byla nahrazena prostředkem mírnějším, kde tím účelu vazby možno dosáhnout právě tak bezpečně“.¹⁾

Vazba tak postupně ztrácí své dříve téměř výsadní postavení a hledají se jiné vyhovující prostředky, které představují v podstatě různé způsoby psychického působení na vůli obviněného.

b) V buržoazním řízení se jako surogát vazby uplatňují především různé způsoby majetkového ručení. Jde o institut, který zde má výrazně třídní povahu — jeho výhod mohou užívat převážně jen příslušníci sociálně silnějších vrstev. Avšak některé současné buržoazní úpravy projevují zejména v posledním období tendence k rozšiřování mírnějších opatření namísto vazby. Jde zejména o různé druhy slibů obviněného, příkazů a zákazů, policejního dohledu apod.²⁾

c) Nezvykle široký rejstřík zajišťovacích prostředků, který dovoluje maximální individualizaci, má současná úprava sovětská.

¹⁾ F. Storch, Vyučení obviněného z vazby vyšetřovací, Praha 1895, str. 1—2.

²⁾ Jako příklad může sloužit současná úprava francouzská, účinná od r. 1970. Procesní předpisy jednak rozšířily možnost použití majetkového ručení (kauci lze např. za určitých podmínek platit i ve splátkách), jednak rozšířily množství mírnějších prostředků, které lze různým způsobem i kombinovat.

V sovětské literatuře se hovoří zpravidla jednak o „sredstvach predstavljenija v sud“ v širším smyslu, mezi něž se řadí též předvolání, předvedení a zadržení, jednak o „měrach presečenija“ ve vlastním slova smyslu. Opatření v naznačeném širším smyslu tvoří tyto instituty: 1. předvolání, 2. předvedení, 3. zadržení, 4. prohlášení obviněného, že se dostaví na vyzvání a oznámí změnu bydliště, 5. písemné prohlášení o nevzdání se, 6. osobní záruka, 7. záruka společenské organizace, 8. dohled nad mladistvým, 9. velitelský dohled u vojáků, 10. majetková jistota, 11. vazba.

Široká rozvětvenost těchto opatření je výrazem snahy o co největší diferenciaci a o individuální přístup ke každé věci. Logickým důsledkem tohoto pojetí je možnost vážit pečlivě především použití nejdůležitějšího prostředku — vazby, jako skutečně ultima ratio. V sovětské úpravě se tak v pečlivě vážených proporcích spojují prvky přesvědčování s použitím donucení.

d) Všechny poválečné čs. procesní předpisy k institutům tohoto druhu přistupovaly až s překvapující rezervovaností.

Prvý jednotný čs. tr. řád z r. 1950 odstranil majetkové ručení do té doby přípustné podle předpisů tr. řádu rakouského i uherského, i další prostředky, které dosud mohly vazbu nahradit, aniž zavedl nové. Pouze ve smyslu § 102 tohoto tr. ř. i tehdy, jestliže tu byl některý z důvodů vazby, bylo možno použít omezení stran místa pobytu nebo uložit povinnost neprodleně oznámit změnu pobytu.

Podstatnější změny nepřinesl ani tr. řád z r. 1956. Dřívější omezení místa pobytu vzalo na sebe podobu písemného prohlášení obviněného, že se na vyzvání dostaví k orgánu trestního řízení a ihned oznámí každou změnu pobytu. Prohlášení však bylo možno přijmout pouze byla-li důvodem vazby obava z útěku obviněného (§ 83).

Nyní platný tr. řád z r. 1961 zná dva prostředky, které mohou vazbu obviněného nahradit. Je to ve smyslu § 73 tr. ř.³⁾ záruka společenské organizace a písemný slib obviněného.

Některé zvláštní prostředky zákonem výslovně nejmenované připadají kromě toho v úvahu v řízení proti osobám mladistvým (§ 293).

Některé statistické údaje a poznatky z rozborové činnosti orgánů činných v trestním řízení ukazují, že současná praxe používá těchto prostředků jen ve zcela nepatrném rozsahu.

Zjišťuje to např. opětovně Nejvyšší soud ČSSR na základě průzkumu praxe soudů a společenských organizací při uskutečňování vzájemné spolupráce. Případy převzetí záruk namísto vazby nebyly vůbec zjištěny.⁴⁾

Obdobné zjištění učinilo na základě obsáhlého rozboru provedeného v r. 1973 i ministerstvo spravedlnosti ČSR. V r. 1971 došlo v ČSR v řízení před soudem pouze v jediném případě k propuštění obviněného z vazby

³⁾ V dalším textu uváděné paragrafy bez bližšího označení rozumí se vždy příslušná ustanovení čs. tr. řádu v úplném znění vyhlášeném pod č. 148/1973 Sb. zák.

⁴⁾ Viz Zhodnocení spolupráce soudů se společenskými organizacemi v trestním řízení, Sb. rozh. č. 10/1972, č. 59.

na základě záruky. V r. 1972 se v soudní fázi řízení tato záruka vůbec nevyskytla; v přípravném řízení jich bylo nabídnuto 6, přijaty byly 4.⁵⁾

Rovněž slibu obviněného namísto vazby se používá jen zřídka i když jeho frekvence je přece jen poněkud vyšší.

Jedním z důvodů tohoto nežádoucího stavu zdá se být i dosud malá rozpracovanost těchto otázek v judikatuře i v literatuře. Účelem této práce je pokusit se alespoň zčásti tuto mezeru vyplnit a současně předložit některé náměty de lege ferenda.

B

PLATNÁ ČS. ÚPRAVA

I. ZÁRUKA NAMÍSTO VAZBY — § 73 ODS. 1

Jedním z výrazných znaků čs. trestního řízení je jeho demokratismus, který se projevuje mj. tím, že procesní předpisy vytvářejí předpoklady pro široké zapojování veřejnosti do boje s protispolečenskou činností. Spolupráci orgánů činných v trestním řízení se společenskými organizacemi uvádí trestní řád jako jednu ze základních zásad trestního řízení (§ 2 odst. 7). Smyslem této spolupráce je rozšiřovat přímou účast pracujících na trestním řízení a tím i posilovat jeho výchovnou a preventivní úlohu při omezování a potlačování kriminality a při odstraňování jejích příčin (§ 3 odst. 1).

Nejširší účast na řízení je zajištěna základním organizacím ROH, mládežnickým organizacím, JZD a výrobním družstvům (§ 4 odst. 1). Tyto organizace mohou mj. navrhnout, aby vazba u obviněného byla nahrazena jejich zárukou za další chování obviněného a za to, že se na vyzvání dostaví k soudu, prokurátorovi nebo vyšetřovateli (dále jen: „záruka namísto vazby“) § 6 odst. 2, 73 odst. 1.⁶⁾

Společenské organizace mají tak napomáhat při omezování zásahů do osobní svobody v těch případech, kdy se záruka jeví být dostatečně způsobilým prostředkem k odstranění stavu, který by jinak opodstatňoval vazbu.

Záruka tohoto druhu je jedním z prostředků psychického působení, od něhož se očekává, že bude mít na obviněného dostatečný vliv, aby se zdržel chování, které by odůvodňovalo jeho fyzickou izolaci. Na chování obviněného má tak působit výchovná a morální síla kolektivu, který záruku přebírá.

⁵⁾ Srov. referát V. Jandy pro zasedání trestní legislativní sekce min. sprav. ČSR, konané v lednu 1974.

⁶⁾ Tento institut spolu s ostatními druhy záruk společenských organizací zavedl podle vzoru sovětské úpravy teprve nynější trestní řád z r. 1961. Dřívější procesní předpisy poválečného Československa, tj. tr. řád z r. 1950, ani tr. řád z r. 1956, podobné instituty neznaly.

1. Zákonné podmínky a procesní důsledky přijetí záruky

a) Tr. řád pojímá záruku namísto vazby jako institut, který vazbu nahrazuje. O nabídnuté záruce může být rozhodnuto jen tehdy, jsou-li zde důvody vazby, a to — jak bude dále podrobněji uvedeno — důvody buď podle § 67 písm. a/ (obava ze skrývání se či útěku obviněného — dále: „vazba úteková“) nebo písm. c/ (obava z další trestné činnosti obviněného — dále: „vazba předstižná“). Orgán rozhodující o vazbě, tj. podle okolností prokurátor nebo soud, může v takovém případě záruku přijmout a ponechat obviněného na svobodě, nebo ho na svobodu propustit (§ 73 odst. 1).

Není tedy důvod nabízet záruku a rozhodovat o jejím přijetí tehdy, jestliže ani vazba nehrozí, ani se obviněný ve vazbě nenachází, např. jen jako ujištění, že obviněný se nezachová způsobem, který by snad teprve v budoucnu jeho vzetí do vazby odůvodňoval. Myšlenkový pochod orgánu, který o možnosti použití záruky rozhoduje, je v podstatě takový, že nejprve uvažuje, zda je třeba uvalit vazbu nebo zda je třeba, aby již nařízená vazba dále trvala. Teprve při kladné odpovědi lze zkoumat, zda toto nejdůležitější zajišťovací opatření může být nahrazeno zárukou společenské organizace.

b) Tr. řád v § 73 odst. 1 výslovně uvádí, že za podmínek tam blíže uvedených lze vazbu nahradit zárukou společenské organizace jen je-li tu důvod vazby uvedený v § 67 písm. a) nebo písm. c). Z toho zároveň vyplývá, že záruku lze přijmout i tehdy, jsou-li dány současně oba tyto důvody vazby. Naproti tomu vazbu, která je odůvodněna obavou, že obviněný bude působit na svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání (§ 67 písm. b) — vazba koluzní) zárukou nahradit nelze (srov. též Sb. rozh. I/1964). Zřejmým důvodem, pro který naše úprava záruku namísto koluzní vazby nepřipouští, je to, že koluzní jednání je zpravidla jen těžko postižitelné, takže prostředky, které mají k dispozici, by společenské organizace ztěžili mohly zodpovědně vyvinout účinnou součinnost v tom směru, aby obava z pokusů obviněného o maření objasňování věci odpadla.

Jestliže však byl obviněný vzat do vazby původně z důvodů uvedených v § 67 písm. b) a současně i z jiných zákonných důvodů (§ 67 písm. a) či c)) nebo současně ze všech tří zákonných vazebních důvodů, a jestliže později důvody vazby podle § 67 písm. b) odpadly (např. po zajištění a provedení podstatně důležitých důkazů), je přijetí záruky namísto vazby při splnění ostatních podmínek § 73 odst. 1 přípustné.

c) Záruka se vztahuje k dalšímu chování obviněného a k tomu, že se na vyzvání dostaví k soudu, prokurátorovi nebo vyšetřovacímu orgánu (§ 73 odst. 1 tr. ř.). Zákon uvádí tyto okolnosti kumulativně, nikoli alternativně. Z povahy věci plyne, že o působení na další chování obviněného jde především ve vztahu k vazbě předstižné (a to v tom smyslu, aby obviněný nepokračoval v trestné činnosti), a o dostavení se k orgánům činným v trestním řízení především při důvodech vazby útekové.

Obsahem záruky je tedy příslib organizace, že svým vlivem bude působit

na obviněného, aby se v průběhu trestního stíhání choval tak, že se nedopustí další trestné činnosti (při vazbě předstízně) a aby se nevyhýbal trestnímu stíhání či trestu tím, že by se skrýval či uprchl nebo nedbal výzvy dostavit se k příslušnému orgánu trestního řízení (při vazbě útěkové).

d) Přijetí záruky je fakultativní. Prokurátor nebo soud záruku přijmout mohou, jestliže ji považují za dostatečnou vzhledem k osobě obviněného a k povaze vyšetřovaného případu (§ 73 odst. 1). I když to trestní řád přímo neuvádí, musí být nepochybně splněna i další podmínka, že lze mít za to, že kolektiv, který záruku nabízí, je nejen ochoten, ale i schopen povinnosti vyplývající z přijaté záruky plnit. Měla by tedy být zkoumána i morální a výchovná síla příslušného kolektivu a faktické poměry na pracovišti. Teprve na základě takového komplexního zhodnocení je třeba posoudit, zda celkové okolnosti případu opravňují závěr, že obava, která jinak vazbu odůvodňuje, přijetím záruky odpadne.⁷⁾

I když přijetí záruky odvisí od úvahy rozhodujícího orgánu, domnívám se, že — s ohledem na pojetí vazby jako opatření jen výjimečného a nejzazšího — je povinností rozhodujícího orgánu při splnění podmínek uvedených v § 73 záruku přijmout.⁸⁾

e) Důsledkem přijetí záruky je podle okolností ponechání obviněného na svobodě nebo jeho propuštění z vazby. V případě, že se obviněný již ve vazbě nachází, je třeba nabídku záruky považovat vždy za podnět k přezkoumání další důvodnosti vazby (§ 72 odst. 1), neboť smyslem záruky je právě dosažení toho, aby byl obviněný propuštěn na svobodu.

Určité pochybnosti mohou vznikat v souvislosti s ustanovením, že obviněný může být na svobodě ponechán (§ 73 odst. 1). Z citované formulace nepochybně vyplývá, že jde o případy před vzetím obviněného do vazby. Neznamená to však, že v době rozhodování o záruce jeho svoboda nemohla být již z jiných procesních důvodů omezena. V praxi by mohlo jít o případy, kdy obviněný byl zadržen a dosud nebylo rozhodnuto o vazbě. Protože zadržení může trvat 2×48 hodin (§ 75, § 76 odst. 4, § 77), tj. až 4 dny a v řízení o přečinu dokonce 3×48 hodin (§ 179b odst. 1 písm. i, § 179e odst. 2, § 314c odst. 4), tj. až 6 dnů, může být praktická nabídka záruky i v průběhu zadržení. O záruce by ovšem nemohl rozhodovat orgán, který zadržení provedl, protože oprávněn k tomu je pouze prokurátor nebo soud (v daném případě prokurátor, protože zadržení přichází v úvahu jen v přípravném řízení; soud by však rozhodoval podle § 146a/ o stížnosti proti rozhodnutí prokurátora, jímž byl obviněný ponechán ve vazbě, protože záruka nebyla přijata).

Příslušným k rozhodnutí by byl ten prokurátor, jemuž byl odviněný

⁷⁾ Srov. k tomu Komentář k tr. řádu, Orbis, Praha 1963 (dále jen Komentář), pozn. 3 k § 73, str. 136.

⁸⁾ Shodně A. Růžek v referátu o vazbě v čs. tr. řízení, uveřejněném ve sborníku Die Untersuchungshaft im deutschen, ausländischen und internationalen Recht, Max-Planck-Institut, Freiburg 1971, str. 830. Ze socialistických zemí jsou zde dále zastoupeny referáty o úpravě sovětské, NDR, maďarské, jugoslávské.

odevzdán (§ 75). Prokurátor by musel uvážit, zda jsou splněny podmínky § 73 odst. 1 a propustit obviněného na svobodu (aniž by rozhodl o vazbě), jestliže by sice shledal důvody vazby dle § 67 písm. a) či c) nebo oba tyto zákonné důvody, avšak záruka by se jevila být dostatečně spolehlivou náhradou za vazbu.⁹⁾

Obdobný postup by nebyl zásadně vyloučen ani při zadržení podezřelého podle § 76. Podobná situace by mohla výjimečně nastat i tehdy, jestliže na základě příkazu k dodání do vazby (§ 69 odst. 1) byl obviněný dostižen orgány SNB a o vazbě nebylo dosud rozhodnuto (osoba dodaná do vazby musí být vyslechnuta a o vazbě je třeba rozhodnout do 48 hodin — § 69 odst. 3).

Nabídka záruky za situace, kdy se obviněný nachází na svobodě, přichází v úvahu méně často. Může být učiněna zřejmě spíše z podnětu prokurátora či soudu, je-li shledán důvod vazby dle § 67 písm. a) či c) a současně má tento orgán za to, že lze uvažovat o použití záruky, aby se tak vazbě předešlo. Lze si též představit situaci, za které bez zjevně vyjádřené obavy příslušného orgánu trestního řízení, že obviněný uprchne nebo se bude skrývat nebo pokračovat v trestné činnosti, a bez podnětu takového orgánu, dá společenská organizace sama in eventum, tj. pro ten případ, že by byly tyto vazební důvody shledány, najevo, že je připravena záruku podle § 73 odst. 1 nabídnout. O přijetí takové nabídky by však bylo možno uvažovat jen tehdy, jestliže by orgán rozhodující o vazbě shledal, že tu jsou skutečně důvody vazby dle § 67 písm. a) anebo c).

Jiné případy společenské záruky za situace, kdy obviněný je na svobodě, by se mohly vyskytovat zřejmě jen zcela výjimečně. Tak např. by bylo možné přijetí záruky v případě, kdy byl vydán příkaz k dodání obviněného do vazby nebo je i bez tohoto příkazu pátráno po jeho pobytu a on se sám orgánům trestního řízení přihlásí. I tehdy by totiž mohla přetrvávat obava, že obviněný bude pokračovat v trestné činnosti či že se bude skrývat nebo uprchne a záruka by podle okolností mohla přispět k rozptýlení takové obavy.

f) Za podmínek § 73 lze společenskou záruku nabídnout kdykoliv v průběhu trestního stíhání, tj. již od vznesení obvinění až po pravomocné skončení věci. Jak na to bylo poukázáno již výše, výjimečně by mohla přicházet v úvahu nabídka záruky při zadržení osoby podezřelé i před vznesením obvinění. I tehdy by však prokurátor o takové záruce mohl rozhodnout teprve po tom, co bylo obvinění vzneseno (sděleno), neboť záruka vazbu nahrazuje a do vazby lze vzít pouze obviněného (§ 68). Pokud jsou zde výjimečně důvody vazby po skončení trestního stíhání,¹⁰⁾ nelze přijetí záruky ani v takových případech vyloučit.

⁹⁾ Stanovisko autorů Macha—Mourala, kteří uvádějí, že obviněný musí být v době rozhodování o záruce buď na svobodě, nebo ve vazbě, nepočítá tedy s naznačenou situací, kdy obviněný byl zadržen. Srov. Mural—Mach, Společenské organizace a trestní řízení, Orbis, Praha 1965, str. 69.

¹⁰⁾ K této otázce viz V. Mandák, Vazba po skončení trestního stíhání, Soc. zákonost č. 8/1968.

g) Při důvodech vazby podle § 67 písm. a) (vazba útěková) lze spolu s přijetím záruky přijmout též slib obviněného podle § 73 odst. 2, a to buď současně, nebo i postupně. I když o tom trestní řád výslovně nic nestanoví, je zřejmé, že kumulace obou těchto prostředků namísto vazby je přípustná. Trestní řád to nezakazuje, ani povaha věci to nevylučuje, a to tím spíše, že slib obviněného se obsahově zčásti kryje se zárukou společenské organizace (při slibu i při záruce se má zajistit, že obviněný se na vyzvání dostaví k soudu, prokurátorovi nebo vyšetřovateli; obsahem slibu obviněného je navíc ještě to, že každou změnu svého pobytu předem ohlásí). Obviněný sice nečiní slib ohledně dalšího svého chování, avšak tato složka společenské záruky se vztahuje — jak již bylo uvedeno — především na důvody vazby předstížné, která slibem obviněného nahrazena být nemůže. Současné či postupné přijetí obou prostředků může zajištění účelu jimi sledovaného jen posílit.

h) Přijetí záruky prokurátorem nebo soudem má za následek, že obviněný bude propuštěn na svobodu nebo že bude upuštěno od nařízení vazby.

Přesto však v dalším průběhu trestního stíhání může nastat situace, za níž bude vzetí obviněného do vazby důvodné. Nařízení vazby přichází v úvahu v těchto případech:

- Po přijetí záruky se *dodatečně objeví důvody koluzní vazby*. Tato vazba nemůže být nikdy společenskou zárukou (ani slibem obviněného) nahrazena.
- *Obviněný maří účel záruky*. Taková situace nastane tehdy, jestliže po přijetí záruky obviněný zavdává příčinu k obavě, která původně vazbu odůvodňovala, tj. že uprchne nebo se bude skrývat, aby se trestnímu stíhání či trestu vyhnul, nebo že bude pokračovat v trestné činnosti. Tak např. obviněný, stíhaný pro rozkrádání na pracovišti, přes přijatou záruku bude znovu přistižen při dalším rozkrádání, nebo se nedostaví, ač řádně předvolán, bez náležité omluvy k hlavnímu líčení, apod.
- *Společenská organizace se stane nezpůsobilou záruku provádět* (např. skončí pracovní poměr obviněného).¹¹⁾
- *Společenská organizace záruku odvolá*. K tomu může dojít zejména tehdy, jestliže společenská organizace neodhadla dobře své možnosti nebo členové pracovního kolektivu neplní řádně převzatou povinnost na obviněného působit, či se dodatečně ukázalo, že ani při nejlepší vůli pracovního kolektivu není záruka vzhledem k dalšímu chování obviněného spolehlivým prostředkem k dosažení zákonného účelu.

2. Projednání záruky společenskou organizací

a) Záruku mohou nabídnout jen trestním řádem taxativně vyjmenované organizace. Jsou to ve smyslu § 4 odst. 1, § 6 odst. 2

- základní organizace ROH, to jest organizace pracoviště obviněného,

¹¹⁾ Srov. Mach—Moural, práce cit. v pozn. 9, str.

- základní mládežnické organizace, tj. organizace SSM pracoviště či místa bydliště obviněného,
- jednotné zemědělské družstvo, jehož je obviněný členem nebo pracovníkem,
- výrobní družstvo, jehož je obviněný členem nebo pracovníkem.

Pokud by záruku nabídla jiná organizace (např. některá organizace tělovýchovná nebo jiná zájmová organizace), nemohla by být vůbec věcně projednána. O tom by bylo třeba organizaci písemně uvědomit.

Podnět k projednání záruky může dát příslušný orgán trestního řízení, spolupracovníci obviněného, sám obviněný či osoby jemu blízké, obhájce apod.

b) Otázku je třeba projednat v kolektivu pracujících, který na sebe v případě přijetí záruky přejímá odpovědnost za její plnění. Zákon blíže neuvádí, o jaký kolektiv pracujících má jít. Z povahy věci však plyne, že se musí jednat o kolektiv, v němž obviněný pracuje, který tedy dobře zná jeho povahové a osobní vlastnosti a může proto na něho bezprostředně působit.¹²⁾

Orgán společenské organizace, který před nabídnutím záruky věc v kolektivu pracovníků projedná (tj. např. ZV ROH, výbor ZO SSM, představenstvo JZD apod.), seznámí kolektiv pracovníků (např. dílnu, pracovníky oddělení apod.) s hlavními rysy trestní věci obviněného i s povahou záruky a projedná způsob jejího provádění pro případ, že bude přijata. Teprve na základě kladného vyjádření pracovního kolektivu orgán společenské organizace předloží písemný návrh na převzetí záruky podle okolností prokurátorovi nebo soudu s uvedením způsobu a data jejího projednání v kolektivu pracujících. Návrh může předložit jen orgán společenské organizace, u níž je obviněný pracovníkem nebo členem, nikoliv samotný kolektiv pracujících.¹³⁾

Věci prospěje, jestliže společenská organizace osvědčí zachování předstředěného postupu nejen v samotné nabídce záruky, ale jestliže současně předloží záznam o projednání v pracovním kolektivu s uvedením počtu přítomných, místa a doby jednání a zápisem o jednání oprávněného orgánu společenské či družstevní organizace. Příslušné orgány trestního řízení mají totiž vždy před rozhodnutím zkoumat též splnění formálních náležitostí.

Bylo by neodpovědné, kdyby záruka byla nabízena bez patřičného projednání v kolektivu pracujících a bez zajištění podmínek jejího provádění pouze z falešné solidarity vůči obviněnému nebo jen jednostranně pouze s ohledem na zájem organizace, např. aby obviněný nebyl vytrhován z pracovního procesu. Na druhé straně by nabídka záruky neměla být odmítána, jestliže jsou pro její převzetí zákonné podmínky. Obojí postup

¹²⁾ Srov. materiál NS ČSSR, cit. v pozn. 4.

¹³⁾ Uvedenými zásadami je třeba se řídit podle stanoviska NS ČSSR, obsaženého v mat. cit. v pozn. 4, v řízení před soudem, jde-li o záruku za nápravu obviněného podle § 4 odst. 1. Tyto zásady jsou však stejně použitelné i pro projednání záruky namísto vazby.

by byl v rozporu se správně chápanou zásadou spolupráce společenských organizací v trestním řízení, vyjádřenou v § 2 odst. 7 a konkretizovanou v dalších ustanoveních trestního řádu, zejména v § 6 odst. 2 a § 73.

c) Rozhodne-li se záruku oprávněná organizace nabídnout, předloží svůj návrh příslušnému orgánu trestního řízení. Příslušným k rozhodnutí o záruce je ten orgán, který je v dané fázi oprávněn rozhodovat o vazbě, tj. v přípravném řízení prokurátor a po podání obžaloby (návrhu na potrestání) soud.

Povaha věci vyžaduje, aby záruky tohoto druhu byly společenskými organizacemi projednávány s největším urychlením, zejména tehdy, má-li se vazbě předejít. Liknavý postup by mohl vést k tomu, že i při jinak existujících zákonných podmínkách pro přijetí záruky by obviněný přesto musel být vzat do vazby, protože prokurátor nebo soud by neměli k dispozici příslušný návrh a o vazbě musí rozhodnout vždy no nejdříve. V takovém případě by však mohlo dojít ještě na základě později došlé nabídky záruky k propuštění obviněného, který již předtím byl vzat do vazby. I v těch případech, kdy má záruka nahradit již vykonávanou vazbu, je žádoucí projednat věc co nejrychleji, neboť má být snahou nejen orgánů trestního řízení, ale i oprávněných společenských organizací, aby vazba byla zkrácena jen na dobu skutečně nezbytnou.

d) *Společenská organizace může již nabídnutou záruku ještě před rozhodnutím o jejím přijetí odvolat*. Může to učinit i tehdy, byla-li již přijata. K tomu dojde zejména při změně pracoviště obviněného nebo ukáže-li se dodatečně, že nelze účinně na chování obviněného působit.

Odvolání záruky musí být projednáno obdobným způsobem jako její nabídka, tj. v příslušném pracovním kolektivu a ve voleném orgánu společenské či družstevní organizace.

3. Projednání záruky orgány trestního řízení

a) Nabídka záruky podle § 73 je podnětem prokurátorovi či soudu, aby přezkoumal důvodnost dalšího trvání vazby (§ 72).

Tyto orgány proto postupují tak, že jakmile obdrží nabídku záruky, zkoumají, zda jsou dány věcné předpoklady pro její přijetí. Současně musí zkoumat i to, zda jsou splněny náležitosti projednání záruky u společenské organizace, která návrh podala. Není-li tomu tak, je třeba organizaci urychleně upozornit na zjištěné nedostatky a vyzvat ji k jejich odstranění. Tyto povinnosti trestní řád výslovně nestanoví, vyplývají však ze zásady spolupráce orgánů trestního řízení se společenskými organizacemi i z povahy záruky namísto vazby.

Při splnění formálních náležitostí nabízené záruky je dále žádoucí, aby se prokurátor či soud vhodným způsobem přesvědčili, zda lze reálně počítat s tím, že záruka bude úspěšně prováděna (např. pohovorem s volenými zástupci organizace, s některými členy pracovního kolektivu apod.).

b) Prokurátor (soud) rozhodne tak, že buď záruku přijme, nebo návrhu na její přijetí nevyhoví. Bude-li záruka přijata, nebude o tom vydáno zvláštní usnesení, nýbrž bude rozhodnuto, že se přijímá záruka společenské

organizace a že se obviněný ponechává na svobodě, nebo že se propouští z vazby.¹⁴⁾ Jakmile usnesení o přijetí záruky nahrazující vazbu nabude právní moci, vyrozumí o tom soud či prokurátor společenskou organizaci.¹⁵⁾

Neprijme-li prokurátor (soud) záruku, vysloví usnesením podle okolností buď že se obviněný bere do vazby a záruka společenské organizace se nepřijímá, nebo že se obviněný ponechává ve vazbě a záruka společenské organizace se nepřijímá.¹⁶⁾

4. Opravný prostředek

Proti usnesení, jímž nebylo vyhověno návrhu společenské organizace na přijetí záruky, je přípustná stížnost. Vyplyvá to ze znění § 74 odst. 1 ve spojení s § 141 odst. 2. Rozhodnutí o tom, zda se přijímá či nepřijímá záruka namísto vazby, je totiž nepochybně rozhodnutím o vazbě ve smyslu § 71 odst. 1. Toto stanovisko zastával též bývalý unitární Nejvyšší soud. Rovněž Mach a Moural v cit. práci (str. 69) vyslovují též názor, který konkretizují tím, že právo stížnosti má společenská organizace. Autoři tím patrně nemínili vyloučit, že stejné právo má i obviněný, protože se touto problematikou zabývali pouze ve vztahu ke společenským organizacím. Domnívám se, že takové právo obviněnému přísluší. Obviněnému je třeba usnesení oznámit, neboť se ho přímo dotýká (§ 137 odst. 1, 2). Táž skutečnost, tj. že se usnesení obviněného přímo dotýká, je pak i důvodem k tomu, že mu přísluší právo stížnosti do takového usnesení (§ 142). Právo stížnosti mají i osoby obviněnému blízké, které mohou v jeho prospěch podat odvolání (§ 142 odst. 2). Tyto osoby jsou uvedeny v § 247 odst. 2. Pokud jde o mladistvého obviněného, viz § 299 odst. 1.

Stížnost nemá odkladný účinek (§ 74 odst. 2). To znamená, že obviněný bude vzat do vazby nebo ve vazbě ponechán až do rozhodnutí o podané stížnosti. Teprve v případě jejího kladného vyřízení může být obviněný propuštěn.

Jestliže záruka byla přijata a v důsledku toho byl obviněný propuštěn na svobodu, pak — jde-li o rozhodnutí soudu — má právo podat stížnost proti takovému rozhodnutí prokurátor. Stížností se může domáhat toho, aby obviněný byl ve vazbě ponechán. Stížnost má odkladný účinek za podmínek uvedených v § 74 odst. 2.

5. Důsledky odvolání záruky či jejího selhání

a) Odvolá-li společenská organizace převzatou záruku, posoudí orgán rozhodující o vazbě, zda je vazba nutná, a to podle situace, jaká je zde v době odvolání záruky. Přitom uváží okolnosti, které vedly společenskou organizaci k odvolání záruky.¹⁷⁾

¹⁴⁾ Srov. A. Růžek—J. Tolar, Vzory soudních rozhodnutí trestních, příručky min. sprav., sv. 26/I, vzor č. 28, str. 58.

¹⁵⁾ Srov. materiál NS ČSSR, cit. v pozn. 4.

¹⁶⁾ Srov. Moural—Mach, práce cit. v pozn. 9.

¹⁷⁾ Komentář, pozn. 4 k § 73, str. 136.

Odvolání záruky nemusí být tedy vždy bez dalšího důvodem k nařízení vazby. Oprávněný orgán za této situace má vždy znovu pečlivě uvážit, zda důvody vazby i nadále trvají a zda např. v případě důvodů podle § 67 písm. c) nelze vystačit se slibem obviněného podle § 73 odst. 2.

Pokud v důsledku odvolání záruky znovu vyvstala důvodná obava opodstatňující vazbu podle § 67 písm. a) či c), prokurátor (soud) usnesením rozhodne o vzetí obviněného do vazby (§ 68). Stejně je třeba postupovat i tehdy, vyvstaly-li po přijetí záruky důvody vazby koluzní nebo jestliže chováním obviněného je účel přijaté záruky mařen, či stala-li se organizace nezpůsobilá záruku provádět, i když záruku neodvolala.

b) Zavdává-li sám obviněný přes přijetí záruky svým dalším chováním příčinu k nařízení vazby, nemůže z toho vyplynout žádná procesní sankce ani pro něho samotného, ani pro organizaci. Pokud dojde k nařízení vazby, nejedná se tedy ani v tomto případě o jakýsi druh trestu za procesní neposlušnost obviněného, ale je to jen důsledek důvodné obavy, že se obviněný zachová některým ze způsobů, který odůvodňuje vazbu podle § 67 písm. a) či c).

Z hlediska organizace, která záruku nabídla, jde o selhání výchovného působení s důsledky nanejvýš morální povahy. Ani společenská organizace tedy nemůže být postižena žádnou právní sankcí za to, že se jí nepodařilo působit na obviněného očekávaným způsobem.¹⁸⁾

II. SLIB OBVINĚNÉHO NAMÍSTO VAZBY — § 73 Odst. 2

Slib obviněného namísto vazby podle § 73 odst. 2 (dále jen: „slib obviněného“) je vedle záruky podle § 73 odst. 1 dalším prostředkem, jímž zákon sleduje ten cíl, aby od použití vazby bylo upuštěno všude tam, kde to okolnosti případu dovolují. Jde rovněž o prostředek psychického působení, jehož lze použít namísto vazby, a který tedy vazbu nahrazuje. I zde proto platí přiměřeně to, co bylo v této souvislosti uvedeno při výkladech o záruce namísto vazby.

1. *Zákonné podmínky a procesní důsledky přijetí slibu*

a) Trestní řád připouští slib obviněného, jen jsou-li zde důvody vazby uvedené v § 67 písm. a) (vazba úteková). Zákonodárce tak vychází ze stanoviska, že při ostatních zákonných důvodech vazby by se nejednalo o prostředek dostatečně způsobilý k rozptýlení obavy, která vazbu opod-

¹⁸⁾ Tato skutečnost — tj. absence jakékoliv sankce — byla podnětem k tomu, že v sovětské literatuře byl některými autory institut společenské záruky kritizován. Tak např. Strogovič shledává tuto formu za málo účinnou, a to právě proto, že společenská organizace nenese žádnou právní odpovědnost (Strogovič, Kurs sovětského uголовного права, Moskva 1968, str. 152, 154). Jiní autoři naproti tomu zdůrazňují význam společenských záruk jakožto jedné z nových forem součinnosti společnosti v trestním řízení. Žogin-Fatkulin v této souvislosti uvádějí: „V naší společnosti, v níž je rozvinut pocit kolektivismu a společenské principy v mnoha sférách sociálního života dominují, je existence společenské záruky zpravidla mnohem účinnější než osobní ručení“ (Predvaritelnoje sledstvie, Moskva 1965, str. 262).

statňuje. Tím se tento institut liší od záruky společenské organizace namísto vazby, jejíž přijetí je přípustné i při vazbě předstízně [§ 67 písm. c)].

Nepřichází tedy v úvahu přijetí slibu obviněného v případech, kdy jsou dány jiné důvody vazby než podle § 67 písm. a), ať samostatně nebo v kombinaci s tímto důvodem. I zde však platí přiměřeně to, co bylo uvedeno v souvislosti se zárukou podle § 73 odst. 1: jestliže dodatečně jiný zákonný důvod odpadne a zůstane pouze důvod podle § 67 písm. a), pak vazbu slibem obviněného nahradit lze. Obviněný může proto např. nabídnout slib, i když byl vzat do vazby z důvodů uvedených v § 67 písm. b) či § 67 písm. c), jestliže má za to, že nadále trvá jen důvod podle § 67 písm. a). Orgán rozhodující o vazbě je povinen přezkoumat, zda a které vazební důvody i nadále trvají a dojde-li k závěru, že nadále pozůstává pouze důvod vazby podle § 67 písm. a), musí uvážit, zda slib obviněného je prostředkem natolik spolehlivým, že od jeho plnění lze očekávat rovnocennou náhradu vazby.

Stejně jako záruku lze i slib obviněného přijmout pouze, jestliže příslušný vazební důvod v době rozhodování o přijetí existuje, tj. trvá. Vyplyvá to z pojetí obou těchto prostředků jako srogátu vazby.¹⁹⁾

b) V případě, že vazba teprve hrozí, může být nabídka slibu učiněna samostatně, tj. bez souvislosti s jiným návrhem či opravným prostředkem obviněného. Nabídka slibu může být dále obsažena ve stížnosti proti rozhodnutí o vzetí do vazby (aniž byl příp. předtím slib nabídnut), může být též součástí žádosti obviněného podle § 72 odst. 2 o propuštění na svobodu. V tomto posledním případě je třeba — domnívám se — nabídku slibu, pokud nejde o nabídku opakovanou, považovat za „jiný důvod“, který opravňuje obviněného podat novou žádost o propuštění na svobodu i před uplynutím 14 dnů od zamítnutí žádosti předchozí (§ 72 odst. 2). Přijetí slibu má totiž i při jinak trvajícím vazebním důvodu za následek propuštění obviněného z vazby. Jestliže taková okolnost ovlivňuje rozhodnutí o vazbě tak výrazně, že může být důvodem k propuštění obviněného na svobodu, pak nemůže být chápána jinak než jako „jiný důvod“ v naznačeném smyslu.

c) Slib obviněného musí obsahovat ujištění, adresované orgánu oprávněnému rozhodovat o vazbě, že

aa) se na vyzvání dostaví k soudu, prokurátorovi nebo vyšetřovateli a že

bb) předem ohlásí každou změnu svého pobytu.

Je-li o slibu rozhodováno v přípravném řízení, přichází v úvahu povinnost dostavit se na vyzvání nejen k prokurátorovi, který rozhoduje o vazbě, ale též k vyšetřovateli (nikoli však k soudu, i když soud sám slib přijme v důsledku toho, že vyhoví stížnosti obviněného, o níž bude rozhodovat podle § 146 a). Po podání obžaloby (návrhu na potrestání) přichází v úvahu

¹⁹⁾ Zkušenosti však ukazují, že praxe se touto zásadou někdy neřídí. Trvá-li vazební důvod podle § 67 písm. a), nahrazuje se vazba slibem obviněného jen výjimečně. Slib je přijímán častěji tehdy, jestliže příslušný orgán má za to, že ve skutečnosti vazební důvody již pominuly. Takové pojetí není však v souladu se smyslem zákona a aplikaci § 73 odst. 2 výrazně zužuje.

již pouze dostavení se k soudu, ledaže věc bude vrácena k došetření, čímž se znovu dostane do stavu přípravného řízení [§ 188 odst. 1 písm. f)].

d) Slib má obligatorní písemnou formu. Nestačilo by tedy např. pouhé ústní prohlášení, byť i obsahově plně odpovídalo požadavkům § 73 odst. 2. Požadavku písemné formy je vyhověno, když slib obviněného je v celém znění zachycen v protokole či v úředním záznamu sepsaném orgánem, který v dané fázi řízení rozhoduje o vazbě. Je ovšem nezbytné, aby slib, pojatý do protokolu či záznamu, obviněný vlastnoručně podepsal.

Slib lze učinit zajisté i tak, že bude jeho zákonné znění sepsáno rukou obviněného nebo někoho jiného či jinak (psacím strojem) mimo protokol či úřední záznam. Podmínkou je i zde vlastnoruční podpis obviněného. Nestačilo by, kdyby takový slib učinila jiná osoba, zejména obhájce. Ten je sice ve smyslu § 41 odst. 2 oprávněn již za přípravného řízení činit za obviněného návrhy, podávat za něho žádosti a opravné prostředky atd., jeho prohlášení, byť i učiněné písemně, nemůže však písemný projev ve smyslu § 73 odst. 2 nahradit. V tomto smyslu je slib výlučně osobním, tj. nezastupitelným procesním úkonem. Obhájce ovšem může jménem obviněného slib nabídnout a nastylizovat jeho znění.

e) Přijetí slibu je fakultativní. Příslušný orgán jej může přijmout, považuje-li tuto formu zajištění obviněného za dostatečnou vzhledem k jeho osobě a k povaze vyšetřovaného případu. Do té míry jsou zde tedy kritéria shodná jako při záruce podle § 73 odst. 1. Rozdil, daný povahou věci, je v tom, že při záruce namísto vazby je třeba posoudit navíc i to, zda jsou na straně příslušné organizace dány podmínky k tomu, aby záruku náležitě prováděla.

Pokud jde o povahu vyšetřovaného případu, nebude zajisté bez významu, o jaký druh trestného činu se jedná. Tuto povahu je však třeba posuzovat pouze z hlediska obavy, zda obviněný uprchne nebo se bude skrývat, nikoli z jiných hledisek, která nesouvisí se zákonnými předpoklady pro nařízení vazby (např. obecně nazíraná zavrženíhodnost činu apod.).

Větší význam však mají zpravidla okolnosti týkající se osoby obviněného. Přijetí slibu je použitelné zejména u osob, které požívají vcelku dobré pověsti, mají stálé bydliště a pracoviště, případně se starají o rodinu, dále u obviněného s chatrným zdravotním stavem nebo dokonce upoutaného na lůžko [pokud v takovém případě obava vyjádřená v § 67 a) bude vůbec důvodná]. Naproti tomu méně často by přijetím slibu odpadla reálná obava z vyhýbání se trestnímu stíhání či trestu u osob, jejichž slib vzhledem k dosavadnímu způsobu života a ke zjištěným povahovým vlastnostem nelze považovat za dostatečně spolehlivý, tj. u osob s nevalnou pověstí, příp. žijících toulavým životem, bez rodinného a společenského zázemí, řádně nepracujících apod. Ne vždy je však namístě slib obviněného odmítnout při pouhém nedostatku stálého bydliště. Právě vhodně stanovená povinnost dostavit se na výzvu k příslušnému orgánu trestního řízení může být v intencích § 73 odst. 2 prostředkem způsobilým odstranit obavu, že obviněný se pokusí vyhnout trestní odpovědnosti.

f) „Vyzváním“ ve smyslu § 73 odst. 2 je třeba rozumět především řádný způsob předvolání k procesnímu úkonu (k výsledku, k hlavnímu líčení apod.). Nelze však vylučovat ani výzvu, aby se obviněný dostavil i mimo tyto případy, a to právě jen z toho důvodu, aby se příslušný orgán přesvědčil, že slib je řádně plněn, tj. že obviněný nemění pobyt, neskrývá se či neuprchl. K tomuto závěru vede nutně smysl tohoto institutu, který má zajišťovací povahu a jehož se použije tehdy, jestliže jinak trvají důvody útěkové vazby. K tomu sluší ještě uvést: Obviněný je pravidelně v přípravném řízení vyslýchán jen jednou. Není ani povinen účastnit se seznámení s výsledky vyšetřování. Casově nejbližší povinnost dostavit se k příslušnému orgánu trestního řízení mohla by vzniknout teprve v soudní fázi řízení (účast při hlavním líčení). Kdyby se výzva na základě písemného slibu obviněného měla vztahovat výlučně na účast obviněného při procesních úkonech, orgány trestního řízení by neměly možnost sledovat plnění slibu podle okolností i po delší dobu, např. po více týdnů nebo dokonce měsíců.

Ke stejnému závěru vede i trestním řádem použitý výraz „vyzvání“, který je obsahově širší než „předvolání“ a jehož zákon v souvislosti s účastí na procesních úkonech nepoužívá (např. v § 90 v souvislosti s výsledkem a v § 198 v souvislosti s hlavním líčením je použito výrazu „předvolání“, resp. „předvolán“).

g) Zákon nestanoví, jak často je obviněný povinen se na výzvu dostavit. Casová frekvence této povinnosti se právem ponechává úvaze příslušných orgánů, které mají postupovat tak, aby byl dostatečný přehled o tom, zda obviněný přijatý slib náležitě plní. Vše bude odviset od osoby obviněného, od jeho poměrů osobních, rodinných, pracovních, zdravotních a od ostatních celkových okolností případu.

Nelze vyloučit, že příslušný orgán trestního řízení vyzve obviněného již při přijetí slibu, aby se dostavil v určitých intervalech — např. 2krát týdně nebo i častěji vždy v určitý den, hodinu apod. Ani tento způsob kontroly plnění slibu znění § 73 odst. 2 nevylučuje. Četnost lze zajisté v průběhu trestního stíhání i měnit, tj. zvýšit či naopak snížit.

Lze volit také ten způsob, který vyplývá ze znění § 73 odst. 2, že podle své úvahy může příslušný orgán obviněného vyzvat, aby se dostavil k němu či k vyšetřovateli vždy na základě samostatně učiněné výzvy.

Obviněnému nelze v této souvislosti uložit žádné omezení pobytu. Jestliže obviněný svůj pobyt změní a učiní o tom hlášení, jak to přikazuje § 73 odst. 2, lze zajisté stanovit obviněnému povinnost dostavit se k dožadánému orgánu v místě, kde se obviněný po změně pobytu nachází. Vždy je třeba postupovat tak, aby smysl slibu obviněného byl naplněn — aby se obviněný nedostal mimo náležitý dohled příslušných orgánů trestního řízení.

2. Orgány rozhodující o přijetí slibu

Subjektem oprávněným přijmout slib je pouze orgán rozhodující o vazbě, tj. v přípravném řízení prokurátor [soud v případě, že vyřizuje stížnost obviněného podle § 146 a)] a v soudní fázi řízení výlučně soud. Mezi

oprávněné subjekty nepatří vyšetřovatel, i když se v přípravném řízení slib na vyzvání se dostavit může týkat i tohoto orgánu. Rovněž není oprávněn o slibu rozhodnout orgán, který provedl zadržení, tj. kromě vyšetřovatele též vyhledávací orgán nebo jiný orgán SNB, ani orgán, jemuž byla předána osoba po zadržení provedeném kýmkoliv na základě přistižení při činu (§ 75, 76).

3. Rozhodnutí

Přijme-li oprávněný orgán slib obviněného, nerozhodne o tom samostatným usnesením. Je-li obviněný na svobodě, tj. v případech, kdy teprve vazba hrozí, pojme výrok o přijetí slibu do výrokové části rozhodnutí o tom, že se obviněný ponechává na svobodě.

Pokud slib přijat nebude, bude vydáno usnesení, že se obviněný bere do vazby a skutečnost, že slib nebyl přijat, i důvody tohoto postupu se projeví v odůvodnění usnesení o vzetí do vazby. Domnívám se, že negativní rozhodnutí o slibu není třeba pojímat do výroku usnesení, i když by jistě ani takový postup nebyl nesprávný.

Jestliže již obviněný byl ve vazbě, při přijetí slibu se pojme výrok o tom do usnesení, jímž se obviněný propustí na svobodu.²⁰⁾

Pokud slib přijat není, lze ohledně náležitostí rozhodnutí volit i tehdy dvojí postup: buď bude žádost zamítnuta a výrok usnesení bude znít pak tak, že obviněný se ponechává ve vazbě, přičemž pouze v odůvodnění se uvede, že a z jakých důvodů slib obviněného nebyl přijat, nebo se do výrokové části usnesení pojme i negativní rozhodnutí o slibu.

4. Opravný prostředek

Proti rozhodnutí, jímž slib nebyl přijat a obviněný v důsledku toho byl ponechán ve vazbě, má obviněný právo podat stížnost. Jde totiž o rozhodnutí o vazbě a proti takovému rozhodnutí je stížnost přípustná (§ 74 odst. 2). Stížnost ve prospěch obviněného mohou podat i osoby jemu blízké, uvedené v § 247 odst. 2 (§ 142 odst. 2) a jde-li o rozhodnutí soudu, též prokurátor (§ 142 odst. 1).

Ohledně účinku stížnosti prokurátora a obviněného platí obdobně to, co bylo v této souvislosti uvedeno při výkladech o záruce namísto vazby.

5. Důsledky porušení slibu

Porušení slibu obviněného, že se na vyzvání dostaví k příslušnému orgánu tr. řízení a že každou změnu pobytu předem ohlásí, bude zpravidla příznakem toho, že slib není dostatečně spolehlivým prostředkem k tomu, aby vazbu nahradil. V takovém případě nezbude, než vzít obviněného do vazby.

Nebude tomu však bezvýjimečně při každém, zejména i méně významném a omluvitelném porušení slibu. Vazba ani v takovém případě nemá

²⁰⁾ Znění takového výroku viz A. Růžek—J. Tolar, Vzory soudních rozhodnutí trestních, příručky PÚMS, svazek 26, Praha 1968, vzor č. 29.

být procesní sankcí. Jestliže porušení slibu nevyvolá důvodnou obavu, že obviněný uprchne nebo se bude skrývat, vazba nařízena nebude (např. obviněný se vzdálil z důležitých osobních důvodů bez předchozího oznámení z místa pobytu, avšak krátce na to se vrátil, nebo se pro náhlou překážku přes výzvu k příslušnému orgánu nedostavil apod.).

Obviněný by nemohl být vzat do vazby ani v případě, že nesdělil změnu svého bydliště, jestliže v mezidobí již odpadly důvody útěkové vazby (např. v průběhu vyšetřování bylo zjištěno, že původní podezření z rozsáhlého úmyslného rozkrádání není opodstatněno, protože v mezidobí bylo ověřeno, že manko bylo z větší části způsobeno objektivními příčinami a ve zbytku jen nedbalým jednáním obviněného).

III. ZVLÁŠTNOSTI V ŘÍZENÍ PROTI MLADISTVÝM

Negativní vlivy vazby, které se v té či oné formě mohou projevit i u dospělých osob, působí u mladistvých zpravidla ještě mnohem výrazněji a zanechávají hlubší a trvalejší stopy.²¹⁾

I z hlediska penologického je vazba mladistvých ještě méně žádoucí než u osob dospělých. U mladistvých přicházejí v úvahu zásadně poloviční trestní sazby odnětí svobody. Tím se i relativně zvyšuje podíl do trestu započítávané doby strávené ve vazbě. Skutečný režim výkonu trestu se tak zkracuje a zmenšují se též možnosti výchovného působení na odsouzeného. To může nepříznivě ovlivňovat i účel trestu, zejména při trestech kratšího trvání. Vazba též brání zařazení mladistvého do odborného výcviku, k němuž ve výkonu trestu odnětí svobody zásadně dochází.

To jsou zřejmě hlavní důvody, které vedou v soudobých úpravách k tomu, že ve vztahu k mladistvým osobám stanoví specifické mírnější prostředky namísto vazby. Činí to i čs. trestní řád: I když jsou tu vazební důvody podle § 67, smí být mladistvý vzat do vazby jedině tehdy, nelze-li účelu vazby dosáhnout jinak (§ 293).

I při existenci kteréhokoliv zákonného vazebního důvodu je tedy oprávněný orgán vždy ještě povinen zkoumat, zda účelu sledovaného vazbou nelze dosáhnout některými mírnějšími prostředky. Opatření, jichž lze použít, však přitom trestní řád neuvádí. To zajisté není jeho kladem.²²⁾

Při nedostatku bližšího zákonného vymezení je okruh prostředků, které mohou nahradit vazbu mladistvých, ponechán výkladu praxe a teorie.

V úvahu přicházejí především nepochybně i zde prostředky uvedené v § 73, jichž lze použít vůči všem věkovým kategoriím obviněných (záruka namísto vazby a slib obviněného).

Otázkou použití jiných prostředků, trestním řádem výslovně nejmeno-

²¹⁾ K této otázce z pohledu psychologa srov. R. Sopko, Mladiství provinilci vo vyšetřovacej väzbe, Soc. súdnicтво č. 6/1969, str. 16.

²²⁾ Kritickou poznámku k této otázce srov. V. Halouzka, Vazba mladistvých, Soc. zákonnosť č. 8/1968, str. 188.

vaných, se zabýval v r. 1967 býv. unitární Nejvyšší soud a znovu v r. 1972 Nejvyšší soud ČSR.²³⁾

Podle stanoviska býv. unitárního Nejvyššího soudu, na něž se v cit. materiálu odvolává i Nejvyšší soud ČSR, lze použít např.

- ponechání mladistvého v rodinném prostředí za předpokladu, že bude skýtat bezpečnou zárukou, že mladistvý nepodnikne nic, co by bylo v rozporu s účelem vazby,
- dohled socialistické organizace nebo jejích pracovníků (např. mistra, vedoucího pracovní skupiny apod.),
- kvalifikovaný dohled v učňovském internátě, popř. v učilišti apod.

V literatuře uvádí Halouzka v článku cit. pozn. 22 ještě další možnost — umístění mladistvého v ústavní výchově podle rodinně právních předpisů. S podobnou možností počítá i Komentář k trestnímu řádu, když uvádí (s odvoláním na nyní již jinými předpisy nahrazené ust. § 8 odst. 3 zák. č. 69/1952 Sb.), že účelu vazby lze dosáhnout též umístěním mladistvého ve výchovném ústavu.²⁴⁾

Komentář dále upozorňuje na možnost některých vhodných opatření rodičů ve spolupráci se školou. Jde o jednu z dalších možností, o níž se citované justiční materiály nezmiňují.

Zobecněná zkušenost ukazuje, že ani v tomto ohledu není praxe uspokojivá. Orgány činné v trestním řízení při rozhodování o vazbě v podstatě nerozlišují, zda jde o mladistvého či o ostatní obviněné a důvody vazby z hlediska podmínek § 293 zkoumají převážně jen formálně. Konstatují to shodně oba nejvyšší soudy v cit. materiálech. Nejvyšší soud ČSR však současně uvádí, že možnost zabezpečit účel vazby u mladistvých jiným opatřením přichází v úvahu jen ojediněle (str. 22 mat. cit. v pozn. 4).

Tento závěr však zajisté nevylučuje, ale naopak podtrhuje význam zkoumání v úvahu připadajících mírnějších prostředků vždy u těch mladistvých, kteří se dopouštějí trestné činnosti ojediněle nebo nahodile, jejich celková výchova není výrazně narušena, žijí v relativně dobře uspořádaném prostředí nebo řádně pracují či navštěvují školu.

C

NÁMĚTY DE LEGE FERENDA

V rámci úvah o budoucí možné úpravě je třeba především uvážít, zda dosavadní pojetí vzájemného vztahu vazby a mírnějších prostředků sloužících k zajištění osoby obviněného podle čs. tr. řádu je vyhovující.

V tomto ohledu je možné zásadně dvojí řešení.

1. Vazba je základní prostředek, zatímco ostatní ji jen nahrazují. Tomuto pojetí odpovídá zejména tradiční vztah vazba—kauce v evropských

²³⁾ Růzbor a zhodnocení rozhodovací činnosti soudů v trestních věcech mladistvých (Prz 21/67) a Zhodnocení praxe soudů ČSR při postihu trestné činnosti mladistvých (Třj 15/72).

²⁴⁾ Komentář, pozn. 2 k § 293, str. 490.

kontinentálních systémech. Myšlenkový pochod orgánu, který o zajišťovacím opatření rozhoduje, je v podstatě takový, že nejprve uvažuje, zda je třeba uvalit na obviněného vazbu. Teprve při kladné odpovědi lze zkoumat, zda toto nejdůraznější zajišťovací opatření může být nahrazeno prostředkem mírnějším. Je-li tímto prostředkem kauce nebo jiná majetková záruka, mluví se o „vyručení z vazby“. Už sám tento název napovídá, že se jedná o odvozený prostředek, který má vazbu nahradit.

2. V druhém pojetí tvoří prostředky zajištění osoby obviněného skloubený celek opatření různé povahy a odstupňované intenzity, v němž jeden druhým ani není zaštopován, ani od něho není odvozován. Použije se ten, který je v dané situaci nejvhodnější. To současně znamená, že selhaly-li mírnější prostředky nebo nelze-li jich vzhledem k okolnostem případu vůbec použít, nemůže být od vazby upuštěno, nelze ji „nahradit“, nelze se z ní „vyručit“. Myšlenkový pochod je zde tedy jiný než v prvním případě. Zatímco tam se uvažuje nejprve o použití vazby a teprve pak o možném „vyručení“, zde naopak je třeba uvažovat zásadně opačným směrem – od mírnějších opatření k přísnějším.

V socialistických zemích se takovým pojetím vyznačuje vpředu vzpomenuť úprava sovětská.²⁵⁾

Rozdíl mezi oběma pojetími není jen formálně logický. Je projevem rozdílného koncepčního přístupu, který může mít nepochybně výrazný vliv i na aplikační praxi. Znakem druhého pojetí, které považuji i pro účely čs. tr. řízení perspektivně za vhodnější, je mj. též jeho větší dynamičnost, možnost pružněji reagovat na měnící se procesní situaci.

Uvádím možný výběr mírnějších opatření, s nimiž by bylo možno počítat:

- Písemný slib obviněného formulovaný podle povahy jednotlivých vazebních důvodů.
- Dozor bezpečnostních orgánů kombinovaný případně s povinností hlásit se periodicky u těchto orgánů.
- Stanovení povinnosti obviněného nevycházet po určitou dobu z místa bydliště, popř. zdržet se návštěvy určitých míst nebo stýkat se s určitými osobami.
- Záruka společenské organizace. Okruh oprávněných organizací by mohl být oproti dosavadnímu stavu rozšířen.
- Osobní záruka jedné nebo více důvěryhodných osob za chování obviněného. Jako sankce za porušení záruky by mohla být stanovena pokuta v přiměřeném rozpětí s přihlédnutím k poměrům obviněného a ručitelů.
- Domácí vězení, zejména pokud obviněným je vojenská osoba.
- Velitelský dohled nad vojenskými osobami a osobami sloužícími u vojensky organizovaných sborů (SNB, SNV).
- U mladistvých převzetí záruky jednotlivými osobami, zejména rodiči, vychovateli, dohled správy dětských domovů či kurátora.

²⁵⁾ Srov. k tomu blíže V. Mandák, Zajištění osoby obviněného v sovětském trestním řízení, Soc. zákonost č. 5/1971, str. 300 a násl.

- Majetkové ručení, a to jednak jistina daná obviněným, jednak ručení jiných fyzických osob či organizací.
- U cizinců též dočasné odejmutí dokladů umožňujících vycestování z ČSSR se současnou povinností nevzdalovat se z určitého místa a popř. s povinností hlásit se pravidelně u bezpečnostních orgánů.

ВАЦЛАВ МАНДАК

МЕРЫ ПРЕСЕЧЕНИЯ, ЗАМЕНЯЮЩИЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ ПОД СТРАЖУ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

РЕЗЮМЕ

Работа посвящена проблематике замены заключения под стражу (последственного ареста) средствами более мягкого характера, при применении которых обвиняемый не лишается свободы (суррогаты заключения под стражу).

В первой части автор рассматривает общие вопросы института заключения под стражу, как крайней меры пресечения в тех случаях когда нельзя ожидать, что однаковая цель может быть достигнута при помощи более мягких мер. Здесь же дается обзор таких мер, предусмотренных в некоторых иностранных законодательствах и они характеризуются как средства психического воздействия на обвиняемого, заменяющие его физическую изоляцию. Затем указываются выгоды, вытекающие из целесообразного применения этих мер не только для обвиняемого, но и для общества в целом. В заключение дается краткий хронологический обзор регламентации данного вопроса в процессуальных предписаниях, действовавших ранее на территории ЧССР.

Ядро работы составляет вторая часть, где дается систематическое изложение действующих в Чехословакии предписаний. Чехословацкий УПК знает только два процессуальных средства пресечения, которыми можно заменить заключение под стражу, а именно: поручительство общественной организации (круг таких организаций в УПК точно определен), как гарантию, что обвиняемый будет впредь вести себя надлежащим образом и по вызову явится в суд, к прокурору или следователю, и письменное обещание обвиняемого, подобного же содержания, дополненное заявлением, что он будет предварительно сообщать о каждом изменении своего местожительства (§ 73 УПК ЧССР). Поручительство можно принять только в том случае, когда основанием заключения под стражу является опасение, что обвиняемый скроется или уклонится от суда, или же будет продолжать преступную деятельность. Обещание же допускается, если имеется опасение, что обвиняемый будет уклоняться от суда или скрываться. Ни этими, ни иными средствами нельзя заменить заключение под стражу, когда имеется опасение, что обвиняемый будет препятствовать расследованию, в частности, стараться устранить следы преступления или доказательства (коллизийный арест).

Автор рассматривает с процессуальных позиций оба эти процессуальные институты, проблематика которых до сих пор еще не разработана и которые применяются в судебной практике в совершенно исключительных случаях.

Особый раздел посвящен проблематике суррогатов заключения под стражу малолетних. Чехословацкий УПК и в тех случаях, когда налицо все основания для заключения под стражу, допускает последственный арест малолетних исключительно тогда, когда цель ареста не может быть достигнута иными средствами (§ 293 чех. УПК). Однако в УПК не приводятся особые средства, которыми можно заменить арест малолетнего. Согласно судебной практике и доктрине здесь — кроме поручительства общественной организации и обещания обвиняемого — могут иметь место: оставление обвиняемого в упорядоченной семейной среде, наблюдение руководства предприятия или отдельных работников (если малолетний работает), квалифицированный надзор

в интернате для фабричных учеников, помещение в воспитательное заведение, повышенный надзор школы.

В части третьей даются предложения *de lege ferenda*. Автор дает оценку общей концепции средств, служащих для защиты личности обвиняемого и высказывает взгляд, что их число следует по примеру некоторых иностранных, в частности советского, законодательств, расширить. Это создаст лучшие предпосылки для того, чтобы заключение под стражу применялось действительно лишь в случаях совершенно необходимых. Автор ставит на обсуждение введение хотя бы некоторых из этих средств (кроме двух уже известных чехословацкому судопроизводству), а именно: надзор органов безопасности, обязанность обвиняемого не покидать в течение известного времени местожительства, а в зависимости от обстоятельств воздерживаться от посещения некоторых мест или от встреч с некоторыми лицами, личное поручительство заслуживающих доверия лиц, домашний арест, начальственное наблюдение в отношении от военнослужащих, имущественное поручительство (залог), а в отношении иностранцев также временное отобрание документов, дающих возможность выезда из ЧССР; в отношении малолетних — поручительство отдельных лиц, родителей, воспитателей, наблюдение администрации детских домов, школы или попечителя.

VÁCLAV MANDÁK

Der Haftersatz im Strafverfahren

ZUSAMMENFASSUNG

Die Arbeit ist der Problematik des Ersatzes der Prozesshaft durch Mittel milderer Charakters, bei deren Anwendung der Beschuldigte auf freiem Fuss bleibt (Haftsurrogate), gewidmet.

Im ersten Teil beschäftigt sich der Verfasser mit allgemeinen Fragen der Auffassung der Haft als *ultima ratio* in den Fällen, in denen man nicht hoffen kann, dass bei Anwendung milderer Massnahmen der gleiche Zweck zu erreichen wäre. Er gibt eine Übersicht solcher Massnahmen entsprechend der Regelung in einigen Staaten des Auslands und klassifiziert sie zusammenfassend als Mittel der psychischen Einwirkung auf den Beschuldigten, die seine physische Isolierung ersetzen. Dann führt er die Vorteile an, die sich aus der Anwendung solcher Mittel nicht nur für den Beschuldigten, sondern auch für die Gesellschaft ergeben. Es folgt eine gedrängte chronologische Übersicht über die Regelung der behandelten Materie in den vormals auf dem Gebiet der ČSSR geltenden Prozessvorschriften.

Der Kern der Arbeit ist ihr zweiter Teil, der die systematische Darstellung der geltenden tschechoslow. Regelung enthält. Die tschechoslow. Strafprozessordnung kennt nur zwei prozessuale Mittel, die die Haft ersetzen können. Es sind dies die Haftung einer gesellschaftlichen Organisation (der Bereich dieser Organisationen wird in der StPO genau abgegrenzt) für das weitere Verhalten des Beschuldigten und dafür, dass er sich auf Aufforderung beim Gericht, beim Prokurator oder beim Untersuchungsbeamten einstellt, sowie das schriftliche Versprechen des Beschuldigten, das denselben Inhalt hat und darüber hinaus um die Versicherung, dass er jede Aufenthaltsveränderung im vorhinein melden werde (§ 73 tschechoslow. StPO), erweitert wird. Die Haftungserklärung kann angenommen werden, wenn der Grund für die Haft in der Befürchtung liegt, dass der Beschuldigte fliehen oder sich verbergen könnte oder dass er in seiner strafbaren Tätigkeit fortfahren werde. Das Versprechen ist nur bei der Befürchtung, dass der Beschuldigte fliehen oder sich verstecken könnte, zulässig. Mit diesen und anderen Mitteln ist es nicht zulässig, die Kollusionshaft zu ersetzen.

Der Autor beschäftigt sich zusammenfassend mit den prozessualen Aspekten der beiden angeführten Prozessinstitute, deren Problematik bisher noch nicht bearbeitet wurde. In der Praxis der Justiz wurden sie nur ganz vereinzelt angewendet, was

der Verfasser für einen nicht wünschenswerten Zustand, der den Intentionen des Gesetzgebers widerspricht, hält.

Ein besonderer Abteil ist der Problematik der Haftsurrogate bei jugendlichen Personen gewidmet. Im tschechoslow. Strafverfahren darf ein Jugendlicher auch dann, wenn bei ihm Haftgründe bestehen, nur im Falle, dass der Haftzweck anders nicht erreicht werden kann (§ 293 tschechoslow. StPO), in Haft genommen werden. Die StPO führt jedoch keine besonderen Mittel an, die die Haft des Jugendlichen ersetzen können. Laut Judikatur und Literatur kommt — ausser der Haftung einer gesellschaftlichen Organisation und dem Versprechen des Beschuldigten — besonders die Belassung des Beschuldigten in einem geordneten Familienmilieu, die Aufsicht von seiten des Unternehmens oder einzelner Beschäftigten (wenn der Jugendliche arbeitet), die qualifizierte Aufsicht in einem Lehrlingsinternat, die Überführung in Anstaltserziehung und erhöhte Schulaufsicht in Frage.

Der dritte Teil enthält Anregungen de lege ferenda. Der Autor nimmt zur gesamten Konzeption der zur Sicherung der Person des Beschuldigten dienenden Mittel Stellung und gibt seiner Ansicht Ausdruck, dass ihre Zahl nach dem Muster einiger ausländischer Regelungen, besonders in der UdSSR, vermehrt werden sollte. So würden noch bessere Voraussetzungen dafür geschaffen werden, dass die Haft wirklich nur in den allernötigsten Fällen zur Anwendung gelangt. Der Autor schlägt vor, wenigstens einige der folgenden (ausser den beiden im tschechoslow. Prozess schon bekannten) Mittel zu erwägen: die Aufsicht durch die Sicherheitsorgane, die Auferlegung der Verpflichtung des Beschuldigten, sich eine bestimmte Zeit lang nicht von seinem Wohnort zu entfernen, event. sich des Besuches einiger Orte oder des Verkehrs mit einigen Personen zu enthalten, die persönliche Haftung vertrauenswürdiger Personen, Hausarrest oder Aufsicht des Kommandanten bei Militärpersonen, Haftung mit dem Vermögen, bei Ausländern auch die zeitlich begrenzte Abnahme der Dokumente, die die Ausreise aus der CSSR ermöglichen, bei Jugendlichen die Haftung einzelner Personen, der Eltern, der Erzieher, die Aufsicht von seiten der Verwaltung in Kinderheimen und Schulen oder von seiten eines Kurators.

Zajištění závazků v mezinárodních hospodářských vztazích

ZDENĚK KUČERA

I.

Hospodářský vývoj světa je v posledním období charakterizován nebývalým rozvojem výrobních sil. Stav výrobních sil má rozhodující význam pro utváření mezinárodní dělby práce. Pro tuto dělbu je v současné době příznačné, a to ve všech státech jak socialistických, tak kapitalistických, že se neomezuje jen na směnu zboží a služeb a vztahy s nimi souvisící, tj. v oblasti právní na právní poměry založené zejména kupní smlouvou, ale uskutečňuje se v různých formách, které můžeme zahrnovat pojmem hospodářské kooperace, čímž rozumíme různé druhy výrobně technické, obchodní nebo jiné hospodářské spolupráce. Ve sféře právní úpravy se vztahy, které zde vznikají, zakládají na celé řadě smluv, při nichž nejčastěji půjde o smlouvy, jež podle občanskoprávního třídění zahrnujeme mezi tzv. nepojmenované kontrakty, popříp. o smlouvy obsahující prvky různých smluvních typů. Obsahem těchto poměrů jsou práva a závazky velmi rozmanité povahy, které představují hospodářsky významné zájmy účastníků.

Vědeckotechnickým rozvojem ovlivněná dělba práce hospodářsky svazuje systémem právních vztahů dříve méně častých účastníky těchto poměrů a zvyšuje jejich zájem na dodržování a plnění právních závazků převzatých v rámci těchto vztahů. Nesplnění závazku může mít pro druhou stranu, která sama vše pro plnění svých závazků učinila, velmi závažné hospodářské důsledky. Stoupá tak zájem na zvýšení odpovědnosti smluvních stran v případě porušení převzatých závazků i zájem na zajištění těchto závazků.

Uspokojivé řešení otázky účinného zajištění plnění povinností účastníků právních vztahů mezinárodního hospodářského styku působí příznivě na uzavírání právních poměrů a napomáhá tak mezinárodní hospodářské spolupráci. Studium těchto otázek je tak důležité i pro potřeby našeho národního hospodářství. Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní zařadila do programu své práce jako jeden z prioritních předmětů právní

úpravu mezinárodních plateb a v jejím rámci harmonizaci a unifikaci právních předpisů týkajících se záruk a jistot.¹⁾

S ohledem na obsahovou různorodost závazků, které vznikají v komplikovaných vztazích mezinárodní hospodářské spolupráce, přesahuje význam otázky zajištění závazků případy vztahů, které vznikají v souvislosti s mezinárodními platbami, v jejichž rámci je tento problém zkoumán v pracích komise OSN pro mezinárodní právo obchodní, a nejeví se jen nebo převážně jen jako otázka zajištění závazků peněžitých, ale stejně naléhavou a významnou se stává otázka zajištění závazků, jejichž obsahem je určitá činnost, popříp. i jiné chování, a s nimi spojených a jim odpovídajících majetkových zájmů účastníků mezinárodních hospodářských vztahů.

Otázky takto naznačené mají význam i pro československé hospodářské organizace pro jejich činnost a postup v případech, kdy uzavírají právní poměry se zahraničními subjekty. Vedle dosud obvyklých zahraničně obchodních operací, v kterých praxe zajišťování závazků je celkem známá a ověřená, bude docházet k navazování právních poměrů zvláště v oblasti hospodářské kooperace, v kterých otázka účinného zajištění závazků není dosud po všech stránkách vyjasněna a její řešení může přispívat k větší ochotě účastníků vstupovat do těchto vztahů a napomáhat tak mezinárodní spolupráci. Tato otázka nabývá významu i ve vztazích mezi organizacemi socialistických států v rámci socialistické hospodářské integrace. I když v poměrech socialistických států se otázka zajištění závazků s ohledem na stejné společenské zřízení a společný zájem na vzájemně výhodné hospodářské spolupráci klade jinak než v ostatních poměrech, nepozbývá proto významu, neboť spolupráce sama se realizuje v právních vztazích jednotlivých organizací, přičemž provádění socialistické hospodářské integrace předpokládá, aby se počet organizací v jednotlivých státech, oprávněných vstupovat bezprostředně do právních poměrů s organizacemi v druhých socialistických státech zvětšoval. Poruchy v plnění závazků v jednotlivých případech jsou možné, stejně tak jako k nim dochází v běžných zahraničně obchodních operacích nebo ve vztazích mezi hospodářskými organizacemi jednoho a téhož státu.

Při studiu problematiky zajištění závazků v mezinárodních hospodářských vztazích je možno použít, popřípadě vyjít z tradičního systému jednotlivých institutů určených k zajištění závazků, tak jak jsou obvykle upravovány v občanských zákonících, popřípadě v našem případě v zákoníku mezinárodního obchodu, avšak pouze s těmito prostředky hospodářský život nevystačí a rámec vymezený těmito instituty bude třeba přesáhnout. Rozmanitost majetkových zájmů účastníků ve vztazích mezinárodní hospodářské spolupráce si vyžaduje i rozmanité formy zajištění závazků, k němuž mohou strany využívat někdy i těch institutů, které právní řády k zajištění závazků nezamýšlely.

¹⁾ Zpráva této komise, v. Documents officiels de l'Assemblée Générale, XXIIIe session, Supplément No. 16 (A/7216), str. 24, par. 29.

Podrobný rozbor problematiky si vyžaduje značného komparatistického úsilí a není v mezích této studie možný. Tato studie si jej za cíl neklade, jde jí o určité výchozí úvahy a orientaci pro další studium těchto problémů.

Při studiu systému prostředků, které v právních poměrech se používají pro zajištění závazků, lze stále v podstatě vycházet ze dvou klasických zajišťovacích prostředků, jednak z ručení (rukojemství) jako zajišťovacího prostředku vycházejícího od třetí osoby, která svým majetkem poskytuje věřiteli jistotu za splnění dlužníkovy závazku, a jednak ze zástavního práva, kdy se tato jistota poskytuje formou zřízení věcného práva k zástavě, která v důsledku toho jako zvláštní majetkový kus nebo jiná hodnota (pohledávka) zůstává přednostně vyhrazena pro věřitelovo uspokojení.

Rozdíl mezi těmito dvěma základními formami zajištění, závazek osoby uspokojit věřitele v případě selhání dlužníka v jednom případě a v druhém věcné právo k vyhrazené věci, má zejména pro použitelnost těchto institutů v mezinárodním styku důležitý význam.

Oblast závazkového práva, kam spadají instituty založené a odvozené od ručení, se všeobecně ve všech právních řádech vyznačuje volností smluvních stran, které mohou při zakládání právních poměrů upřesnit a modifikovat obsah svých práv a závazků podle své vlastní vůle i odchýlně od zákona, jehož ustanovení v těchto vztazích jsou převážně dispozitivní. To platí i o československém zákoníku mezinárodního obchodu. Naproti tomu instituty věcněprávní jsou v daleko větší míře upraveny normami kogentními, od nichž se strany odchýlovat nemohou.

Smluvní volnost existující pro zajišťovací prostředky spadající do oblasti závazkového práva umožňuje stranám, aby lépe přizpůsobily potřebám konkrétního vztahu vnitřní úpravu těchto institutů, a má za důsledek, že rozdíly v právních úpravách, které existují v jednotlivých právních řádech, mohou být překlenuty a nepůsobí negativně na jistotu účastníků o jejich právním postavení. Tato výhoda neexistuje u zajišťovacích institutů věcného práva.

Tento rozdíl proniká i do kolizního práva při úpravě jednotlivých právních poměrů s mezinárodním prvkem, kterými samozřejmě právní poměry ze zajištění závazků v mezinárodním styku jsou. Smluvní volnosti v oblasti vnitrostátního závazkového práva odpovídá v kolizním právu volba práva, tj. možnost stran určit souhlasným projevem vůle právní řád, kterým se má jejich právní poměr řídit. Volbou rozhodného práva mohou být odstraněny rozdíly, které z kolizních úprav v jednotlivých státech vyplývají. Tyto skutečnosti u zajišťovacích institutů patřících do závazkového práva usnadňují jejich používání v mezinárodním hospodářském styku a snižují praktický význam případných snah o harmonizaci nebo unifikaci právní úpravy. U zajišťovacích institutů věcněprávní povahy nelze s volbou práva jako jejich kolizním řešením počítat. Zde se uplatní kolizní kritéria, i když jimi zpravidla bude nejčastěji hraniční určovatel *lex rei sitae*, tj. právo platné v místě, kde je věc, která je určena k zajištění závazku.

Jak již bylo uvedeno, napříště bude třeba při studiu problematiky zajištění závazků věnovat pozornost ve větší míře zajištění závazků, jejichž předmětem je jiné plnění než peněžité. Právní úprava zajištění závazků měla obvykle v první řadě na zřeteli jako funkci těchto institutů jejich používání při poskytování úvěru v té či oné formě. Ve vztazích hospodářské kooperace velmi často nebude vzájemné postavení stran odpovídat vzoru věřitel—dlužník, ale půjde o vzájemně se prolínající práva a závazky k hospodářsky ekvivalentním plněním různého druhu, přičemž zájem strany plnící a k plnění ochotné na protiplnění druhé strany bude si zasluhovat zajištění. Do určité míry mohou být k tomuto zajištění použity i některé instituty určené jinak obvykle k zajištění závazků peněžitých, vedle toho si hospodářská praxe vynutí i vytváření nových právních prostředků, popřípadě i přizpůsobení k tomuto účelu prostředků již právním řádem daných, které se přitom tradičně mezi prostředky k zajištění závazků nezařazují.

II.

V praxi mezinárodního obchodu stále přísluší základní postavení v zajišťovacích prostředcích, jak také vyplývá z předběžných studií v rámci prací Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní k problematice záruk a jistot,²⁾ ručení (rukojemství). Ručení jako starý institut občanského práva tvořící součást občanskoprávních kodifikací je v jednotlivých národních právech různě upraven, např. v otázce tak důležité pro jeho praktické uplatnění jako zajišťovacího institutu, jako je tzv. beneficium ordinis, nutící věřitele, aby před uplatněním nároku proti ručiteli nastoupil cestu vymáhání včetně exekuce proti dlužníkovi. Nicméně zmíněná smluvní volnost stran daná dispozitivností úpravy umožňuje stranám odstranit tyto nedostatky bránící uplatnění ručení jako zajištění ve vztazích mezinárodního obchodu. Pojmovým znakem ručení je jeho akcesorita, v jejímž důsledku právní poměr založený ručením je spjat se zajištěným hlavním závazkem, na jehož existenci závisí i existence ručení.

Zvláště praktický význam pro zajištění závazků v mezinárodních vztazích nabývá ručení v případech, kdy ručení přejímají banky. Povaha subjektu přejímajícího ručení, tj. skutečnost, že je jím banka, není sama o sobě důvodem ke změně tohoto institutu v jiný. Proto také v mezinárodní praxi běžně užívané bankovní záruky mají v mnoha případech povahu ručení a v jednotlivých právních řádech není bankovní záruka jako zvláštní právní institut upravena. I ve státech, v nichž banky mají významné postavení v hospodářském životě, se pro bankovní záruky vystačí s ustanoveními o ručení, z nichž vychází judikatura. Československá úprava bankovní záruky v kategorii smluv o bankovních obchodech v zákoníku mezinárodního obchodu je zvláštností. I zde lze však v případě bankovních

²⁾ Srov. dok. A/CN.9/20, Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní, druhé zasedání.

záruk nesamostatných, akcesorických, ustanovení o ručení použit subsidiárně.³⁾

Československá úprava z důvodů praktických upravuje v ustanoveních o bankovní záruce vlastně dva rozdílné instituty. Je to patrné z ustanovení § 665 ZMO, podle něhož se bankovní zárukou zavazuje banka vůči příjemci záruky (oprávněnému), že oprávněného uspokojí podle obsahu záruky v případě, že určitá třetí osoba nesplní svůj závazek nebo že budou splněny podmínky v záruce uvedené. V prvním případě jde o případ bankou převzatého ručení, které závisí na závazku třetí osoby, tzv. bankovní záruku nesamostatnou, akcesorickou, zatímco v druhém případě jde o závazek banky zcela samostatný, nezávislý na případném zajišťovaném závazku třetí osoby.

Možnost používat zajišťovací instituty, které mají samostatnou povahu a nezávisí na jiném, třebas jimi ve skutečnosti zajištěném závazku, je odůvodněna potřebami mezinárodního obchodu, vytváří se jí silnější zajištění závazku a větší bezpečnost věřitelova. Samostatné zajištění závazku usnadňuje například věřiteli rozhodnutí převzít riziko vyplývající z takových zahraničně obchodních transakcí, které by se podle okolností mohly dostat do rozporu s předpisy platnými ve státě, jehož právem se příslušná transakce řídí, popřípadě jehož soudy by mohly rozhodovat spory vzniklé v těchto vztazích, takže může vzniknout nebezpečí prohlášení neplatnosti zajištěného závazku, což by mělo za následek i zánik akcesorického zajištění závazku.

Srovnáme-li základní ustanovení vymezující samostatnou, neakcesorickou bankovní záruku s definicí akreditivu, kterým je závazek banky poskytnout oprávněnému určité plnění, jestliže budou do určité doby splněny podmínky v akreditivu uvedené (§ 653 ZMO), zjišťujeme, že mezi nimi není pojmový rozdíl. V obou případech jsou dány shodné základní znaky: závazek banky plnit oprávněnému, budou-li splněny podmínky uvedené v závazku banky. V akreditivu se zdůrazňuje splnění těchto podmínek do určité doby, což ovšem neznamená, že by v podmínkách uvedených v záruce pro plnění banky nemohl být stanoven čas pro splnění těchto podmínek. Stejně tak jako podmínkami uvedenými v akreditivu je předložení určitých dokladů v akreditivu určených (dokumentární akreditiv), obsahuje i bankovní záruka často jako podmínku pro plnění banky předložení dokladů, např. předložení prohlášení oprávněného, že dlužník nesplnil svůj závazek, s výzvou, aby banka plnila (bankovní záruka na první výzvu), nebo jiných dokladů. Je proto pochopitelné ustanovení § 675 ZMO, zavádějící i pro bankovní záruku subsidiární platnost akreditivních zvyklostí obecně zachovávaných v mezinárodním obchodním styku.

Akreditivu se v mezinárodních vztazích jako zajišťovacího prostředku používá. V praxi našeho zahraničního obchodu bývá v kupních smlouvách sjednáváno otevření akreditivu z příkazu kupujícího jako způsob zaplacení kupní ceny. Vystupuje zde dopředí více povaha akreditivu jako

³⁾ Srov. autorovu práci Zajištění závazku ručením, ČOK 1967, str. 18 a 19.

platební podmínky, která se co do výhodnosti pro prodávajícího zařazuje na druhé místo za platební podmínku placení předem. Tak je také běžně v praxi sjednávání kupních smluv sjednání placení akreditivem chápáno. Nepochybně však i zde představuje otevření akreditivu pro prodávajícího vyšší jistotu, že se mu dostane v očekávaném čase ekvivalentu za jeho plnění z kupní smlouvy, než je tomu např. při sjednání platební podmínky placení proti předání dokladů opravňujících nakládat se zbožím (D/P). Tato zvýšená jistota spočívá ve skutečnosti, že otevřením neodvolatelného akreditivu bankou, čímž této vzniká závazek zcela samostatný a oddělený od právního poměru mezi prodávajícím a kupujícím, se otázka zaplacení kupní ceny dostává mimo dosah a vliv kupujícího a je výlučně v moci prodávajícího, aby si na základě svého nároku vůči závazané bance předložením předepsaných dokladů v určené lhůtě, tj. splněním podmínek akreditivu, zařídil inkaso kupní ceny.

Vedle toho se v poslední době používá akreditivu jako vysloveně zajišťovacího prostředku. Uvádí se případ, kdy určitá vláda požadovala jako podmínku pro uzavření smlouvy o výstavbě přístavu otevření a předložení akreditivu, jehož částka byla kalkulována na základě výše škod, které by této vládě mohly vzniknout v případě, že by splnění této smlouvy nebylo vyhovující. Na základě tohoto akreditivu byla zmíněná vláda oprávněna čerpat akreditiv v případě neuspokojivého splnění smlouvy za podmínky, že bance předloží prohlášení potvrzující, že smlouva byla porušena. Stejně se uvádí, že se akreditivu používá k ochraně kupujícího v případech vadného splnění smlouvy o stavbě lodí. Jestliže stavba není skončena ve stanovené lhůtě, nebo jestliže dodavatel nesplní své jiné smluvní povinnosti, akreditiv má za účel odškodnit kupujícího za ztráty, které mu z toho mohou vzniknout.⁴⁾

Vedle zajišťovacích prostředků, jejichž subjekty jsou banky, používá se zajišťovacích prostředků, jejichž subjektem může být kterákoliv osoba a které jsou také nezávislé na jiném právním poměru. Bankovní záruky se podobají tzv. slibu odškodnění, jehož se v praxi často používá. Je upraven také v ZMO, který jej definuje (§ 686) tak, že se tímto slibem, zvaným také indemnizační prohlášení, zavazuje osoba, jež toto prohlášení vydává, že nahradí příjemci slibu škodu, jestliže mu vznikne z jeho jednání, které uskuteční na žádost slibujícího, ačkoliv k němu není povinen. V praxi se nejčastěji používá tohoto indemnizačního prohlášení tam, kde příjemci slibu hrozí nebezpečí, že by v souvislosti s jeho jednáním mohly proti němu uplatňovat své nároky třetí osoby. Zejména sem patří případy vydání zboží, ač nebyl předložen konosament, případy vystavení tzv. čistého konosamentu, ačkoliv podle stavu zboží pro to nebyly splněny podmínky, dále případy převzetí zboží, ohledně něhož by mohly třetí osoby uplatňovat své nároky pro porušení práv k patentům na vynálezy, práv k ochranným známkám atd. Protože požadované jednání příjemce slibu může spočívat v jakémkoliv jednání nebo i zdržení se určité činnosti,

⁴⁾ Srov. zprávu v pozn. 2, str. 8.

může být jednáním, které skuteční příjemce slibu na žádost slibujícího, i poskytnutí úvěru třetí osobě nebo přijetí závazku k určitému plnění, kdy mu může vzniknout škoda tím, že třetí osoba, s níž vstoupil do právního poměru, poruší povinnost ze svého závazku z tohoto poměru.

V anglickém právu se tzv. indemnity staví proti ručení (guarantee, suretyship). Tohoto pojmu nebývá však užíváno jen v jediném smyslu. V širším smyslu se smlouvou o indemnity rozumí smlouva, podle níž se jedna strana zavazuje uchránit druhou stranu před škodou. V tomto nejširším smyslu smlouva o indemnity zahrnuje i ručení a většinu smluv o pojištění. Běžně se však výrazu „indemnity“ používá k označení smlouvy, kterou slibující přejímá původní a samostatný závazek k odškodnění, na rozdíl od závislé smlouvy, jakou je ručení, kterou se ručitel zavazuje odpovídat za nesplnění jiné osoby. V nejstriktnějším smyslu se indemnity považuje za smlouvu, kterou se přejímá závazek uchránit příjemce slibu před nároky třetích osob, ať již závazek uspokojit tyto nároky vznikne buď z nějaké smluvní povinnosti příjemce slibu, nebo i jiným způsobem.⁵⁾

K zajištění závazku, popřípadě majetkového zájmu věřitele lze používat institutu, který ZMO upravuje v § 147, tj. písemného závazku, že bude uskutečněno plnění třetí osoby, kterým vzniká povinnost nahradit škodu, kterou věřitel utrpí, nedojde-li k tomuto plnění. I tento závazek, že bude uskutečněno plnění třetí osoby, je samostatný a nezávislý na jiném závazku, neboť pojem „plnění třetí osoby“ je dostatečně široký v tom smyslu, že jím může být plnění jakéhokoliv obsahu, popřípadě i plnění ze závazku, který sám je neplatný, např. protože podle práva pro něj rozhodného je v rozporu s právním předpisem.

Bankovní záruka samostatná, neakcesorická, slib odškodnění (indemnizační prohlášení) a závazek, že bude uskutečněno plnění třetí osoby, upravené v zákoníku mezinárodního obchodu, tak v podstatě kryjí rozsah tzv. záruční smlouvy, s kterýmžto pojmem se setkáváme. Uvádí se o něm, že se v nauce a praxi vyvinul ke konci minulého století, tedy v období, kdy se větší měrou rozvíjí mezinárodní hospodářský styk. Tento pojem bývá někdy různě vykládán; setkáváme se s definicí, že je to samostatný úkon závazkového práva, kterým se jedna smluvní strana zavazuje druhé straně za to, že se dostaví určitý příznivý výsledek, nebo že ji odškodní za utrpěnou škodu.⁶⁾

Pokud by příznivý výsledek ve smyslu shora uvedené definice záruční smlouvy měl spočívat v něčem jiném než v plnění třetí osoby (např. někdy uváděné případy záručních smluv o tom, že bude dosaženo určitého výtežku nějakého podniku), mohlo by být neuskutečnění takového výsledku podmínkou uvedenou v bankovní záruce pro plnění banky příjemci záruky, a pokud by zajištění vycházelo od jiného subjektu než banky, mohlo

⁵⁾ Halsbury's Laws of England, 3. vyd., 1957, sv. 18, heslo Guarantee and Indemnity, č. 973, str. 528 a č. 775, str. 416.

⁶⁾ H. Schulze v Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes, III, Berlin 1931, heslo Garantievertrag und Bürgschaft, str. 593.

by být uskutečnění takového výsledku zaručeno uzavřením nepojmenované smlouvy, neboť zásadně obsahem smlouvy může být jakékoliv plnění, pokud se smlouva svým obsahem nepříčí zákonnému zákazu nebo jej neobchází, anebo nejde-li o plnění nemožné (§§ 108 odst. 1 a 28 ZMO).

Z prostředků, které nejsou v příslušných právních předpisech sice zařazovány mezi prostředky určené k zajištění závazku, lze pro účely zajištění používat i přistoupení k závazku, zvaného také kumulativní převzetí dluhu, tj. převzetí dluhu vedle dosavadního dlužníka (kumulativní intercese). Stejně jako ručení předpokládá i kumulativní intercese existenci platného závazku. Zakládá se jí tak mezi přístupujícím a věřitelem akcesorický poměr, avšak s určitým rozdílem proti akcesoritě ručení. K přístupu k závazku stačí, aby platný závazek existoval v době přístupu. Jestliže později dodatečně zanikne závazek původního dlužníka skutečností působící in personam, závazek nového dlužníka může trvat dále. Naproti tomu ručení zásadně zaniká s hlavním závazkem.⁷⁾ Podstatný rozdíl je tak v tom, že ten, kdo přistoupí k závazku, je skutečným dlužníkem z tohoto závazku samostatně zavázaným vedle původního dlužníka.

Rozmnožení dlužnických subjektů, k němuž při přistoupení k závazku dochází, zvětšuje majetkový soubor, z něhož může věřitel dosáhnout uspokojení, a lze jej tak pro účely zajišťování závazků používat. V podstatě stejná právní situace nastává v případě potvrzení akreditivu další bankou a v případě potvrzení bankovní záruky další bankou. I v těchto případech je nová banka vůči oprávněnému z akreditivu nebo ze záruky samostatně a přímo zavázána vedle banky, která otevřela akreditiv nebo vystavila bankovní záruku. Oprávněný může požadovat plnění od kterékoliv z těchto bank.

V rámci smluvní volnosti mohou účastníci právních poměrů se zajišťovací funkcí různým způsobem upravovat obsah svých práv a závazků odchýlně od zákonných ustanovení, takže v konkrétním případě mohou stranami sjednaná zajištění mít prvky různých zajišťovacích institutů a jejich přesné zařazení je obtížné. V praxi úvěrů poskytovaných Mezinárodní bankou pro obnovu a rozvoj se setkáváme v případě úvěrů poskytovaných jiným subjektům než státům se zvláštními smlouvami o záruce těchto úvěrů, které banka uzavírá se státy, jejichž subjektům úvěry poskytuje. Tyto smlouvy jsou uzavírány dvěma subjekty mezinárodního práva, jak je tomu i v případě banky jako mezinárodní organizace, a neřídí se určitým národním právem, ale právem mezinárodním. V první řadě bude pro právní vztah smluvních stran rozhodný obsah smlouvy, přičemž pokud jde o záruční závazek státu ohledně poskytnutého úvěru, je ten formulován tak, že stát zaručuje bezpodmínečně přesné plnění půjčky a ostatního příslušenství jako hlavní dlužník a nikoliv jen jako ručitel. To znamená, že stát přejímá závazek sice také jako ručitel, ale mimoto i jako dlužník („en qualité de débiteur principal et non pas seulement de

⁷⁾ Blažke, Společné závazky. O nové pojetí koreality, Praha 1953, str. 87; Reichel, Die Schuldmitübernahme, München 1909, str. 47.

caution“).⁸⁾ Tuto formulaci nelze vykládat pouze tak, jak je tomu v případě někdy užívané doložky, podle níž se ručitel zavazuje „jako ručitel a plátce“, čímž se vzdává námitky pořadí a jeho závazek se stává solidárním, avšak zůstává stále závazkem ručitele závislým na závazku hlavního dlužníka. V uvedených případech záručních smluv s Mezinárodní bankou jde vlastně o přistoupení státu k závazku dlužníka, takže stát je sám z tohoto závazku jako další dlužník zavázán.

Zajišťovacích prostředků využívají státy také při uskutečňování svých obchodně politických cílů podporou vývozu do určitých států. Vedle úvěrové politiky vůči takovým státům, umožňující získávání úvěru pro nákup zboží, snaží se státy získat své vývozce pro usměrnění vývozu do těchto zemí tím, že jim umožňují převzít riziko spojené při prodeji na úvěr s případným nezaplacením závazku. Děje se tak často formou ručení, které přejímají ve prospěch vyvážejícího věřitele za závazek dlužníka v zemi dovozu zvláštní k tomu určené společnosti. Toto ručení se velmi blíží pojištění, při němž pojistným případem je nezaplacení závazku (úvěrové pojištění). Úvěrové pojištění je nepochybně významným prostředkem pro zajištění věřitele před škodou hrozící mu z nesplnění závazku dlužníka; liší se od zajišťovacích prostředků ve vlastním smyslu především v tom, že takto získané zajištění majetkových zájmů věřitele není zřizováno z podnětu nebo s určitou účastí dlužníka, ale věřitel si je obstarává sám sjednáním pojistné smlouvy s pojistitelem, přičemž osoba dlužníka stojí fakticky i právně mimo.

III.

Druhou početnou skupinu tvoří zajišťovací instituty patřící do oblasti věcného práva. Poukázali jsme již shora na vlastnosti spojené s těmito zajišťovacími prostředky jak v oblasti jejich hmotněprávní úpravy, tak i úpravy kolizní, v nichž kogentní povaha norem, nedostatek místa pro volbu práva jsou překážkou využívání těchto institutů v mezinárodním obchodě. Těmito vlastnostmi ztížená možnost překlenout rozdíly mezi jednotlivými právními úpravami zajišťovacích prostředků věcného práva využitím autonomie vůle činí pro další rozvoj mezinárodního práva obchodního otázku harmonizace právní úpravy v této oblasti více žádoucí, než je tomu u zajišťovacích prostředků závazkového práva.

Používání zajišťovacích prostředků věcného práva je, s výjimkou výhrady vlastnického práva, méně časté v případě mezinárodní kupní smlouvy. S používáním zajišťovacích prostředků věcného práva se proto nejvíce setkáváme při úvěrových operacích dlouhodobější povahy.

Základní zajišťovací prostředek věcného práva, zástavní právo, je v našem ZMO upraven způsobem, který se snaží usnadnit jeho používání v poměrech mezinárodního obchodu. Tradiční úprava v řadě právních

⁸⁾ Např. záruční smlouva mezi Mezinárodní bankou a Kostarikou z 18. 9. 1956, čl. II, oddíl 2.01, United Nations, Treaty Series, sv. 260, str. 370.

řádů, vycházející z práva římského, předpokládá, že zástavce odevzdá zastavenou věc věřiteli. Tato úprava není výhodná pro mezinárodní obchod. Zákoník mezinárodního obchodu při úpravě zástavního práva sice předpokládá také vznik zástavního práva odevzdáním věci zástavnímu věřiteli, avšak právě tak umožňuje vznik zástavního práva bez odevzdání věci zástavnímu věřiteli, i když pro tento případ vyžaduje uzavření smlouvy o vzniku zástavního práva písemnou formou.

Československá úprava zástavního práva bez odevzdání zastavené věci zástavnímu věřiteli představuje ve srovnání s jinými úpravami, a to i v právech států, které se významně účastní mezinárodního obchodu, pokrok v tom, že zřízení zástavního práva bez odevzdání zástavy je vedle zástavního práva zřizovaného odevzdáním zástavy jednou ze dvou variant zřízení zástavního práva a je možno ho používat všeobecně bez omezení na určité okruhy případů. Naproti tomu v řadě států se při úpravě zástavního práva vychází z tradiční úpravy, tzn. k jeho vzniku je třeba odevzdání zástavy věřiteli, a jako výjimka z této zásady se ve zvláštních vymezených případech zvláštními zákonnými předpisy umožňuje pro určité účely vznik zástavního práva bez odevzdání věci zástavnímu věřiteli. V některých státech vzniká tak celá řada zvláštních předpisů umožňujících vznik zástavního práva bez odevzdání věci (např. ve Francii, Belgii, Lucembursku, Itálii atd.). V anglickém common law tzv. chattel mortgage vytváří jistotu ve prospěch věřitele bez odevzdání věci. Podstatný rozdíl mezi chattel mortgage a uvedenými zvláštními zástavními právy je v tom, že chattel mortgage není omezeno na určité zajišťovací operace týkající se určité věci. Touto svou všeobecnou přípustností se shoduje s úpravou zástavního práva bez odevzdání zástavy v československém ZMO.

Potřebám pružného mezinárodního obchodního styku není na podporu značná formální přísnost, která se v některých úpravách zástavního práva, zejména v případech, kdy se zastavená věc neodevzdává zástavnímu věřiteli, vyžaduje. Tyto úpravy se nespokojují jen s tím, aby zastavená věc byla v písemné smlouvě označena, ale k vzniku zástavního práva navíc ještě vyžadují zapsání tohoto práva do úředních rejstříků. Československý ZMO jde v oproštění zástavního práva od formalit dosti daleko a k platnému zřízení zástavního práva bez odevzdání zástavy zástavnímu věřiteli vyžaduje pouze písemné pořízení smlouvy o vzniku zástavního práva.

Lepšímu uplatnění v mezinárodním obchodě napomáhá v československém ZMO také úprava realizace zástavního práva. V případě nesplnění závazku není třeba domáhat se proti dlužníkovi soudního rozhodnutí o zaplacení pohledávky a zástavní právo uplatnit až v rámci exekučního řízení, ale zástavní věřitel může požádat soud o provedení prodeje zástavy. V případech, kdy je tak ve smlouvě ujednáno, může věřitel, má-li zastavenou věc u sebe, sám ji prodat ve veřejné dražbě, popřípadě i jinak, z volné ruky. Touto úpravou se československý ZMO liší rovněž od řady právních úprav, které umožňují prodej zástavy, i když ji má věřitel u sebe, až po získání soudního rozhodnutí proti dlužníkovi.

Předmětem zástavního práva může být i pohledávka. V řadě případů je v mezinárodním obchodě zastavení pohledávek jako zajištění závazků používáno, např. i v praxi Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj při zajištění úvěrů, které poskytuje.

V některých státech, které při úpravě zástavního práva setrvávají na nutnosti odevzdání zástavy, se v praxi a judikatuře vytvořil jako forma zajištění fiduciární převod vlastnického práva, kdy za účelem zajištění závazku se ve prospěch věřitele převádí vlastnické právo k věci, přičemž tato zůstává u dlužníka.

Československý ZMO úpravou zajišťovacího převodu práva umožňuje převést za účelem zajištění závazku jakékoliv právo dlužníka. Převedené právo se převádí za rozvazovací podmínky, že zajištěný závazek bude splněn. Splněním této podmínky se tak bez dalšího právního úkonu vrací převedené právo dlužníkovi, přičemž s ohledem na ustanovení § 47 ZMO účinky splnění podmínky jsou retroaktivní.

Nejčastěji používaným prostředkem zajištění závazků v praxi našich zahraničně obchodních organizací je výhrada vlastnického práva. Je běžně používána při sjednávání vývozních obchodů, neboť tvoří standardní součást obchodních podmínek ve smluvních formulářích těchto organizací. Uplatňuje se v případech, kdy kupní cena je placena až po dodání zboží. Na základě ujednání stran může v takových případech dojít k přechodu vlastnického práva později, než by tomu tak bylo na základě jinak platných zákonných ustanovení o přechodu vlastnického práva v případech kupní smlouvy, která jsou dispozitivní povahy a uplatňují se tak subsidiárně jen, jestliže strany nesjednají něco jiného.

Mechanické používání této výhrady ve smluvních formulářích bez ohledu na stát určení zboží nemůže však vést v mnoha případech k úspěšné realizaci tohoto prostředku zajištění v případě dlužníkovy neplnění. Zejména při uplatňování vlastnického práva na základě této výhrady proti třetím osobám je nutno počítat s rozdílnými úpravami účinků výhrady vlastnického práva v jednotlivých právních řádech, které nepůsobí příznivě na rozvíjení tohoto zajišťovacího prostředku v mezinárodním obchodním styku.

Nejčastěji vzniká otázka uplatnění výhrady vlastnického práva v případě, že kupující věc, které se výhrada týká, dále zcizil třetí osobě, a v případě úpadku kupujícího, kdy vzniká otázka oddělení takové věci od ostatního souboru majetku kupujícího, z kterého mají být uspokojeny nároky jeho věřitelů.

V případech zcizení věci třetí osobě se dostáváme k problému nabytí vlastnického práva koupí od nevlastníka. Právní řády zde zastávají celou stupnici řešení, od strohého uplatnění zásady „nemo plus iuris in alium transferre potest, quam ipse habet“ až k důsledné ochraně bezpečnosti obchodního styku respektováním vlastnického práva nabyvatele, který nebyl ve zlé víře, jak je tomu v československém ZMO. Mezi oběma extrémními stanovisky existuje řada řešení přechodných.

Rozdílná je také úprava uplatnění vlastnického práva prodávajícího

v případě dlužníkovy úpadku. Podle některých právních řádů (rakouského, dánského, německého, nizozemského, švédského a švýcarského) prodávající může úspěšně své vlastnické právo uplatnit, zatímco jiné právní řády mu tuto možnost nedávají (oblast práva francouzského a práv pod jeho vlivem).

Tyto rozdíly praktickou účinnost tohoto zajišťovacího prostředku snižují. Dokonce i v případě prosazení vlastnického práva na základě výhrady vlastnického práva nebude často prodávající plně uspokojen. Věc může uplynutím času ztrácet na hodnotě, s její přepravou zpět jsou spojeny náklady, popřípadě s obtížemi nebo ztrátami se znovu prodává.

IV.

V podmínkách současných mezinárodních hospodářských vztahů nabývají na významu vedle mezinárodní směny zboží další formy mezinárodní hospodářské spolupráce. V rámci těchto forem uzavírají strany smlouvy, jejichž obsahem jsou závazky k hospodářsky významnému plnění, jež není vždy peněžitě. Je možno uvést případy smluv uzavíraných o různých formách hospodářské kooperace, kterou je možno široce označit jako vý- robně technickou, obchodní nebo jinou hospodářskou spolupráci navazovanou k dosažení lepších hospodářských nebo technických výsledků pomocí racionalizace nebo dělby práce.

V těchto případech je třeba uvažovat i o účinných prostředcích zajištění závazků této povahy. Úspěšné řešení těchto otázek usnadní mezinárodní hospodářskou spolupráci snížením rizika, které strany uzavřením příslušných poměrů podstupují.

Těmto otázkám bude třeba věnovat pozornost i ve vztazích mezi kooperujícími útvary ze socialistických států. Při uskutečňování programu socialistické hospodářské integrace budou ve větší míře uzavírat kooperační vztahy organizace z jednotlivých členských států RVHP. I když na úspěšném realizování těchto vztahů mají bezprostřední zájem nejen přímí účastníci kooperačních vztahů, ale i státy sledující shodné cíle své hospodářské politiky, má důležitý význam i jejich právní úprava, jejíž součástí by mělo být i zajištění závazků smluvních stran. Dosavadní zkušenosti s nejdůležitější právní úpravou vztahů mezi zahraničně obchodními organizacemi členských států RVHP, tj. Všeobecnými podmínkami pro dodávky zboží, svědčí o významu, jaký pro právní vztahy mezi těmito organizacemi má právě prostředek zajištění jejich závazků, tj. smluvní pokuta (penále), která současně plní funkci náhrady škody. Tomuto významu odpovídá zájem členských států, který při příležitostech jednání o změně podmínek právě tomuto institutu věnují.

Je přitom zajímavé a nikoliv náhodné, že i ve Všeobecných dodacích podmínkách otázka zajištění závazků je významná právě u závazků nepeněžitých. Systém placení za zboží upravený ve Všeobecných dodacích podmínkách činí otázku zajištění závazku zaplatit cenu zboží bezpředmětnou. Placení podle této úpravy spočívá v tzv. inkasu s následným

akceptem (inkaso s promptní výplatou), které spočívá v promptní úhradě platebních požadavků banky země prodávajícího z běžného účtu banky země kupujícího bez povolení majitele účtu pro každý jednotlivý případ. Platba se uskuteční na předložení smluvených platebních dokladů bance země prodávajícího nebo na předložení požadavku Mezinárodní bance hospodářské spolupráce, aniž by dlužník před proplacením tyto doklady nebo oprávněnost požadavku zkoumal. Dlužník tak nemá vliv na placení a otázka zajištění jeho závazku je zbytečná. Teprve po obdržení platebních dokladů od banky země prodávajícího prověřuje kupující oprávněnost provedené úhrady. Jsou-li dány důvody pro úplné nebo částečné vrácení vyinkasované částky, které podle Všeobecných dodacích podmínek spočívají v nedostacích v platebních dokladech nebo v nesouladu dokladů s ustanoveními smlouvy, předloží kupující bance své země požadavek na úplné nebo částečné vrácení provedené platby a uvede důvod podle Všeobecných dodacích podmínek. Banka země kupujícího má povinnost jen přezkoumat, zda požadavek na vrácení je v souladu s Všeobecnými dodacími podmínkami, popřípadě se smlouvou, a je oprávněna si vyžádat od kupujícího doklady svědčící o oprávněnosti jeho požadavku na vrácení zaplacené částky. Po tomto ověření vrátí banka kupujícímu částku původně odepsanou z jeho účtu, aniž by vyčkala souhlasu nebo jakéhokoliv jiného stanoviska banky země prodávajícího nebo prodávajícího samotného. Poté odepíše částku z účtu banky země prodávajícího nebo požádá o provedení příslušných operací na účtech bank země prodávajícího a země kupujícího Mezinárodní banku hospodářské spolupráce.⁹⁾

Tento mechanismus provádění plateb nejen činí zbytečným zajištění zaplacení kupní ceny, ale navíc zajišťuje i splnění některých povinností prodávajícího, jejichž porušení má za následek možnost žádat vrácení vyinkasované platby, např. nepředložení předepsaných nebo smluvených platebních dokladů, nekompletnost dodávky, předčasné odeslání zboží bez souhlasu kupujícího nebo použití jiného než smluveného způsobu placení. Skutečnost, že vrácení platby se děje bez souhlasu prodávajícího, může vést k tomu, že v konkrétním případě dojde k zneužití práva kupujícího na úplné nebo částečné vrácení provedené platby. Prodávající je proti tomuto zneužití zajištěn penálem, které mu přísluší při neodůvodněném stornu inkasa, jehož neoprávněnost kupující uznal nebo o ní rozhodl rozhodčí soud.

Vedle zmíněného způsobu placení se Všeobecné dodací podmínky zmiňují také o placení akreditivem, sjednaném v důsledku zvláštních podmínek dodávky. Akreditiv sám o sobě, jak bylo již uvedeno, zajišťuje zaplacení kupní ceny a Všeobecné dodací podmínky stanoví v případě takto sjednaného placení penále za zpoždění v otevření akreditivu proti sjednané lhůtě.

Praktická potřeba zajištění závazku se tak projevuje v důsledku uvedené úpravy jen u závazků nepeněžitých. Jsou to na prvním místě závazek

⁹⁾ Srov. Růžicka, Dodací podmínky mezi socialistickými státy, SNTL, 1969, str. 81 a násl.

prodávajícího splnit dodávku včas a plnit bezvadné zboží. Prostředkem zajištění závazků prodávajícího v tomto případě je penále, které je možno účtovat v případě prodlení v dodávce a v těch případech, kdy se, ať z důvodu odpovědnosti za vady nebo z důvodu záruky, odstraňují vady zboží.

Vedle těchto základních závazků prodávajícího poskytují Všeobecné dodací podmínky penále pro zajištění některých dalších závazků: penále pro nesplnění fixních obchodů, penále za opožděné dodání technické dokumentace, penále za nedodržení povinnosti avizovat.

Jak již bylo podotknuto, u penále, a to zvláště ve Všeobecných dodacích podmínkách, vystupuje vedle funkce zajišťovací do popředí také funkce paušalizované náhrady škody, kteréžto obě funkce smluvní pokuty jsou vyjádřeny také v zákoníku mezinárodního obchodu.

Zvláštním prostředkem zajištění zájmů prodávajícího při předávání technické dokumentace na tom, aby ze strany kupujícího nebyl porušen závazek používat této dokumentace jen pro účely dodaných strojů, údržby a oprav, a to jen v zemi kupujícího, je výlučné právo prodávajícího na předanou dokumentaci. Obsahem tohoto práva je omezení použití dokumentace pro uvedené vymezené účely. V případě zrušení smlouvy je kupující povinen prodávajícímu na jeho žádost předanou dokumentaci vrátit.

Podrobná právní úprava vztahů vznikajících při dodávkách zboží mezi organizacemi členských států RVHP nemá kromě úpravy vztahů vznikajících při montáži a při servisu dosud obdoby v narůstajících právních vztazích zakládaných v rámci vědeckotechnické a další hospodářské spolupráce těchto subjektů. Zvláště naléhavou a praktickou se v současné době jeví potřeba zajištění závazků, a to k nepeněžitému plnění, ve smlouvách o specializaci a kooperaci výroby. Není třeba zdůrazňovat, že i když tyto smlouvy jsou aktuální v první řadě ve vztazích s členskými státy RVHP, jsou a budou smlouvy tohoto druhu uzavírány i ve vztazích se státy jinými.

Zájem na přesném plnění závazků převzatých stranami ve smlouvách o specializaci a kooperaci výroby má mimořádný význam. Těmito smlouvami se uskutečňuje mezinárodní dělba práce ve zvláště vyvinutých formách. Obsahem smluv může být rozdělení výrobních programů, závazek zastavit výrobu určitého výrobku nebo zavést novou výrobu a závazek krýt potřebu takového výrobku u druhé strany účastné na smlouvě apod. Nepřesnost v plnění závazku, v dodržování stanoveného množství výroby nebo v dodržování náležité jakosti a vlastností výrobků může mít vážné hospodářské důsledky na území druhého státu, jehož organizace se na smlouvě účastní.

Otázka použití účinných právních prostředků k zajištění plnění těchto závazků působí potíže. Z dosavadní praxe se zdá, že se především přikročuje k stanovení penále jako prostředku zajištění těchto závazků. Je však obtížné stanovit penále pro tyto případy ve správné výši tak, aby v těchto případech plnilo účinně svou funkci. Klade se zde i otázka dvojí funkce smluvní pokuty, tj. jednak prostředku zajištění závazku, jednak paušalizované náhrady škody. V těchto případech lze využít i dispozitivní povahy

ustanovení § 193 ZMO a dohodnout možnost požadovat náhradu škody vedle smluvní pokuty. Ve vztazích mezi organizacemi z členských států RVHP není pro stanovení penále a jeho výše žádné omezení, protože Všeobecné dodací podmínky RVHP se vztahují jen na právní poměry vznikající z dodávek zboží, zatímco na ostatní vztahy se nevztahují.

Z obvyklých zajišťovacích prostředků přicházela by v úvahu bankovní záruka. Tento zajišťovací prostředek ve vztazích organizací socialistických států není obvyklý a patrně ani v budoucnosti v případech specializace a kooperace výroby mezi organizacemi členských států RVHP se k němu nepřikročí. Jeho používání v praxi specializačních a kooperačních smluv se subjekty z kapitalistických států by nebylo neobvyklé.

Nedostatek účinných prostředků zajištění závazků z těchto komplikovaných smluv v oblasti hospodářské kooperace, který zjišťujeme v tradičním systému, je způsoben tím, že tento systém je především zamýšlen na závazky peněžitě. Je sice pravda, že i ručení i zástavní právo mohou zajišťovat i plnění nepeněžitě, právnímu řádu však tyto případy působí určité potíže a z právní úpravy je patrné, že k nim přistupuje jako k určité výjimce. Bylo to patrné např. z ustanovení § 1350 o. o. z. z r. 1811; k tomu komentář Roučka—Sedláčka uvádí, že ručitel se může zaručit za jakékoliv plnění; nejde-li však o plnění peněžitě, musí se v pochybnostech ručení vykládat tak, že ručitel má nahradit interese za toto plnění.¹⁰⁾ ZMO se této otázky dotýká v případě bankovních záruk. Podle jeho § 667, je-li bankovní zárukou zajištěna nepeněžitá pohledávka, má se za to, že do výše stanovené v záruční listině, jinak do výše hodnoty, jakou má nepeněžitě zajišťované plnění v době zřízení záruky, je zajištěn nárok, který věřiteli přísluší v případě porušení závazku, jehož splnění je bankovní zárukou zajištěno. Stejně tak při zajištění nepeněžitě pohledávky zástavním právem má se podle § 158 odst. 2 ZMO za to, že do výše zjistitelného jejího ocenění v době vzniku zástavního práva je zajištěn peněžitý nárok, který by věřiteli příslušel v případě porušení závazku dlužníka.

Nevhodnost používání prostředků poskytnutých tradiční právní úpravou zajištění závazků je v případech nepeněžitých závazků v poměrech hospodářské kooperace způsobena nejen tím, že peněžitě ocenění zájmu věřitelova na splnění těchto závazků je velmi nesnadné, ale především tím, že zájem věřitelův, a často i zájem celospolečenský, na skutečném plnění těchto závazků in natura s ohledem na důležité hospodářské zájmy daleko převyšuje zájem na jejich peněžním surogátu.

Tento stav může vést strany k tomu, aby si ve smlouvě stanovily úpravu, která by, i když z hlediska obvyklého systému do zajištění závazků nespadá, plnila funkci zajištění plnění závazků a tomu odpovídajících majetkových zájmů.

Jedním z prostředků takové právní úpravy může být zejména sjednání určitého vlivu druhé strany na bezprostředním řízení činnosti, zejména výroby, v organizaci smluvní strany. Zajištění tohoto vlivu, např. vytvá-

¹⁰⁾ Rouček—Sedláček, Komentář, VI., k § 1350, str. 27.

řením různých řídicích výborů složených ze zástupců obou stran apod., může být stranami sjednáno smluvně, mohlo by však být upraveno i zvláštními právními předpisy. Tak tomu může být i při jiných formách hospodářské kooperace, zejména při účasti zahraničního subjektu na podnikání organizace v druhém státě.¹¹⁾

Sjednávání účasti zahraničních subjektů na podnikání organizací v jiném státě je možné, jsou-li šetřena ustanovení zejména devizových předpisů, i v právu československém, a to jak pokud se týká účasti československých subjektů na podnikání v zahraničí, tak i pokud se týká účasti zahraničních subjektů na podnikání v tuzemsku. Zákon o devizovém hospodářství obě tyto možnosti výslovně zahrnuje. Zajištění zájmů zahraničního účastníka v těchto případech bude nejen předmětem smluvní úpravy, ale může si vynutit i potřebu zvláštní legislativní úpravy.

K zajištění zájmů zahraničního účastníka v případech této povahy může směřovat zvláštní legislativní úprava především tím, že jednak zajistí určitý řídicí vliv zahraničního účastníka na činnost organizace v oblasti vymezené jeho účastí na podnikání a jednak umožní převod podílu na zisku vyplývajícím z podnikání, na němž se účastní. Tato úprava by měla při náležitém respektování hospodářských zájmů státu místa podnikání zainteresovat zahraničního účastníka na sjednávání těchto účastí tam, kde to je společensky žádoucí, a přitom mu poskytovat záruku pro předpokládané uspokojení jeho majetkových zájmů.

V těchto případech vzniká další problém, společný ostatním případům vnášení majetkových hodnot do cizího národního hospodářství, a to otázka ochrany zahraničního subjektu proti případným zákonným změnám, které by změnily právní i hospodářský stav, z něhož vycházel. Ze svrchovanosti státu vyplývá možnost k takovým změnám přistupovat a ochranu majetkových zájmů zahraničních subjektů je třeba hledat v mezinárodním právu.¹²⁾ Tím se však dostáváme k zvláště složitému a obtížnému problému, který si vyžaduje zvláštního pojednání. Pro praktické potřeby účastníků na podnikání v jiném státě, s ohledem na nejasnost a nejednoznačné názory na řešení této otázky v obecném mezinárodním právu, by bylo nejvhodnější stanovení přesně vymezených závazků států v mezistátních smlouvách uzavíraných zainteresovanými státy.

¹¹⁾ Srov. např. jugoslávskou zákonnou úpravu ve federálním zákoně z 12. 7. 1967, Úřední list SFRJ, č. 31, 1967.

¹²⁾ Srov. referát A. Goldštajna: Joint Investment of Domestic and Foreign Firms and the Scope of State Guarantees, str. 8, na 4. mezinárodní konferenci ekonomů a právníků v Záhřebě 1967, vydal Institut srovnávacího práva, Bělehrad 1967.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

РЕЗЮМЕ

В результате научно-технического прогресса развиваются также формы международного разделения труда. Разделение труда не распространяется только на обмен товарами и услугами, а охватывает различные формы экономического кооперирования. В сфере правового регулирования возникающие в этом порядке отношения базируются на договорах, которые чаще всего по обычной гражданско-правовой классификации мы относим к т. наз. безыманным контрактам. Содержанием таких договоров являются права и обязанности чрезвычайно разнообразного характера, отражающие важные экономические интересы участников.

Удовлетворительное решение вопроса эффективного обеспечения исполнения обязательств участниками таких правоотношений оказывает благоприятное влияние на заключение указанных договоров и тем самым содействует международному экономическому сотрудничеству.

При изучении проблематики обеспечения обязательств в международных экономических отношениях можно исходить из традиционной системы отдельных институтов, имеющих целью обеспечение обязательств.

В работе рассматриваются производные от поручительства институты, относящиеся к области обязательственного права, и институты обеспечения вещного характера. Подробно анализируются поручительство, банковая гарантия, аккредитив, обещание возместить ущерб, обеспечительные функции присоединения к обязательству (кумулятивная интерцессия) и др.

В настоящее время особо актуальной и имеющей практическое значение является необходимость обеспечения обязательств в договорах о кооперировании и о специализации производства. Это обязательство не носящее денежного характера, обязательство в неденежном исполнении. Интерес в их точном исполнении имеет чрезвычайно важное значение, так как неточность исполнения, несоблюдение установленного количества или качества и свойств изделий может иметь серьезные хозяйственные последствия.

Традиционная система институтов, предназначенных для обеспечения обязательств имеет в виду в первую очередь денежные обязательства. Хотя эти институты можно использовать и для обеспечения обязательств в неденежном исполнении, однако правовая регламентация показывает, что это случаи исключительные.

Применение средств, предоставляемых традиционным законодательством для обеспечения обязательств, к случаям неденежного исполнения в условиях экономического кооперирования не являясь эффективным, как потому, что денежная оценка интересов кредитора чрезвычайно трудна, так (прежде всего) и потому, что заинтересованность кредитора, а часто и общества в целом, в исполнении в натуре таких обязательств, учитывая важные хозяйственные интересы, далеко превышает заинтересованность в их денежном суррогате.

Такое положение может заставить стороны устанавливать в договоре такие правила, которые не относясь по традиционной системе к обеспечению обязательств, выполняют функции обеспечения исполнения обязательств и охраны им соответствующих имущественных интересов. Одним из таких средств может быть, в частности, договоренность об известном влиянии другой стороны на непосредственное руководство деятельностью, в частности производством, организации другой стороны. В случаях участия иностранного субъекта в хозяйственной деятельности организации иного государства с этим связано и обеспечение интереса иностранного участника в переводе доли прибыли и охрана его от возможных законодательных изменений, меняющих правовое и экономическое положение, из которого исходил иностран-

ный участник. Для практических нужд участников в хозяйственной деятельности в иностранном государстве, для обеспечения указанной охраны, является наиболее целесообразным установление тщательно определенных обязательств государств в межгосударственных договорах, заключаемых заинтересованными государствами.

ZDENĚK KUČERA

Die Sicherstellung der Verpflichtungen in den internationalen Wirtschaftsbeziehungen

ZUSAMMENFASSUNG

Infolge der wissenschaftlich-technischen Entwicklung ergeben sich neue Formen der internationalen Arbeitsteilung. Diese beschränkt sich nicht nur auf den Austausch von Waren und Dienstleistungen und die damit zusammenhängenden Beziehungen, sondern umfasst auch verschiedene Arten der wirtschaftlichen Kooperation. In der Sphäre der rechtlichen Regelung beruhen die hier entstehenden Beziehungen auf Verträgen, die wir zumeist entsprechend der üblichen zivilrechtlichen Einteilung zu den sog. unbenannten Kontrakten zählen. Inhalt dieser Verhältnisse sind Rechte und Verpflichtungen höchst mannigfaltiger Natur, die wirtschaftlich bedeutungsvolle Interessen der Beteiligten repräsentieren.

Die befriedigende Lösung der Frage nach einer wirksamen Sicherstellung der Erfüllung ihrer Verpflichtungen durch die an diesen Rechtsverhältnissen Beteiligten wirkt sich günstig auf deren Abschluss aus und unterstützt die internationale wirtschaftliche Zusammenarbeit.

Beim Studium der Problematik der Sicherstellung von Verpflichtungen in den internationalen Wirtschaftsbeziehungen kann man vom traditionellen System der einzelnen, zur Sicherstellung von Verpflichtungen bestimmten Institute ausgehen.

Die Studie befasst sich mit den aus der Bürgschaft abgeleiteten Sicherungsinstituten, die in das Gebiet des Obligationsrechts fallen, und mit den Sicherungsinstituten sachenrechtlichen Charakters. Sie behandelt detailliert die Bürgschaft, die Bankgarantien, das Akkreditiv, das Versprechen der Schadloshaltung, die Funktion der Sicherstellung beim Zutritt zu einer Verpflichtung (kumulative Interzession) und weitere. Weiters beschäftigt sich die Studie mit dem Pfandrecht, der Sicherheitsübertragung eines Rechts, dem Vorbehalt des Eigentumsrechts.

Im gegenwärtigen Zeitabschnitt macht sich besonders das dringende und praktische Bedürfnis nach Sicherstellung der Verpflichtungen in den Verträgen bezüglich Kooperation und Spezialisierung der Erzeugung geltend. Das Interesse an ihrer genauen Erfüllung hat außerordentliche Bedeutung, denn Ungenauigkeit in der Erfüllung der Verpflichtung, in der Einhaltung der festgesetzten Menge der Erzeugnisse oder in der Einhaltung der erforderlichen Qualität und der Eigenschaften der Erzeugnisse kann ernste wirtschaftliche Folgen nach sich ziehen.

Das traditionelle System der zur Sicherstellung von Verpflichtungen bestimmten Institute ist vor allem auf geldliche Verpflichtungen abgestellt. Es kann zwar auch zur Sicherstellung nichtgeldlicher Leistungen benützt werden, aber aus der rechtlichen Regelung ist ersichtlich, dass dies eher aussergewöhnliche Fälle sind.

Die Anwendung der Mittel, die die traditionelle rechtliche Regelung zur Sicherstellung von Verpflichtungen bietet, ist in den Fällen nichtgeldlicher Verpflichtungen unter den Bedingungen der wirtschaftlichen Kooperation ungeeignet, einerseits deshalb, weil es sehr schwierig ist, das Interesse des Gläubigers an der Erfüllung solcher Verpflichtungen in Geld auszudrücken, andererseits vor allem auch deshalb, weil das Interesse des Gläubigers und oft auch das gesamtgesellschaftliche Interesse an der tatsächlichen Erfüllung dieser Verpflichtungen in natura mit Rücksicht auf wichtige wirtschaftliche Interessen weitaus das Interesse an einem geldlichen Surrogat dafür überwiegt.

Diese Situation kann die Parteien dazu bewegen, im Vertrag eine Regelung zu vereinbaren, die — auch wenn sie vom Gesichtspunkt des üblichen Systems nicht für die Sicherstellung von Verpflichtungen zutrifft — die Funktion hätte, die Erfüllung der Verpflichtungen und die ihnen entsprechenden Vermögensinteressen sicherzustellen. Eines der Mittel einer solchen Regelung kann es sein, dass in der Organisation einer Vertragspartei ein gewisser Einfluss auf die unmittelbare Leitung der Tätigkeit, besonders der Erzeugung, zugunsten der anderen Vertragspartei vereinbart wird. Im Falle der Beteiligung ausländischer Subjekte an der Unternehmertätigkeit der Organisation in einem anderen Staat ist damit auch die Sicherstellung des Interesses des ausländischen Beteiligten gegen gesetzliche Änderungen, die den rechtlichen und wirtschaftlichen Stand verändern, von dem der ausländische Beteiligte ausging, verbunden. Für die praktischen Bedürfnisse der an der Unternehmertätigkeit in einem anderen Staat Beteiligten ist zur Sicherstellung dieses Schutzes die Festsetzung genau umschriebener Verpflichtungen der Staaten in den von den interessierten Staaten abgeschlossenen internationalen Verträgen am geeignetsten.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 1 — 1974

Redakční rada časopisu: prof. dr. Z. Lukeš (předseda), dr. K. Malý
(tajemník), doc. dr. J. Kincl, doc. dr. E. Kučera, doc. dr. J. Nezkusil,
doc. dr. J. Švestka

Graficky upravil Jaroslav Příbramský

© Universita Karlova, Praha 1974

Ediční referentka Zdeňka Vávrová-Rejšková, prom. fil.

Z nové sazby písmem Primus vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p.,
Brno, závod 1

Náklad 500 výtisků. Vydání I. Kčs 10,—

V MONOGRAFICKÉ ČÁSTI ACTA
UNIVERSITATIS CAROLINAE –
IURIDICA

vyšlo od roku 1963:

Čepelka Čestmír, dr., Les conséquences juridique du délits en droit international contemporain (francouzsky)

Radvanová Senta, dr., Rozvod manželství v čs. právu

Cisařová Dagmar, dr., Obhájce v čs. trestním řízení

Kučera Zdeněk, dr., Suretyship in private international law (anglicky)

Kincl Jaromír, dr., Studie o otrocích, kolónech a propuštěncích ve vizigótském státě 5.–8. století

Lukeš Zdeněk, dr., Obecné a speciální zmocnění ve správě na úseku ochrany veřejného pořádku

Štajgr František, dr., Některé teoretické otázky civilního práva procesního

Čížkovská Věra, dr., Socialistické majetkové právo manželské

Litsch Karel, dr., Ústava a sněm německé říše v 19. století

Novotná Eva, dr., K zásadním rysům a tendencím právní úpravy pracovní doby

Fiala Josef, dr., Spory vznikající z podnětu výkonu rozhodnutí (exekuční spory)

Potočný Miroslav, dr., Deklarace zásad mírového soužití

Bakeš Milan, dr., Měnové vztahy a jejich právní problematika

Švestka Jiří, dr., Osvojení v československém právním řádu

Publikace lze obdržet nebo objednat v knihovně právnické fakulty University Karlovy, 116 40 Praha 1, nám. Curieových 7.

Kčs 10,—